

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT POLİTİKASI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'DE
NEOLİBERAL POLİTİKALAR İLE
EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Soner ÖMEROĞLU

2501200453

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Cem SAATÇIOĞLU

İSTANBUL-2022

ÖZ

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’DE NEOLİBERAL POLİTİKALAR İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

SONER ÖMEROĞLU

Ekonomi tarihi boyunca ülkelerin istikrarlı bir biçimde ekonomik büyümeyi sağlamaları açısından en ideal ekonomik modelin bulunmasına yönelik farklı teoriler öne sürülmüş ve çalışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede küreselleşme akımına paralel olarak uluslararası ekonomide ağırlık kazanan neoliberal politikaların ekonomik büyüme ile olan ilişkisi çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Bu çalışmada AB ve Türkiye’de neoliberal politikalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki çeşitli iktisadi değişkenler referans alınarak üç bölüm çerçevesinde incelenmiştir.

1970’li yıllarda yaşanan petrol krizleri sonrasında AB’de Keynesyen ekonomi politikaları terk edilerek neoliberal ekonomi politikaları benimsenmiştir. Neoliberal politikalar, topluluk içerisinde özellikle gelişmiş üye ülkeler tarafından gelişme aşamasındaki ülkelere birliğe entegrasyon için uyulması gereken bir ekonomik program olarak sunulmuştur.

24 Ocak kararları sonrası dönemde Türkiye’de ithal ikameci politikalardan ihracata yönelik sanayileşme stratejisine geçiş yapılarak neoliberal politikalar ön plana çıkarılmıştır. Bununla birlikte yurt ekonomisinde mevcut bulunan yapısal sorunlar ve iç ve dış konjonktürde yaşanan ekonomik ve siyasi krizler nedeniyle uygulanan neoliberal politikalar sonucunda hedeflenen istikrarlı ekonomik büyüme oranlarına ulaşamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, İhracat, İthalat, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme.

ABSTRACT

AN INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN NEOLIBERAL POLITICS AND ECONOMIC GROWTH IN EUROPEAN UNION AND TURKEY

SONER OMEROGLU

Through the economics history, in order to explore the most available economic model that provides sustainable economic growth, loads of theories have been postulated and academic studies have been done. From this point of view, neoliberal politics, which gained importance during the globalization stream, have been the issue of several investigations in terms of its relationship with economic growth. In this study, the relationship between neoliberal politics and economic growth is investigated by regarding some economic variables in the EU and Turkey within the scope of three parts.

After the oil crises which occurred during 1970s, Keynesian economic policies were left and neoliberal economic policies were adopted in the EU. Particularly, developed countries that were member of the EU presented neoliberal policies as an economic program that must have been applied by the improving countries for the integration to the unity.

After 24 January decisions, neoliberal policies gained importance by the transition from import substitution policies to export oriented industrialization strategy in Turkey. However stable economic growth ratios could not be attained after the application of neoliberal policies because of the structural problems of the national economy and economic and political crises that take part in the internal and external conjuncture.

Keywords: Public Expenditures, Export, Import, Foreign Direct Investments, Economic Growth.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada AB ve Türkiye’de neoliberal politikalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu tezin yazılmasındaki amaç özellikle 1980’li yıllar sonrasında dünya ekonomisinde ağırlık kazanan neoliberal ekonomi politikalarının ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerindeki etkinliğini araştırmaktır. Zira istikrarlı bir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için doğru ekonomi politikalarının tespiti son derece büyük bir önem taşımaktadır. İstikrarlı bir ekonomik büyümenin elde edilmesi ise sosyal, kültürel, bilimsel ve teknolojik açılardan ilerleme kaydedilmesine imkân verecektir.

Dünyada 1970’li yıllarda görülen siyasi ve ekonomik krizler sonrasında geçerliliğini yitiren Keynesyen politikaların yerini alan neoliberal politikalar, ülkelerin sahip oldukları ekonomik yapılara ve bulundukları gelişmişlik seviyelerine bağlı olarak ekonomik büyüme performansları açısından değişik sonuçlar vermiştir. Neoliberal ekonomi politikalarını tercih eden gelişmiş ülkeler önemli ekonomik büyüme oranları yakalarken gelişmekte olan ülkeler ise içinde bulundukları yapısal ekonomik sorunlara bağlı olarak istikrarlı bir biçimde ekonomik büyüme sağlayamamışlardır. Bu nedenle bu çalışma çerçevesinde neoliberal politikaların etkinliğinin artırılması için atılması gereken adımlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamda bana yardımlarını esirgemeyen ve bana yol gösteren başta tez danışmanım İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Cem Saatçioğlu olmak üzere yüksek lisans eğitimimi aldığım iktisat politikası bölümündeki bütün hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bu çalışmayı yapabilmem için gerekli olan temel lisans eğitimimi almamı sağlayan İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümü hocalarıma ve bana destek veren aileme ve dostlarıma teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul 2022

Soner Ömeroğlu

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	x
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN VE EKONOMİK BÜYÜMENİN GENEL ÇERÇEVESİ

1.1. Neoliberal Politikaların Genel Çerçevesi	5
1.1.1. Neoliberalizm Öncesi Dönem	5
1.1.1.1. Dünya Ekonomik Buhranı	5
1.1.1.2. Dünya Ekonomik Buhranı Sonrası Dönem	5
1.1.1.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem	6
1.1.2. Neoliberalizmin Doğuşu.....	7
1.1.3. Neoliberalizmin Tanımı	8
1.1.4. Neoliberalizmin Gelişim Süreci	8
1.1.5. Neoliberalizmin Temsilcileri ve Savundukları Görüşler	9
1.1.6. Neoliberalizmin İlkeleri	10
1.1.7. Neoliberal Ekonomide Piyasalar	14
1.1.8. Neoliberal Ekonomide Sektörler	15
1.1.9. Neoliberal İktisat Okulları	16
1.1.10. Neoliberalizmle Bağlantılı Ekonomik Görüşler	17
1.1.11. Neoliberalizmin Ekonomik Krizleri	18
1.1.12. Neoliberalizm ve Uluslararası Finansal Kuruluşlar	19
1.2. Ekonomik Büyümenin Genel Çerçevesi.....	21

1.2.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı	21
1.2.2. Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi	21
1.2.3. Ekonomik Büyüme Hızının Hesaplanması	22
1.2.4. Ekonomik Büyümenin Türleri.....	23
1.2.5. Ekonomik Büyümenin Bileşenleri	25
1.2.6. Ekonomik Büyüme Modelleri	28
1.2.6.1. Geleneksel Ekonomik Büyüme Teorileri.....	28
1.2.6.2. Geleneksel Ekonomik Büyüme Modelleri	29
1.2.6.3. Çağdaş Ekonomik Büyüme Modelleri.....	31
1.2.6.3.1. Dışsal Ekonomik Büyüme Modelleri	31
1.2.6.3.2. İçsel Ekonomik Büyüme Modelleri	32

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE NEOLİBERAL POLİTİKALAR İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

2.1. İkinci Petrol Krizi Öncesi Dönemde Avrupa Birliği'nde Neoliberal Politikalar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki	34
2.1.1. İkinci Petrol Krizi Öncesinde Avrupa Birliği'nde Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	34
2.1.2. İkinci Petrol Krizi Öncesinde Avrupa Birliği'nde Dış Ticaret ile Ekonomik Büyüme İlişkisi	36
2.1.3. İkinci Petrol Krizi Öncesinde Avrupa Birliği'nde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme İlişkisi	38
2.2. İkinci Petrol Krizi Sonrası Dönemde Avrupa Birliği'nde Neoliberal Politikalar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki	40
2.2.1. İkinci Petrol Krizi Sonrasında Avrupa Birliği'nde Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	40
2.2.2. İkinci Petrol Krizi Sonrasında Avrupa Birliği'nde Dış Ticaret ile Ekonomik Büyüme İlişkisi	49
2.2.3. İkinci Petrol Krizi Sonrasında Avrupa Birliği'nde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme İlişkisi	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TÜRKİYE’DE NEOLİBERAL POLİTİKALAR İLE	
EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ	
3.1. 24 Ocak Kararları Öncesi Dönemde Türkiye’de	
Neoliberal Politikalar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki.....	64
3.1.1. 24 Ocak Kararları Öncesinde Türkiye’de	
Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	64
3.1.2. 24 Ocak Kararları Öncesinde Türkiye’de	
Dış Ticaret ile Ekonomik Büyüme İlişkisi	65
3.1.3. 24 Ocak Kararları Öncesinde Türkiye’de	
Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme İlişkisi	68
3.2. 24 Ocak Kararları Sonrası Dönemde Türkiye’de	
Neoliberal Politikalar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki.....	70
3.2.1. 24 Ocak Kararları Sonrasında Türkiye’de	
Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	70
3.2.2. 24 Ocak Kararları Sonrasında Türkiye’de	
Dış Ticaret ile Ekonomik Büyüme İlişkisi	74
3.2.3. 24 Ocak Kararları Sonrasında Türkiye’de	
Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme İlişkisi	78
3.3. Türkiye’de Neoliberal Politikalar ile Ekonomik Büyüme	
Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi	82
3.3.1. Veri ve Yöntem.....	82
3.3.2. Literatür Taraması	83
3.3.3. Ekonometrik Uygulama.....	86
3.3.3.1. Değişkenlerin Formlarının Tespiti	86
3.3.3.2. Durağanlık İncelemesi	86
3.3.3.3. Eşbütünleşme Analizi	95
3.3.3.4. VEC Modeli Analizi	100
SONUÇ.....	109
KAYNAKÇA	113
EKLER.....	146
EK 1	146

EK 2	147
EK 3	148
EK 4	149
EK 5	150

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 2.1 : AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde Hükümet Tüketim

Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi 35

Tablo 2.2 : AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde Dış Ticaret ile Ekonomik

Büyüme İlişkisi 37

Tablo 2.3 : AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde Doğrudan Yabancı

Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme İlişkisi 39

Tablo 2.4 : AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde AR-GE Harcamaları ile

Ekonomik Büyüme İlişkisi 43

Tablo 2.5 : AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Fonu

Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi 45

Tablo 2.6 : AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırım

Akışları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi 56

Tablo 2.7 : AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırım

Akışlarının Piyasaya Entegrasyonu ile Ekonomik Büyüme İlişkisi 58

Tablo 3.1 : Türkiye’de Sanayi Sektöründen Elde Edilen Toplam

Katma Değerler ile Ekonomik Büyüme İlişkisi 65

Tablo 3.2 : Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Akışları ile

Ekonomik Büyüme İlişkisi 69

Tablo 3.3 : Türkiye’de Stok Değişimleri, Kuruluşların ve Devletin

Nihai Tüketim Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi 73

Tablo 3.4 : Türkiye’de Mal ve Hizmet İhracatı ve İthalatı Hacimleri

ile Ekonomik Büyüme İlişkisi 75

Tablo 3.5 : Türkiye’de Dış Ticaret Dengesi ve Hacmi ve İhracatın	
İthalatı Karşılama Oranı ile Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	77
Tablo 3.6 : Yurt Dışında Yerleşik Kişilerin Türkiye’deki Doğrudan	
Yatırımları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	81
Tablo 3.7 : Literatür Taraması Sonuçları	83-85
Tablo 3.8 : Özet İstatistikler	86
Tablo 3.9 : Zivot-Andrews Testleri Sonuçları	91
Tablo 3.10 : Serilerin Birinci Farklarının Zivot-Andrews Testleri Sonuçları.....	94
Tablo 3.11 : Engle-Granger Testleri Sonuçları	97
Tablo 3.12 : İlişkilerin Gecikme Uzunlukları	98
Tablo 3.13 : Johansen-Juselius Testine Göre İlişkilerin Bilgi Kriterleri.....	99
Tablo 3.14 : Johansen-Juselius Testleri Sonuçları	99
Tablo 3.15 : VEC Modeline Göre İlişkilerin Bilgi Kriterleri.....	101
Tablo 3.16 : Ekonomik Büyüme ile İhracat İlişkisinin	
VEC Analizi Sonuçları.....	102
Tablo 3.17 : Ekonomik Büyüme ile İthalat İlişkisinin	
VEC Analizi Sonuçları.....	103
Tablo 3.18 : Ekonomik Büyüme ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar	
İlişkisinin VEC Analizi Sonuçları.....	104
Tablo 3.19 : Otokorelasyon LM Testleri Sonuçları	107
Tablo 3.20 : Hata Terimlerinin Dağılımıyla İlgili Testlerin Sonuçları	108

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1 : AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde Mal ve Hizmet İhracatı Gelirleri	36
Grafik 2.2 : AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırım Akışları	38
Grafik 2.3 : AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde Mal ve Hizmet İthalatındaki Büyüme	50
Grafik 2.4 : AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde İhracatın İthalata Oranları.....	54
Grafik 3.1 : Türkiye'nin İhracat Gelirleri	67
Grafik 3.2 : Türkiye'de Sosyal Harcamalar ve İşsizlik Ödemeleri.....	71
Grafik 3.3 : Türkiye'de Net Yabancı Varlıklar ve Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışları	79

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1 : Ekonomik Büyüme Verileri	88
Şekil 3.2 : Kamu Harcamaları Verileri	88
Şekil 3.3 : İhracat Verileri	89
Şekil 3.4 : İthalat Verileri	89
Şekil 3.5 : Doğrudan Yabancı Yatırımlar Verileri.....	89
Şekil 3.6 : Ekonomik Büyüme Verilerinin Birinci Farkları	92
Şekil 3.7 : Kamu Harcamaları Verilerinin Birinci Farkları	92
Şekil 3.8 : İhracat Verilerinin Birinci Farkları.....	93
Şekil 3.9 : İthalat Verilerinin Birinci Farkları	93
Şekil 3.10 : Doğrudan Yabancı Yatırımlar Verilerinin Birinci Farkları.....	93
Şekil 3.11 : Ekonomik Büyüme ile İhracat İlişkisinin Kökleri	106
Şekil 3.12 : Ekonomik Büyüme ile İthalat İlişkisinin Kökleri	106
Şekil 3.13 : Ekonomik Büyüme ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar İlişkisinin Kökleri	106

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AIC	: Akaike Information Criterion (Akaike Bilgi Kriteri)
ARDL	: Autoregressive Distributed Lag Bound Test (Gecikmesi Dağıtılmış Otoresif Sınır Testi)
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BEPS	: Base Erosion and Profit Shifting (Matrah Aşındırma ve Kazanç Aktarımı)
BOP	: Balance of Payment (Ödemeler Dengesi)
DB	: Dünya Bankası
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
ECM	: Error Correction Model (Vektör Hata Düzeltme Modeli)
EFTA	: European Free Trade Association (Avrupa Serbest Ticaret Birliği)
EKK	: En Küçük Kareler
EU	: European Union (Avrupa Birliği)
EXP	: Export (İhracat)
FDI	: Foreign Direct Investments (Doğrudan Yabancı Yatırımlar)
FED	: Federal Reserve (Amerika Birleşik Devletleri Merkez Bankası)

FMOLS	: Fully Modified Ordinary Least Squares (Tam Düzeltilmiş En Küçük Kareler)
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
GDP	: Gross Domestic Product (Gayrisafi Milli Hasıla)
GEXP	: Government Expenditures (Hükümet Harcamaları)
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
HQIC	: Hannan-Quinn Information Criterion (Hannan-Quinn Bilgi Kriteri)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IMP	: Import (İthalat)
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KH	: Kamu Harcamaları
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülleri
LCU	: Local Currency Unit (Yerel Para Birimi)
LM	: Lagrange Multiplier (Lagrange Çarpanı)
MDA	: Merkezi ve Doğu Avrupa
NARDL	: Nonlinear Autoregressive Distributed Lag (Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi)
OECD	: Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
SBIC	: Bayesian Information Criterion (Bayesian Bilgi Kriteri)

SMH	: Safi Milli Hasıla
SVAR	: Structural Vector Autoregression (Yapısal Vektör Otoregresyon)
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
US	: United States (Birleşik Devletler)
VAR	: Vector Autoregression (Vektör Otoregresyon)
VEC	: Vector Error Correction (Vektör Hata Düzeltme)
WB	: World Bank (Dünya Bankası)
WTO	: World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)

GİRİŞ

1970’li yılların ortalarında dünyada yüksek enflasyon ve işsizliğin bir arada görülmesi ve Birinci Petrol Krizi’nin yaşanması Keynesyen ekonomi politikalarının geçerliliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu noktada yeni bir ekonomi paradigması arayışına girilmiş ve neoliberal ekonomi politikaları ön plana çıkarılmıştır. 1980’li yıllarda yaşanan küreselleşme süreciyle birlikte coğrafi ve ekonomik sınırların anlamını yitirmesine paralel olarak neoliberal politikalar oldukça geniş bir uygulanma alanı bulmuştur.

1980 öncesi dönemde AB üyesi ülkelerde Keynesyen ekonomi politikaları benimsenmiş ve devlete ekonominin işleyişi ve denetiminde önemli bir işlev yüklenmiştir. Bu ekonomi politik yaklaşım çerçevesinde topluluk içerisindeki ulus ekonomileri katı kurallarla yönetilmiş ve mali disiplin ön plana çıkarılmıştır. Birinci Petrol Krizi’nden 1980 yılına kadar olan dönemde ise ülke ekonomilerinin liberalleştirilmesine ve küresel ekonomilerle entegrasyonuna yönelik atılan adımlar sınırlı seviyede etkili olmuştur.

1980’li yıllarda neoliberal politikalar AB içerisinde özellikle gelişmiş üye ülkelerin öncülüğünde daha yaygın hale getirilmiştir. Bu çerçevede AB’de gelişmiş üye ülkelerin öncülüğünde neoliberal politikalar geniş bir alanda uygulanmıştır. Özellikle birliğe yeni katılan ülkelere neoliberal politikalar uygulanması gereken bir ekonomik manifesto olarak lanse edilmiştir. Bu çerçevede 1990’lı yıllardaki genişleme dalgaları sonrasında AB’ye yeni üye olan ülkeler birliğe ekonomik ve sosyal anlamda entegre olmak için neoliberal politikaları benimsemişler ve kayda değer ekonomik büyüme oranları elde etmişlerdir.

2000’li yıllarda finansal piyasaların küreselleşmesi, 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizin etki alanını genişletmiştir. Bu durum AB’de bankacılık ve finans sektörüne yönelik eleştirilerin artmasına ve bu sektörlerin yeterliliklerinin ciddi bir şekilde sorgulanmasına yol açmıştır. Küresel kriz sonrasında ortaya çıkan sorunların bir daha yaşanmaması için AB’de bankacılık ve finans sektörlerine yönelik sıkı bir kontrol mekanizması oluşturulmuştur.

Türkiye’de 1980 öncesi dönemde yerli sanayiye geliştirmeye yönelik politikalar benimsenerek henüz gelişme aşamasındaki sanayi sektörleri uluslararası rekabetten korunmaya çalışılmıştır. Öte yandan 1970’li yıllarda görülen yüksek miktarda enflasyon ve petrol krizi 24 Ocak kararlarının alınmasına neden olmuş ve ekonomide köklü bir politika değişikliği yaşanmıştır. 24 Ocak 1980’de alınan kararların yürürlüğe girmesi sonrasında ülke ekonomisinde liberalleşmeye yönelik adımlar atılmıştır.

Türkiye ekonomisinde neoliberal politikaların benimsenmesi, ülkede dış ticaret serbestliğinin sağlanmasına yönelik düzenlemelerin yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bu sayede özellikle ithalatla ilgili sınırlandırmalar önemli ölçüde kaldırılmıştır. Bunun yanında ülkeye daha fazla yabancı sermaye çekmek amacıyla çeşitli yasal teşvikler uygulanarak ülkede gerçekleştirilebilecek doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önü açılmıştır.

1990’lı yıllarda iç ve dış siyasi ve ekonomik konjonktürde bozulan dengeler Türk ekonomisini olumsuz etkilemiştir. 1994 ekonomik krizi sonrasında ekonomiyi istikrarlı bir yapıya kavuşturmak için 5 Nisan kararları alınmıştır. 2000’li yılların başında yaşanan iki büyük ekonomik krize rağmen özellikle 2004 ve 2007 yılları arasındaki süreçte önemli ekonomik büyüme performansları elde edilmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz sonrası dönemde ise finans sektöründe mali disiplinin sağlanmasına yönelik daha önce yapılmış olan girişimler sayesinde daha düşük seviyede ekonomik yıpranma yaşanmıştır. Dünya çapında yaşanan pandemi sonrasında uluslararası alanda ortaya çıkan ekonomik durgunluk ülke ekonomisine de yansımış, ekonomik büyüme oranlarında düşüş görülmüştür.

Bu çalışmanın amacı AB ve Türkiye’de neoliberal ekonomi politikaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyerek bu politikaların ülkelerin ekonomileri açısından olumlu ve olumsuz etkilerini sunmaktır. Ayrıca Türkiye’de 1980 ve 2019 yılları arası dönemde kamu harcamaları, ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlar değişkenleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz eden bir ekonometrik model kurulmuştur. Böylelikle söz konusu dönemde uygulanan neoliberal politikaların geçerliliği incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde neoliberalizm ve ekonomik büyüme kavramları ile ilgili olarak teorik bir çerçeve ortaya konulmuştur. Bu bağlamda neoliberal ekonomide piyasaların işleyiş şekli ve sektörlerin durumu ile ilgili bilgi verilmiş ve neoliberalizmi savunan başlıca iktisat okulları belirtilmiştir. Bunun yanında kavramların tanımı yapılarak neoliberalizmin ve ekonomik büyümenin geçirdikleri tarihsel gelişim süreçleri, ekonomi literatüründe yer alan temsilcileri, türleri ve ilkelerine yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde AB’de neoliberal politikalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki irdelenmiştir. Bu doğrultuda ikinci petrol krizi öncesinde ve ikinci petrol krizinden günümüze kadar olan dönemde kamu harcamaları, dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ile ilgili iktisadi veriler sunularak neoliberal politikaların ekonomik büyüme üzerindeki etkinliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ilk olarak Türkiye’de neoliberal politikalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, AB’de neoliberal politikalar ile ekonomik büyüme ilişkisi incelenirken baz alınan iktisadi değişkenler çerçevesinde araştırılmıştır. Bu bağlamda 24 Ocak kararlarından öncesi ve sonrası dönemdeki değişkenlerle ilgili iktisadi veriler belirtilmiş ve neoliberal politikaların geçerliliği irdelenmiştir. Bu duruma ek olarak söz konusu dönemlerde ülkede yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelere değinilerek neoliberal ekonomi politikalarının bu gelişmeler karşısındaki etkinliği ifade edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümün ikinci aşamasında Türkiye’de neoliberal politikalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki bir ekonometrik model oluşturularak analiz edilmiştir. Ekonometrik analiz içerisinde neoliberal politikaları temsilen kamu harcamaları, ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme değişkenlerine yer verilmiştir. Ekonometrik analiz çerçevesinde verilerin durağanlığı sağlanmış ve Engle-Granger ve Johansen-Juselius eşbütünleşme testleri yapılarak değişkenler arasında eşbütünleşik bir ilişkinin bulunup bulunmadığı sınanmıştır. Daha sonra eşbütünleşik değişkenlerin aralarındaki ilişkilerle ilgili olarak VEC modeli analizleri uygulanmıştır.

Son olarak AB ve Türkiye’de neoliberal politikalar ile ekonomik büyüme ilişkisiyle ilgili yapılan veri incelemeleri ve neoliberalizmin Türkiye’deki etkinliğini araştıran ekonometrik analiz sonucunda elde edilen çıkarımlar belirtilmiştir. Bunun yanında neoliberal ekonomi politikalarını daha etkin hale getirmek amacıyla uygulanabilecek stratejilerle ilgili önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN VE EKONOMİK BÜYÜMENİN GENEL ÇERÇEVESİ

Dünya ekonomisinde 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizi ve stagflasyon sorunları ekonomik büyüme stratejileri içerisinde neoliberal politikaların ağırlık kazanmasını sağlamıştır.

1.1. NEOLİBERAL POLİTİKALARIN GENEL ÇERÇEVESİ

Neoliberalizm, ekonomiye çeşitli yollarla yapılabilecek devlet müdahalelerine karşıdır. Bunun yanında uluslararası ticarete ve yabancı sermayenin mobilizasyonu konularında serbestlik yanlısı bir tutum içermektedir.

1.1.1. Neoliberalizm Öncesi Dönem

Neoliberalizm öncesi dönemde dünyada Keynesyen iktisat anlayışı ağırlıklı olarak kabul görmüştür. Bu çerçevede planlı ekonomi modelleri ve sosyal refah devleti anlayışı ön plana çıkmıştır.

1.1.1.1. Dünya Ekonomik Buhranı

1929 yılında Wall Street Borsası’nın çökmesiyle birlikte New York Borsası’nda bir gün içerisinde 16 milyon adet hisse senedi %50-%90 oranla değerinin altında satılmıştır.¹

1.1.1.2. Dünya Ekonomik Buhranı Sonrası Dönem

Keynes, Klasik iktisadın temel önermelerini 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sonrasında yoğun bir şekilde eleştirmiştir. Keynes’e göre ekonomide kısa dönemde üretim ve istihdam üzerindeki belirleyici unsur taleptir. Devlet, para ve özellikle maliye politikaları aracılığıyla ekonomiyi yönlendirmelidir.²

Keynes, piyasanın kendi haline bırakıldığında düzene gireceğine inanmamakla birlikte, Adam Smith’in pazar ekonomisi ile ilgili olarak kullandığı “Görünmez El” kavramının mevcudiyetini ve düzenleyici fonksiyonunu bütünüyle reddetmemiştir. Keynes’in yaklaşımına göre devlet, piyasanın düzgün bir şekilde işleyişi açısından

¹ Alev Gözcü, **1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye**, İstanbul, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, Şubat 2013, s.96-106.

² Metin Altıok, ”Keynes ve Keynesçi Kuramda Kriz ve İktisat Politikası Tartışmaları”, **Toplum ve Demokrasi Dergisi**, C.3, S.6, 2009, s.78,79, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/210920> ,(09.11.2021).

gerekli noktalarda para ve özellikle maliye politikaları aracılığıyla piyasaya müdahale etmelidir. Bu bağlamda ideal olan ekonomi modeli tamamen Sovyet tarzı bir kumanda ekonomisi olmasa bile, belli seviyelerde planlı olan bir ekonomik yapı olmalıdır.³

Refah devleti anlayışına göre piyasa tek başına bırakılmamalıdır çünkü devlet müdahalesi olmaksızın toplumsal kaynakların tam olarak istihdamının sağlanmasında piyasa yeterli olamamaktadır ve bu durum ciddi ekonomik sorunlara yol açmaktadır. Dolayısıyla eksik istihdamın giderilmesi için devlet, toplam talebi artırıcı, tam istihdamı tesis edici ve ekonomik büyüme ve istikrarı sağlayıcı tedbirler almalıdır. Bunun yanında refah devleti, serbest piyasa yaklaşımının getirdiği adaletsizlikleri telafi etmeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede devlet, ekonomideki olağan dışı dalgalanmalar, yoksulluk ve işsizlikteki aşırı artışları kontrol edebilmek için vergi, harcama ve gelir transferi politikaları yoluyla aktif bir görev üstlenmiştir.⁴

1.1.1.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

İkinci Dünya Savaşı sırasında dünya çapında yaşanan siyasal, kültürel ve ekonomik trajediler sosyal ayrımları en düşük seviyeye indirmiş, dolayısıyla ortak sorunların ortadan kaldırılması için ortak çözümlerin bulunmasına çaba harcanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970'li yılların ortalarına kadar süren bu dönem, refah devletlerinin bazı Batı ülkelerinde tam olarak hayata geçirildiği, istikrarlı ekonomik büyümenin sağlandığı, tam istihdamın tesis edildiği ve kapsamlı bir biçimde sosyal hakların güvence altına alındığı refah devleti açısından “Altın Çağ” olarak nitelendirilen bir dönem olmuştur.⁵

Bu dönem kapsamında devletin ekonomideki hareket alanı istikrarlı bir biçimde genişlemiş ve müdahaleci bir kimliğe bürünmüştür. Devletin ulusal çaptaki kural koyucu olma gücü artmıştır. Kamu hizmetleri ve gelirlerin yeniden dağıtımı konularında başarılı uygulamalar yapılmıştır. Kapitalist ekonomiler tam istihdamın, sosyal güvenliğin ve eşitliğin sağlanmasına yönelik politik aksiyonlar içeren önlemler alma girişiminde bulunmuşlardır.⁶

³ Nazım Güvenç, **Keynesizm**, İstanbul, BDS Yayınları, Kasım 1999, s.30.

⁴ Songül Sallan Gül, **Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa!**, 2.Baskı, Ankara, Ebabil Yayıncılık, 2006, s.147,148.

⁵ Coşkun Can Aktan, Özlem Özkıvrak, **Sosyal Refah Devleti**, İstanbul, Okutan Yayınları, Nisan 2008, s.91.

⁶ Süleyman Özdemir, ”Refah Devletin Gelişme ve Bunalım Dönemlerinde İş Piyasaları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.55, S.1, 2006, s.700.

1970’li yıllarda Birinci Petrol Krizi’ni takip eden süreçte gelişmiş ülke ekonomilerinde enflasyon ve işsizlik aynı anda görülmüş ve o döneme kadar başarıyla uygulanmış olan Keynesyen politikalar bu tablo karşısında çözüm üretememiştir. Ülke ekonomilerinde bir yandan durgunluk yaşanırken bir yandan da enflasyonun görülmesi ekonomi literatüründe stagflasyon kavramı ile ifade edilmiştir. Bu çerçevede talepteki azalmaya bağlı olarak ekonomik faaliyetlerin hızının düşmesiyle birlikte ekonomilerde bir daralma meydana gelmiştir. Dolayısıyla Philips eğrisinin teoride ifade ettiği enflasyon ile işsizlik arasındaki ters yönlü ilişkiye aykırı bir durum yaşanmış ve enflasyonla işsizliğin aynı anda artış göstermesi Keynesyen iktisadi yaklaşıma olan güvenin azalmasına yol açmıştır.⁷

OPEC’in 1973 yılı sonunda petrol fiyatlarını dört katına çıkarması, petrol ithal eden ülkelerdeki üretim maliyetlerini artırmıştır. Gelişmiş ülkelere sanayi yoğun mallar ithal eden gelişmekte olan ülkelere petrol fiyatlarındaki yükselme sonrasında ithalat maliyetleri daha üst bir noktaya çıkmış ve gelişmekte olan ülke ekonomileri göz ardı edilemeyecek boyutta bir ekonomik bunalım içerisine girmişlerdir. Sonuç olarak enflasyon tetiklenmiş, petrol ithal eden ülkelere şiddetli bir durgunluk baş göstermiş ve dünya çapında “Maliyet Enflasyonu” yaşanmıştır. Uluslararası ekonomilerde görülen resesyon sonucunda uluslararası piyasalarda üretim seviyesinde azalma görülmüştür. OPEC, 1979 ve 1980 yıllarında ise üst üste petrol fiyatlarını %150 oranında yükseltmiş ve bu gelişme “İkinci Petrol Krizi” olarak anılmıştır.⁸

1.1.2. Neoliberalizmin Doğuşu

1970’li yıllarda dünyada stagflasyonun görülmesi, 1973’te yaşanan petrol krizi ve hükümetlerin yüksek enflasyona yol açan daraltıcı politika karşıtı tutumları gibi sebeplerle Keynesyen politikalar cazibesini yitirmiş, yeni ekonomi politikası arayışları gündeme gelmiş ve neoliberal politikalar ağırlık kazanmıştır.⁹

⁷ Salih Öztürk, Selin Saygın, “1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu”, **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, C.6, S.12, 2017, s.6,7, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/336964>, (09.11.2021).

⁸ Gülten Kazgan, **Türkiye Ekonomisinde Krizler(1929-2009)**, 3.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ocak 2012, s.120,121.

⁹ Ufuk Başoğlu, Nalan Ölmezoğulları, İlker Parasız, **İktisatta Devrimler Karşı Devrimler**, 2.Baskı, İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2004, s.11-55.

1.1.3. Neoliberalizmin Tanımı

Neoliberalizm, temel olarak devletin sermaye üzerindeki hakimiyetinin sınırlandırılmasını, üretim faktörlerinin piyasa koşullarında değerini bulmasını ve tüm ekonomik girişimlerin serbest piyasa işleyişine göre yapılmasını öngören bir ekonomi politik yaklaşımdır. Neoliberal düşünce sistemi bireysel özgürlüğe ve tercihlere son derece büyük önem vermektedir ve finansal hareketliliği kısıtlayan bütün ulusal ve uluslararası uygulamalara son vermeyi hedeflemektedir.¹⁰

1.1.4. Neoliberalizmin Gelişim Süreci

1970’li yıllarda yaşanan stagflasyon ve petrol krizi gibi sorunlar sonrasında hayat bulan neoliberal yaklaşım, liberal iktisadi düşüncenin devamı biçiminde görülmesine rağmen varsayımlar ve politika uygulamaları açısından liberal ekonomik sistemden zaman içerisinde farklılık arz etmiştir. Piyasada yaşanan aksaklıklara devletin müdahale etmesi gerektiğini savunan liberal iktisadi yaklaşıma aykırı olarak neoliberal bakış açısına göre gereksiz bürokratik müdahalelerin bireyler ve gruplar üzerindeki maliyeti oldukça yüksektir.¹¹

Neoliberal politikaların 1989 yılında gerçekleştirilen Washington Uzlaşması ile birlikte etkinlik alanı genişletilmiş ve neoliberal politikalar uluslararası finans kuruluşları vasıtasıyla ekonomik bir program olarak gelişmekte olan ülke ekonomilerine dayatılmıştır. Diğer taraftan bu politikalar, 1990’lı yıllarda gelişme aşamasında olan ülkelerin ekonomilerine ciddi bir şekilde katkı yapmamaları ve Doğu Asya ülkelerinin sergiledikleri başarılı ekonomik performansın değerlendirilmesinde yetersiz kalmaları gibi nedenlerle tartışılmıştır.¹²

¹⁰ Eray Acar, "Neoliberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Kastamonu Üniversitesi Yayınları, C.18, S.1, s.253, 2017, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/361178>, (21.10.2021).

¹¹ Ceran Zeynep Zafir, "Neoliberalizmin Minimal Devlet Yaklaşımına Bir Eleştiri", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, C.7, S.2, s.69, 2009, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/46339>, (22.10.2021).

¹² Alfredo Saad-Filho, "Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi Kalkınmaya Dair Neoliberal Gündemler", **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, Editör Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, İstanbul, Yordam Yayıncılık, 2007, s.191,197.

1.1.5. Neoliberalizmin Temsilcileri ve Savundukları Görüşler

Milton Friedman, ekonomik faaliyetlerin yapıldığı piyasa ortamlarında takas özgürlüğünün sağlanması durumunda hem satıcılar hem de tüketiciler açısından bir bireyin başka bir bireye müdahale etmesinin önleneyeğine inanmıştır. Zira piyasalar kendi hallerine bırakıldığında iyi iş çıkarmaktadırlar. Piyasaya dışarıdan yapılabilecek müdahaleler piyasanın işleyişine zarar vermektedir. Bununla birlikte Friedman, serbest piyasanın devlete olan gereksinimi ortadan kaldırmayacağını vurgulamış, devletin oyunun bizzat içine girmemekle birlikte oyunun kurallarını belirleyici ve uygulayıcı bir pozisyonda olmasının uygun olduğunu ifade etmiştir.¹³

Ludwig Von Mises, sosyalist planlamanın, serbest piyasa ekonomisinin başarılarına ve istikrarına erişemeyeceğini vurgulamıştır. Mises'e göre özel mülkiyet güvencesi ve rekabetçi koşullar çerçevesinde piyasada mallar ve üretim faktörleri için fiyatlar oluşmaktadır. Öte yandan eğer özel mülkiyet hakkı ve piyasadaki adil rekabet koşulları güvence altına alınmazsa girişimcinin ekonomik faaliyet süresince karşılaşabileceği siyasi müdahaleler, üretim sınırlamaları veya fiyat kontrolleri arz ve talep dengesinde bozulmalara yol açabilecektir.¹⁴

Friedrich August Von Hayek, piyasada dağınık halde bulunan bilgilerin toplanarak belirli mallarla ilgili fiyatların aktarımı yoluyla başka herhangi bir unsurun aracılığına gerek kalmaksızın bireylere bilgi iletiminin sağlanacağını belirtmiştir. Bu nedenle piyasanın kendi içerisinde oluşturduğu fiyat mekanizmasına ve bilgi iletim kanallarına dışarıdan müdahale olmamalıdır. Bunun yanında Hayek, ekonomideki var olan kaynakların etkin ve verimli kullanılmaları durumunda piyasa ekonomisinin sorunsuz bir biçimde işleyeceğini savunmuştur.¹⁵

Hayek'in neoliberalizm ile ilgili görüşlerinden oldukça etkilenen İngiliz Muhafazakâr Parti lideri Margaret Thatcher ise ABD Başkanı Ronald Reagan ile ittifak kurarak İngiltere'de özellikle kamu harcamalarının azaltılması, sağlık sistemine

¹³ Milton Friedman, **Kapitalizm ve Özgürlük**, Çev. Doğan Erberk, Nilgün Himmetoğlu, İstanbul, Plato Film Yayınları, Nisan 2008, s.19,20.

¹⁴ Richard M. Ebeling, "Ludwig Von Mises: Özgürlüğün Ekonomi Politikçisi", **Liberal Düşünce**, S.46, 2007, s.123,124, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/791613>, (11.11.2021).

¹⁵ Merve Yolal, "Friedrich August Von Hayek Perspektifinden İktidarın Gücü ve Sınırları", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, C.13, S.2, 2018, s.122, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/516488>, (10.11.2021).

yeni bir düzen getirilmesi ve özelleştirme konularında radikal adımlar atılması gerektiğini ifade etmiştir. Ekonomide devlet müdahalesi karşıtı bir yaklaşım sergileyen Thatcher, “Minimal Devlet” anlayışının bir yansıması olarak kamu sektöründe sendikaların gücünü azaltmayı hedeflemiştir.¹⁶

1.1.6. Neoliberalizmin İlkeleri

Neoliberal politikaların en önemli karakteristik özelliklerinden biri ulus devlet ekonomilerinin en can alıcı fonksiyonlarından bir tanesi olan ve içerisinde reel ve transfer harcamalarını da barındıran hükümet harcamalarının kısıtlanması olmuştur. Böylelikle devlet bütçesinin harcama yükünün önemli ölçüde hafiflemesinin sağlanması hedeflenmiştir. Bunun yanında hükümet harcamalarının azaltılması ekonomik ve siyasi açıdan yerel yönetimlerin daha fazla ön plana çıkmasına yol açmıştır. Merkezi yönetimler, hükümet harcamalarını da içeren yetkilerinin bir kısmını bölgesel idarelere devretmiş, böylelikle yerel yönetimler mali ve idari anlamda özerk bir yapıya kavuşmuşlardır.¹⁷

Neoliberal politikalar kapsamında vergi gelirleri kamu kesiminin sahip olduğu bütçe açıklarının giderilmesi açısından önemli bir kaynak olarak görülmemiştir ve vergi oranları olabildiğince düşük tutularak üretim teşvik edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla neoliberalizmin ön planda tutulduğu ülke ekonomilerinde bütçe açıklarını kapatma konusunda vergi gelirlerinin artırılması yerine kamu çalışanlarının masraflarının azaltılması ve devlet kurumlarının satışa çıkarılması stratejisi tercih edilmiştir.¹⁸

Dış ticaret serbestliği, neoliberal yaklaşımın vazgeçilmez unsurlarından biridir. Zira ülkeler arasında yapılacak uluslararası ticaret ülke ekonomilerinin canlanmasını sağlayacaktır. Küreselleşmenin genişlemesiyle birlikte neoliberal politikaların etkisini artırması, dış ticaret serbestliğinin önünü açmıştır. Bu bağlamda neoliberal ekonomi politikaları uygulayan ülkeler, dış ticaretle ilgili sınırlandırmaları en düşük seviyeye

¹⁶ M. Turgut Demirtepe, Ahmet N. Helvacı, ”Hayek ve Friedman Özelinde Neo-Liberal Düşüncenin Muhafazakâr Siyasete Etkisi: Thatcher Dönemi”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, C.11, S.44, 2015, s.189,190, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/985889> ,(10.11.2021).

¹⁷ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2000, s.33,34.

¹⁸ Hale Balseven, İzzettin Önder, ”Türkiye’de Kamu Kesiminde Neoliberal Dönüşüm”, **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, Editör Nergis Mütevellioğlu, Sinan Sönmez, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.123,124.

indirmelidirler. Zira dış ticaret serbestliğinin artırılması, uluslararası rekabetin etkinliğini en üst noktaya çıkararak fiyatların düşmesini sağlayacaktır. Artan uluslararası rekabet, mal ve hizmet üretiminin kalitesini de artıracaktır. Bunun yanında dış ticaret serbestliğinin içine sadece mal dolaşımı değil sermaye dolaşımı da dahil edilmelidir.¹⁹

Neoliberal politikalar uygulanan ülkelerde esnek döviz kuru uygulaması tercih edilmektedir. Esnek döviz kuru sisteminde kurlara merkez bankaları vasıtasıyla müdahale edilmemekte ve döviz kurları piyasadaki arz ve talep doğrultusunda değerini bulmaktadır. Bu sayede döviz kurlarında serbest piyasa dengesinin sağlanması hedeflenmektedir. Esnek döviz kuru sistemi, 1973 yılından itibaren hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret hadlerini daha iyi bir seviyeye getirmek amacıyla da tercih edilmektedir. Bu doğrultuda yapılan uygulamalarla ihracat artırılıp ithalat azaltılarak ödemeler dengelerinde istikrar sağlanmaya çalışılmaktadır.²⁰

1980 sonrasında Avrupa’da Keynesyen politikaların yerini alan neoliberalizmin ekonomi ile ilgili başlıca önermelerinden bir tanesi tam istihdamın sağlanmaya çalışılması yerine düşük enflasyon hedefinin gerçekleştirilmesine yönelik politikaların benimsenmesidir. Bu bağlamda gelir ve talep yaratma sürecinin temel belirleyicisi olarak finans ve borçlanma stratejileri ağırlık kazanmış ve tam istihdamın oluşturulmasına yönelik genişletici para ve maliye politikaları terk edilmiştir. Enflasyon hedeflemesinin bir para politikası stratejisi olarak önemi son derece artarken, küresel finansal sistemin çıkarları doğrultusunda yönlendirilen bağımsız merkez bankaları oluşturulmuştur.²¹

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde ülkelerin yaşadıkları büyüme süreci, ABD’nin bütçesine yoğun miktarda yük getiren savunma harcamaları ve Vietnam Savaşı gibi nedenlerle ABD dolarının değerini koruyamaması, Bretton Woods sisteminin çökmesine neden olmuştur. Bu nedenle sabit kur sistemi bırakılarak sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamalara son verilmiştir. Uluslararası piyasalarda

¹⁹ Cengizhan Yıldırım, "Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980’den Sonraki Evrimi", **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.7, S.2, Güz 2011, s.7, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/69197> ,(25.10.2021).

²⁰ Nur Dilbaz Alacahan, **Enflasyon Hedeflemesi Uygulayan Ülkelerde Enflasyon-Döviz Kuru İlişkisi ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul, Türkmen Kitabevi Yayınları, 2011, s.67.

²¹ Alpaslan Akçoraoğlu, "Avrupa Parasal Birliği’nin Krizi, Geleneksel Teoriler ve Avrupa Entegrasyonu’nun Post-Keynesyen Eleştirisi", **Ekonomik Yaklaşım**, C.27, S.98, 2016, s.67,68.

sermayenin dolaşımının serbestlik kazanması 1980'li yıllarda yaşanan finansal küreselleşme ve serbestleşme sürecinin neoliberal politikaların uluslararası alanda yaygınlık kazanmasının önünü açmasıyla birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına olan ilgiyi artırmıştır.²²

Neoliberalizme göre kamu girişimlerinin özelleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca kamusal girişimlerin ve kaynakların özelleştirilmesi devlet bütçesine de önemli bir gelir getirmektedir. Bir ülke ekonomisinde piyasa hakimiyetinin sağlanmasının yolu ise rekabetin önündeki kısıtlamaların kaldırılmasından geçmektedir. Bu bağlamda kamu girişimlerinin özelleştirilmesi, rekabetin gelişimine doğrudan katkıda bulunacak ve ekonomideki verimliliğin artmasını sağlayacaktır. Ayrıca özelleştirilen kamu kuruluşları, devlet bütçesi üstündeki yükü de hafifleterek kamu borçlarının azalmasını sağlayacaktır.²³

Devletin ekonominin işleyişi içerisinde sadece tahsildarlık yapmaktan ve güvenliğin tesis edilmesinden sorumlu olduğunu vurgulayan neoliberal bakış açısı, bireyselliği ön plana çıkarmanın yanında serbest piyasa koşullarına ve hür teşebbüse büyük önem atfetmektedir. Neoliberalizm, özel mülkiyet edinilmesiyle ilgili olarak son derece özgürlük yanlısı ve katı yasal düzenlemelere karşı bir yaklaşım içermektedir. Bu duruma ek olarak neoliberal bakış açısı, mülkiyet hakkının garanti altına alınması ve iktisadi olana öncelik sağlanması bakımından kapitalist bir tutuma yakın durmaktadır.²⁴

Neoliberal ekonomi modelinin öne sürdüğü vazgeçilmez koşullardan biri serbest piyasadır. Serbest piyasanın en önemli mihenk taşlarından birinin ise serbest girişimcilik olduğu son derece açıktır. Zira neoliberalizme göre piyasa kendi içinde bir düzen sağlayabildiğinden ancak serbest girişimcilik koşulları geçerli olduğunda tutarlılık sergileyebilecektir. Bu çerçevede serbest girişimciliğin hayat bulması, bireylerin kolektiviteden olabildiğince sıyrılıp özgür bir biçimde karar

²² Mehmet Mucuk, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Teori ve Türkiye Uygulaması, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2011, s.70,71.

²³ Orhan Kurmuş, "Türkiye'de Neoliberalizm", **Mülkiye Dergisi**, C.34, S.268, s.17, 2010, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/525> ,(31.10.2021).

²⁴ İrfan Yıldırım, "Neoliberal Küreselleşme ve Ailenin Dönüşümü", **Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Siirt Üniversitesi Yayınları, C.9, S.1, s.107, 30 Haziran 2021, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1648587> ,(31.10.2021).

verebilmelerine ve hiçbir baskı altında kalmadan seçim yapabilmeleri ile doğrudan bağlantılıdır.²⁵

Neoliberal ekonominin kendine has özelliklerinden bir tanesi finansal birikimin reel birikimden önemli ölçüde kopmuş bir durumda olmasıdır. Reel faizlerin uzun bir süre boyunca GSMH'nin büyüme oranının üstünde bir seyir izlemesi halinde gelir dağılımında bozulmalar görülmektedir. Gelir dağılımında ortaya çıkan bozulmalar sonucunda borçlular daha yüksek miktarda borçlu, borç verenler ise daha zengin bir hale gelmektedirler. Her birey çalışma hayatına girmeden ve emek harcamadan sahip olduğu paranın miktarını çoğaltmanın peşinde koşmaktadır. Sonuç olarak kapitalizmin arbitraj kapitalizmi olarak ifade edilen özel bir şekli meydana gelmektedir.²⁶

Deregülasyon, neoliberalizm çerçevesinde uygulanan serbestleştirme politikaları ile birlikte anılan bir ekonomik yaklaşımdır. Deregülasyon kapsamında yasal düzenlemelerin minimuma indirilmesi, rekabeti hareketlendirerek piyasanın daha verimli çalışmasını sağlayacak ve fiyatları, ücretleri düşürecektir. Bu durum ülke ekonomisinin büyümesine olumlu katkı sağlayacaktır. IMF, DB ve DTÖ, finans ve emek piyasalarında deregülasyonu teşvik etmekte kamusal hizmetlerde özelleştirme yapılmasını, çevrenin korunmasıyla ilgili düzenlemelerin esnetilmesini ve sosyal programlarda kısıtlamalara gidilmesini öngörmektedir.²⁷

James M. Buchanan'ın "Kamu Tercihi" teorisinde belirttiği gibi seçmenlerin talepleri karşısında hükümetler ve politikacılar günü kurtarmaya yönelik popülist yaklaşımlarla hareket etmektedirler. Bu noktada neoliberal politikalar bağlamında merkez bankasına bağımsızlık verilmesi ve merkez bankası başkanının uzun süreli atanması yoluyla siyasi yetkinin merkez bankasına aktarılması stratejisi gündeme gelmektedir. Böylelikle hükümet, siyasi sorumluluktan büyük ölçüde kurtulacak ve merkez bankası da finansal küreselleşmenin gerektirdiği şekilde hareket etme imkânı

²⁵ James M. Buchanan, **Maliye Teorisi ve Politik İktisat**, Çev. Arif Nemli, S. Yenal Öncel, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Nisan 2008, s. 79.

²⁶ Şule Daldal, "Neoliberalizm, Finansallaşma ve Emek Piyasaları", **Journal Of Emerging Economies And Policy**, C.1, s.91, Aralık 2016, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/430155>, (01.11.2021).

²⁷ Hayri Kozanoğlu, Nurullah Gür, Barış Özden, **Neoliberalizmin Gerçek 100'ü**, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 70.

bulacaktır. Bununla birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerde merkez bankalarının bağımsızlıklarının tam anlamıyla sağlanamadığı görülmektedir.²⁸

Neoliberal politikalar uygulanan ekonomilerde karşılaşılan en önemli sorunlardan bir tanesi ödemeler dengesindeki bozulmalardır. Neoliberalizme göre bu durum geçicidir ve bu bozulmalar uzun vadede kendi kendini düzeltme kapasitesine sahiptir. Ödemeler dengesindeki açıklara yapılabilecek devlet müdahaleleri ödemeler dengesindeki bozulmaları düzeltmeyeceği gibi daha da derinleştirecektir. Öte yandan ödemeler dengesi kendi haline bırakıldığında ülke ekonomisindeki cari işlemler açığı faiz oranlarını artıracak ve bu artış yurt dışından ülkeye yabancı sermaye girmesini sağlayacaktır. Ülkeye yoğun miktarda döviz girmesi sayesinde elde edilen sermaye fazlası cari işlemler açığının kapatılmasını sağlayacaktır.²⁹

Neoliberalizm açısından ekonomideki kaynakların tahsisi ve üretimi ile ilgili tasarrufların üreticiler, tüketiciler, çalışanlar ve üretim faktörleri sahipleri arasında fiyatlardaki değişimlere bağlı olarak gönüllülük anlayışına göre yapıldığı koşulları sağlaması itibariyle serbest piyasa son derece önemlidir. Serbest piyasa mekanizmasının sorunsuz bir biçimde işlemesi istikrarlı bir ekonomik büyümenin ön koşuludur. Serbest piyasanın oluşmasına zemin hazırlayan etkenler arasında ise özel mülkiyet hakkı, girişimci ve sözleşme yapma serbestliği yer almaktadır. Bunun yanında serbest piyasanın düzgün bir biçimde işleyişi için devletin piyasaya müdahale etmemesi gerekmektedir.³⁰

1.1.7. Neoliberal Ekonomide Piyasalar

Neoliberal politikalar, özellikle küreselleşmeye paralel olarak ivme kazandıktan sonra işgücü piyasalarının yapılandırılmasında oldukça belirleyici olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı sektörlerin ekonomideki etkinlik alanının genişlemesi sendikacılık faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiş ve güçlü örgütlenme yapılarına sahip olmayan işçiler savunmasız kalmışlardır. Bunun yanında ülkeler arasında gerçekleştirilen işgücü transferleri artmış, mal ve hizmet piyasaları

²⁸ Hayri Kozanoğlu, Nurullah Gür, Barış Özden, **a.g.e.**, s.77.

²⁹ Zafer Tunca, Çiğdem Börke Tunalı, "Ödemeler Dengesine Parasal Yaklaşım", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.56, S.1, 2006, s.4,5, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/7947> ,(11.11.2021).

³⁰ Şennur Sezgin, "Piyasa Ekonomisinin Şartları ve Özelleştirme", **Akademik İncelemeler Dergisi**, C.5, S.2, 2010, s.161.

üzerindeki sınırlandırmalar azaltılmış ve bu piyasalar uluslararası alanda birbirine daha entegre hale gelmiştir.³¹

Finansal piyasalar, ekonominin incelenmesi açısından son derece ideal laboratuvar niteliğinde ortamlardır. Zira çok kapsamlı ve detaylı bir biçimde doğrulanabilir resmi ve sayısal veriler içermektedirler. Bu çerçevede yapılan bir değerlendirmede ABD’de Ronald Reagan döneminde ön plana çıkarılan “Piyasanın Büyüsü” yaklaşımının, neoliberalizmin finansal piyasalarla ilgili bakış açısının temel dayanağını teşkil ettiği görülmektedir. Bununla birlikte finansal piyasalarda yaşanan dönemsel krizler, bu piyasaların düzenlenmesine yönelik reformist adımların atılmasına zemin hazırlamaktadır.³²

1.1.8. Neoliberal Ekonomide Sektörler

Neoliberalizmde hakim olan görüş serbest piyasanın en iyi piyasa uygulaması olduğu ve özel sektörün yönetim tarzı ve teknik donanımlar bakımından en verimli sektör olduğudur. Bu bağlamda özel sektörün olabildiğince serbest ve etkin bir şekilde faaliyet yapmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Özelleştirme girişimleri, özel sektörü güçlendirmenin yanında dünya ekonomisindeki kaynakların ve gücün, radikal bir biçimde yer değiştirmesine ve belli bölgelerde yoğunlaşmasına olanak tanınmasıyla toplumların büyük çoğunluğunun sosyal, siyasal ve ekonomik koşullarına tesir etmektedir.³³

Neoliberal politikalar, reel sektörde özellikle finansman bulma yöntemleri açısından radikal değişikliklerin yaşanmasına öncülük yapmıştır. Ekonomilerde neoliberal paradigmanın ağırlık kazanması sonrasında işletmelerde büyük oranda ve riskli bir biçimde yabancı sermaye kullanılmaya başlanmıştır. Dış borçlanmaya dayalı spekülatif bir finansman modelini benimseyen işletmeleri barındıran Güneydoğu Asya ülkelerinin 1990’lı yılların sonunda yaşadığı ekonomik kriz, reel sektörde

³¹ Nermin Abadan-Unat, **Bitmeyen Göç**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2002, s.277,278.

³² George Soros, **Finansal Piyasalar İçin Yeni Paradigma**, Çev. Coşkun Üçüncü, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2009, s.73,89.

³³ Brendan Martin, **Özelleştirme Kimin Çıkarına?**, Çev. Osman Ç. Deniztekin, İstanbul, Cep Kitapları Yayınevi, Eylül 1995, s.20,22.

kullanılan küresel finansın toplam işletme kaynakları içindeki payının artmasının yol açabileceği finansal risklere verilebilecek en çarpıcı örneklerden biridir.³⁴

1980’li yıllardaki neoliberalizm akımı kapsamında reel ekonomik alanda yaşanan küreselleşmeye paralel olarak bankaların temelini oluşturduğu finansal sektörler, uluslararasılaşma stratejisine yönelmişlerdir. Bu stratejinin ön plana çıkarılması sonrasında uluslararası bankacılık sektöründe son derece kayda değer nitelikte radikal değişiklikler yaşanarak gelişmekte olan ülke ekonomilerinin önemli bir bölümünde deregülasyon ve finansal liberalizasyon görülmüştür. Merkez bankaları, mevduat bankaları, kredi kuruluşları ve finansal aracı kuruluşlar bu değişim sürecinin en önemli paydaşları olurken, futures, forward, opsiyon ve swap işlemlerini içeren türev piyasalar ön plana çıkmıştır.³⁵

1.1.9. Neoliberal İktisat Okulları

Avusturya İktisat Okulu’nun başlangıç noktası olarak Carl Menger’in 1871 yılında “Politik İktisatın İlkeleri” adlı kitabı yayımlaması gösterilebilir. Okulun daha sonraki dönemlerde öne çıkan temsilcileri arasında ise Eugen von Böhm-Bawerk, Friedrich von Wieser, Ludwig von Mises ve Friedrich von A. Hayek yer almaktadır. Avusturya İktisat Okulu’nun savunduğu başlıca ilkeler arasında subjektivizm, metodolojik bireycilik ve kendiliğinden doğan(spontan) düzen yer almaktadır. Bu ilkelerin ilerleyen dönemde neoliberalizmin temelini oluşturduğu ifade edilebilir.³⁶

Keynesyen yaklaşıma muhalif bir tutum sergileyen Chicago İktisat Okulu mensupları tarafından 1950’li ve 1960’lı yıllarda öne sürülen Monetarizm, uluslararası kamuoyunda oldukça büyük bir ilgiyle karşılaşmıştır. Monetarizmin önde gelen temsilcileri arasında Karl Brunner, Alan Meltzer ve Milton Friedman bulunmaktadır. Monetarizmin temel fikri, enflasyonun esas olarak parasal bir olgu olduğudur. Monetaristler, para arzı miktarında bir azaltma yapılmadan daraltıcı maliye politikaları uygulanması durumunda enflasyon oranının düşürülemeyeceğini belirtmişlerdir. Bu

³⁴ Mustafa Yıldırım, **İşletme Finansının Küreselleşmesi**, İstanbul Hiperlink Yayınları, Kasım 2010, s.123,124.

³⁵ Arif Yavuz, Tekin Akgeyik, ”Bankacılık Sektöründe Global Sermaye Hareketleri: Yönü ve Yansımaları”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.57, 2009, s.4,5.

³⁶ Coşkun Can Aktan, **Yeni İktisat Okulları**, 2.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, Şubat 2008, s.190,191.

nedenle enflasyonu azaltmaya yönelik uygulanan maliye politikaları daraltıcı para politikalarıyla desteklenmelidir.³⁷

Ordoliberalizm, esas olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın siyasi ve iktisadi olarak yeniden yapılandığı süreçte Alman merkezi yönetiminin piyasa ekonomisine ağırlık vermesine dayalı bir iktisadi görüştür. Bu yaklaşımın öncü isimleri ise Walter Eucken, Franz Böhm, Alexander Rüstow, Wilhem Röpke ve Alfred Müller Armack'tır. Bunun yanında Chicago İktisat Okulu'nun piyasa deregülasyonu ile ilişkilendirilen neoliberal anlayışının ordoliberalizm kökenli olduğu belirtilmektedir. Bu noktada ordoliberalizmin bazı neoliberal iktisadi yaklaşımlara temel teşkil ettiği dikkat çekmektedir.³⁸

1.1.10. Neoliberalizmle Bağlantılı Ekonomik Görüşler

Klasik liberalizm, esas itibarıyla 18. ve 19. yüzyılda hızlı bir biçimde sanayileşme sürecinin yaşandığı İngiltere, Fransa ve ABD gibi ülkelerde ağırlık kazanmış olan ve birkaç önermenin birleşimi şeklinde nitelendirilebilecek bir ideolojidir. Klasik liberalizmin başlıca görüşleri, özel mülkiyete sadakat, serbest piyasaların ön plana çıkarılması, minimum devlet anlayışı, anayasacılığın önemi ve hukuk devletinin üstünlüğü şeklinde ifade edilebilir. Klasik liberalizmin asla vazgeçemeyeceği en temel önerme ise devletin olabildiğince ekonominin işleyişine müdahalede bulunmamasıdır. Zira ekonomi kendi içinde oluşabilecek dengesizlikleri doğal yollarla giderme kapasitesine sahiptir.³⁹

Liberal görüş taraftarı olan bazı iktisatçılar 20. yüzyılın başlarında “Sosyal refah liberalizmi” görüşünü ortaya atmışlardır. Sosyal liberalizm, 1870 ile 1930'lar arasında İtalya, Almanya ve Avusturya'da ortaya çıkmış, ekonominin organizasyonu ve toplumsal reform alanlarında daha geniş çaplı ve yoğun bir devlet müdahalesinin gerekliliğini savunmuştur. Sosyal liberalizm görüşünün ağırlık kazanmasıyla birlikte

³⁷ Kaya Ardic, Yılmaz Aydın, **İktisat Okulları ve Emek Piyasası**, 2.Baskı, İstanbul, Derin Yayınları, 2011, s.123,124.

³⁸ Zeynep Ağdemir, “Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya’da Yükseköğretimin Gelişimi ve Finansmanı: Anarkoliberalizm ve Ordoliberalizm Çerçevesinde Bir Karşılaştırma”, **Mülkiye Dergisi**, C.44, S.3, 2020, s.461.

³⁹ Norman Barry, **Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm**, Çev. Mustafa Erdoğan, Ankara, LDT Yayınları, Ekim 1997, s.7-9.

ekonomide refah devleti anlayışı ön plana çıkmıştır ve ülkeler 1970’li yıllardaki petrol krizine kadar olan süreçte bu modellerle ekonomilerini yapılandırmışlardır.⁴⁰

Neoliberal politikaların oluşturduğu tahribat sonucunda gündeme gelen Post Washington Uzlaşması, post neoliberalizm kavramının temel felsefesini oluşturmuştur. Post neoliberalizme göre, yoksul kesimler ekonominin doğal akışından dışlanmamalıdır. Bu bağlamda yoksul kesimlerin piyasadan faydalanabilecekleri biçimde kapsanmaları, piyasa modelinde refah devletinin aktif emek gücüyle piyasaya katılımının tesis edilmesi ve en mağdur olanlara destek olmayı hedefleyen sosyal yatırımların yapılması gereklidir.⁴¹

1.1.11. Neoliberalizmin Ekonomik Krizleri

Yabancı fonların Asya’daki menkul kıymet borsalarından yüksek miktarda hisse senedi, yüksek faizli tahvil alımı yapmaları ve yabancı para birimleri ile borçlanmanın tercih edilmesi, Güneydoğu Asya ekonomilerinde yer alan yabancı sermaye ve döviz miktarını artırmıştır. Bu durum 1997’de Güneydoğu Asya ülkelerinde spekülasyon hareketlerinin yaşanmasına zemin hazırlayarak bölge ekonomileri açısından önemli bir risk oluşturmuştur. 1996 yılının sonunda Tayland’ın cari açığı %7,9 oranına varmış ve yabancı yatırımcılar Tayland’dan sermayelerini çekmişlerdir. Bunun yanında Güneydoğu Asya ülkelerinde gayrimenkul ve hisse senedi piyasalarındaki balon patlamıştır.⁴²

2008 yılının Eylül ayında ABD’de yaklaşık 10 trilyon dolarlık bir hacme ulaşan gayrimenkul piyasasında, düşük profilli müşterilerin FED’in faiz artışı ve konut fiyatlarının düşmesi sonucunda aldıkları kredileri geri ödeyemez hale gelmeleri, ABD’de finansal bir krizin yaşanmasına yol açmıştır. Bu kriz, kısa bir zaman içinde türev ürünlerin kullanımının yaygınlığıyla beraber çok geniş bir etki alanına ulaşmış ve küresel çapta bir kriz haline dönüşmüştür.⁴³

⁴⁰ H. Birsan Örs, **19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, 4.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2010, s.74,75.

⁴¹ Ali Somel, ”Bir Kamu Politikası Olarak Post-Neoliberalizm”, **Mülkiye Dergisi**, C.40, S.1, 2016, s.225-227.

⁴² Gülsüm Akalın, Ayhan Uçak, ”Ekonomik Krizlerde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Rolü ve IMF’nin Kriz Yönetimi”, **Öneri**, Marmara Üniversitesi Yayınları, C.7, S.28, 2007, s.259,260.

⁴³ Mahfi Eğilmez, **Küresel Finansal Krizi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, Aralık 2008, s.66-69.

Meksika, 1994 yılının son dönemlerinde yaşadığı döviz krizi sonrasında dalgalı döviz kuruna geçmiştir. 1998’de Rusya’da yaşanan krizin nedeni ise, bu ülkenin borçlarını ödeyememesidir. Bununla birlikte FED, yaptığı başarılı hamlelerle bu krizin küresel çapta bir boyuta ulaşmasını önlemiştir. 2001 yılında Arjantin’de görülen ekonomik kriz ise büyük ölçüde 1990’lı yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin yansımalarından kaynaklanmıştır ve ülke ekonomisinde bir küçülme görülmüştür. Arjantin’de yaşanan ekonomik krize benzer nitelikte bir kriz Türkiye’de 2001 yılının Şubat ayında yaşanmıştır.⁴⁴

1.1.12. Neoliberalizm ve Uluslararası Finansal Kuruluşlar

Bretton Woods sistemi kapsamında uluslararası para sisteminin sorunsuz bir şekilde yürütülmesiyle görevlendirilen IMF, sistemin yıkılmasından sonra dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler doğrultusunda politikalarını belirlemeye başlamıştır. Bu politikalar içerisinde ekonomik krize giren ülkelerle yapılan stand-by anlaşmaları ve yapısal uyum kredilerini barındıran ekonomik programlar yer almıştır. Neoliberal ekonomi politikalarının dünyada ağırlık kazanması sonrasında ise IMF, ekonomide dışa açılma ve liberalleşme, özelleştirme girişimleri ve deregülasyon politikalarının açıkça propagandasını yapmıştır. Bunun yanında sermayenin ulusal sınırları aşarak uluslararası hale gelmesine destek vermiş ve gelişmiş ülkelerin uygun bulduğu ekonomi politikalarının gelişmekte olan ülkeler tarafından benimsenmesine ve uygulanmasına çalışmıştır.⁴⁵

Dünya Bankası, Bretton Woods sistemi içerisinde yer alan kuruluşlardan biri olup esas adı ”Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası”dır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde henüz sömürge olmaktan kurtulamamış ve gelişme aşamasında olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarının finansmanı ve dünya çapında yoksullukla mücadele amaçlarıyla kurulmuştur. Neoliberalizmin ön plana çıktığı 1980 sonrası dönemde ise Reagan ve Thatcher’in serbest piyasa ve arz yanlı ekonomi taraftarı tutumlarına ek olarak tıpkı IMF’nin olduğu gibi Dünya Bankası’nın da görev önceliği değişmiştir. Devletlerin bütçelerini nasıl kullanacakları, ülkelerin mali kuruluşlarının

⁴⁴ M. Veysel Kaya, **2008 Küresel Krizi ve Ekonomik Çöküş**, Ankara, Adalet Yayınevi, Ocak 2013, s.125.

⁴⁵ Nazım Öztürk, Yüksel Bayraktar, **IMF’nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri**, Ankara, Palme Yayıncılık, Nisan 2010, s.13-36.

düzenlenmesi, emek piyasalarının organize edilmesi ve ülkelerin ticaret politikalarının şekillendirilmesi gibi konularla ilgilenmek yerine gelişmiş ülke ekonomi politikalarını geliştirmekte olan ülke ekonomilerine dayatmak Dünya Bankası'nın esas hedefi haline gelmiştir.⁴⁶

Dünya Ticaret Örgütü, uluslararası çok yanlı ticaret sisteminin kurumsal yapısını oluşturmaktadır. WTO, 15 Nisan 1994'te Fas'ta imzalanan Marakeş anlaşması sonucunda 1 Ocak 1995'te kurulmuş ve o döneme kadar uluslararası ticaretle ilgili engellerin kaldırılması görevini üstlenmiş olan GATT, WTO'ya dönüştürülmüştür. WTO, ana hatlarıyla mal ve hizmet ticaretiyle ilgili gerekli düzenlemelerin ortaya konulması ve anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması kapsamında faaliyet yapmaktadır. 2002 yılı Nisan ayı itibarıyla 145 ülke Marakeş anlaşmasını onaylayıp WTO'ya girmiştir. WTO'nun hedefleri arasında üye ülkelerin pazarlarına olan talebi artırmak, reel gelirlerini istikrarlı bir şekilde yükseltmek ve mal, hizmet üretimi ve ticaretini genişleterek dünya kaynaklarının optimal bir seviyede kullanımını sağlamak yer almaktadır. Uluslararası ekonomide neoliberalizmin ön plana çıkmasıyla birlikte, neoliberal ekonomi politikalarının entegrasyonu için uluslararası piyasalarda ticari liberalizasyonun sağlanması son derece büyük bir önem arz etmektedir. Bu amaç doğrultusunda WTO, IMF ve WB ile ortaklaşa bir biçimde hareket etmektedir.⁴⁷

1944 yılı Temmuz ayında kurulan Bretton Woods sistemi, IMF, WB ve WTO kuruluşlarını bünyesinde barındırmış ve 1971'de yıkılana kadar olan süreçte dünya ülkelerinin ekonomi yönetimleri üzerinde söz sahibi olmuştur. Günümüz neoliberal ekonomi yaklaşımıyla büyük ölçüde uyumlu olan ekonomi politikalarını ABD öncülüğünde uygulamaya çalışan Bretton Woods kuruluşları, az gelişmiş ülkelere serbest piyasa ekonomisi ve dış ticaret serbestliği ilkelerinin tüm dünya ülkeleri açısından ideal olduğunu benimsetmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda sahip oldukları iletişim ağlarını kullanarak dünya çapında ekonomi politik içerikli propagandalar

⁴⁶ Mehmet Ali Göngen, "Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum :IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, C.2013, S.29, 2013, s.125-127, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117785> ,(18.11.2021).

⁴⁷ Emin Ertürk, **Uluslararası İktisadi Birleşmeler**, 4.Baskı, İstanbul, Alfa Aktüel Yayınları, 2006, s.243-246.

yapmış ve kendilerine taraftar toplamaya çalışmıştır. Serbest ticaret için WTO, serbest piyasa ekonomisi ve sermayenin dolaşımı önündeki engellerin kaldırılması için ise IMF ve WB faaliyet yapmıştır.⁴⁸

1.2. EKONOMİK BÜYÜMENİN GENEL ÇERÇEVESİ

Ekonomik büyüme, genel itibariyle bir ülke ekonomisinin hacminin kantitatif olarak genişlemesini ifade etmektedir. Ülkeler açısından istikrarlı bir ekonomik büyümenin sağlanması son derece önemlidir.

1.2.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı

Ekonomi literatüründe kişi başına düşen reel gelirdeki sürekli artış "Ekonomik Büyüme" olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda ekonomik büyüme dinamik bir kavramdır. Ekonomik büyüme ile ilgili analizlerde kısa dönem, bir veya birkaç yılı içerirken uzun dönem on yıl ve üzeri bir dönemi kapsamaktadır.⁴⁹

1.2.2. Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi

Gayri safi milli hasıla, belli bir dönemde bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin toplam değerini ifade eden bir kavram olup ekonomik büyümenin hesaplanmasında en çok kullanılan kriterlerden bir tanesidir. GSMH, üretim faktörlerindeki aşınmayı içermediğinden brüt bir hesaplama sunmaktadır. GSMH, çeşitli sektörlerden elde edilen gelirler veya harcamalar dikkate alınarak bulunabilmektedir. Bu çerçevede;

C: Özel Tüketim Harcamaları

I: Gayri Safi Yatırım Harcamaları

G: Kamu Harcamaları

olmak üzere, GSMH'yi veren matematiksel ifade şu şekilde belirtilebilir:

$$GSMH = C + I + G$$

Dış ticareti de dikkate alarak ödemeler dengesi farkı eşitliğe eklendiğinde GSMH'yi ortaya koyan ifade;

$$GSMH = C + I + G + (E_x - I_m) \text{ biçiminde olacaktır.}^{50}$$

⁴⁸ Hatice Karaçay, "Bretton-Woods Kuruluşları New York Uzlaşısı ve Yoksullukla Mücadele Politikaları", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, C.34, S.1, 2016, s.95,97, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/838018> ,(18.11.2021).

⁴⁹ Sami Taban, **İktisadi Büyüme**, Ankara, Nobel Yayıncılık, Ekim 2008, s.1,2.

⁵⁰ Yalçın Acar, **İktisadi Büyüme ve Büyüme Teorileri**, 5.Baskı, Bursa, Dora Yayıncılık, Ekim 2008 ,s.12,13.

GSMH, nominal ve reel olmak üzere iki farklı şekilde hesaplanmaktadır. Nominal GSMH, “t” veri döneminde üretilen tüm malların miktarları (Q_t) ve malların o dönem içerisindeki fiyatları (P_t) çarpımlarının toplamlarından oluşmaktadır:

$$\text{Nominal GSMH}_t = \sum P_t \times Q_t$$

Reel üretim artmamasına rağmen sadece fiyatlardaki artıştan kaynaklanan GSMH’deki artış ülke ekonomisinin gerçek üretim gücünü ortaya koymayacaktır. Bu nedenle reel GSMH’nin bulunması aşamasında fiyatlardaki değişimin dikkate alınarak nominal GSMH’nin fiyatlardaki değişimlerden arındırılması ve reel GSMH’nin hesaplanması önem teşkil etmektedir. Nominal GSMH’nin fiyatların etkisinden arındırılması esnasında ise GSMH deflatöründen faydalanılmaktadır. Bu çerçevede “t” veri dönemi için reel GSMH;

$$\text{Reel GSMH} = \frac{\text{Nominal GSMH}}{\text{GSMH Deflatörü}}$$

şeklinde hesaplanabilir.⁵¹

Ekonomide her yıl üretim araçlarında belli bir oranda aşınma meydana gelmektedir. Bu nedenle ülkenin ekonomik kaynaklarına yapılan net katkıyı bulmak amacıyla ülkedeki mal ve hizmetlerin üretilmesi aşamasında gerçekleşen aşınma ve yıpranma paylarının dikkate alınması gerekmektedir. Toplam üretilen mal ve hizmetlerin değerinden bu aşınma ve yıpranma düşüldüğünde safi milli hasıla bulunacaktır. Dolayısıyla;

I_r : Aşınma Payı olmak üzere safi milli hasılayı veren ifade,

$$\text{SMH} = C + I - I_r + G + (E_x - I_m)$$

biçiminde olacaktır. Sonuç olarak GSMH, ekonominin birkaç yılı içeren kısa dönemli üretim gücünü yansıtırken SMH, üretimde uzun dönemde meydana gelen yıpranma ve aşınma paylarını dikkate alarak uzun ve olağan bir dönemin ekonomik performansını ortaya koymaktadır.⁵²

1.2.3. Ekonomik Büyüme Hızının Hesaplanması

Ekonomik büyüme, reel GSMH’deki artış hızı olarak ifade edilirse, bir yıldan başka bir yıla büyüme artış hızının hesaplanması;

$$g = \frac{\text{Reel GSMH}_t - \text{Reel GSMH}_{t-1}}{\text{Reel GSMH}_{t-1}}$$

⁵¹ Sami Taban, **a.g.e.**, s.5.

⁵² Yalçın Acar, **a.g.e.**, s.13,14.

şeklinde olacaktır. Bu sayısal değer 100 ile çarpıldığında büyüme oranı yüzde cinsinden belirtilebilir. Ekonomi “n” yıl süresince “g” oranında bir büyümeyi sürdürürse, başlangıç yılında GSMH değeri Y_0 için reel GSMH’nin yıl sonu değerini veren ifade;

$Y_n = (1 + g)^n Y_0$ olarak yazılabilir. Bunun yanında;

Y_0 değerinden başlayıp her yıl belli bir oranda büyüme miktarıyla n yıl sonunda Y_n değerine ulaşan reel GSMH’deki büyüme oranı ise;

$$g = \left(\frac{Y_n}{Y_0} \right)^{1/n} - 1$$

biçiminde bulunabilir.⁵³

1.2.4. Ekonomik Büyümenin Türleri

Açık büyüme, serbest piyasa ekonomisi ve uluslararası sermaye ve emek dolaşımı üzerine kurulu bir büyüme türüdür. Açık büyüme modelini benimseyen ve ekonomik liberalleşme politikalarını ön plana çıkaran ülkeler, ekonomilerini yabancı sermayeye ve işgücüne açarak uluslararası piyasalara girme fırsatı bulmaktadırlar. Açık büyümenin önemini savunan neoliberalizme göre bir ülke ekonomisinin dışa açılması ülke ekonomisi açısından uzun vadede olumlu etki yapmaktadır. Zira iktisadi açıdan dışa açılmayla beraber, yurt içi tasarruflarda artış sağlanmakta, ülkeye daha fazla miktarda döviz girmekte ve uluslararası rekabette yer almanın getirisiyle mal ve hizmetlerin kalitesi artmaktadır.⁵⁴

Kapalı büyüme, kalkınma süreçlerinin başlangıcında olan ve yeterli seviyede özel girişim ve yatırım potansiyeline sahip olmayan ülkeler tarafından tercih edilen bir ekonomik büyüme modelidir. Uluslararası rekabet koşullarına karşı gelişme aşamasında olan yerel endüstriler korunmaya çalışılmaktadır. Kapalı büyüme modelini benimseyen ülkelerde, piyasaların işleyişine ve kaynakların sektörel, bölgesel dağılımına çok yoğun düzeyde bir devlet müdahaleciliği, ulusal işletmelerin

⁵³ Sami Taban, **a.g.e.**, s.6,7.

⁵⁴ Turhan Korkmaz, Emrah İsmail Çevik, Elif Birkan, ”Finansal Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme ve Finansal Krizler Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, **Yaşar Üniversitesi E-Dergisi**, Yaşar Üniversitesi Yayınları, C.5, S.17, 2010, s.2822, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/179258>, (19.11.2021).

uluslararası rekabete girmelerine engel olan aşırı korumacı politikalar ve devlet yatırımları üzerine kurulu ithal ikameci sanayileşme stratejisi görülmektedir.⁵⁵

Planlı ekonomik büyüme, ülke ekonomisinin geleceğe yönelik orta ve uzun vadeli dönemleri kapsayan perspektifler doğrultusunda dizayn edildiği ekonomik büyüme şeklidir. Planlı ekonomik büyüme modeli, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970'li yıllara kadar olan dönemde gelişmekte olan ülkeler tarafından tercih edilmiştir. Otoriter bir yapıyla yönetilen kumanda tarzı ve devlet müdahaleciliğinin minimum düzeyde olduğu serbest piyasa ideolojisine dayanan klasik liberal ekonomilerden farklı olup mevcut ekonomik konjonktür çerçevesinde en rasyonel ekonomik stratejinin ekonomiyi yöneten aktörler tarafından belirlenip uygulanması ilkesine dayanmaktadır.⁵⁶

Dengeli ekonomik büyüme, bir ekonomide yatırımların sağladığı üretim kapasitesi yükselişinin çoğaltan etkisiyle oluşan talep ile karşılanmasıyla beraber, arz-talep ve yatırım-tasarruf dengelerinin sağlanması sonucu gerçekleşen büyüme türüdür. Bunun yanında dengeli büyümede işgücü piyasasında istihdam seviyesi, gelir, emek arzı ve üretim potansiyeli gibi unsurlarda sabit bir oranda artış sağlandığında ekonomi uzun dönemde durağan durum denge noktasına ulaşacaktır ve istikrarlı bir büyüme süreci yaşayacaktır. Dolayısıyla bir ekonomide uzun dönem içerisinde sağlanan denge, ideal denge durumunu yansıtmaktadır.⁵⁷

Durgun ekonomik büyüme, istikrarlı bir biçimde tam istihdamın devamı için ihtiyaç duyulan büyüme oranının altında büyüme performansının gerçekleşmesiyle oluşan bir büyüme çeşididir. Durgun ekonomik büyüme çerçevesinde, bir ekonomide yatırımların dengeli büyüme için gerekli olan seviyeden daha az artırılması sonucu gelir düzeyindeki artış, üretim kapasitesindeki artışın gerisinde kalmakta ve ekonomide daralma yaşanmaktadır. Böylelikle ekonomide atıl bir kapasite oluşmakta ve ekonomi durgunluk sürecine girmektedir. Bunun yanında gelecek dönemler

⁵⁵ Özlen Hiç, "Ekonomik Sistemler ve Rejimler", *Journal of Emerging Economies and Policy*, C.2, S.1, 2017, s.133, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/430176>, (20.11.2021).

⁵⁶ Attila Sönmez, *Doğu Asya "Mucizesi" ve Bunalımı*, 2.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ocak 2003, s.103,104.

⁵⁷ İsmail Şiriner, Yılmaz Doğru, "Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C.3, S.2, 2005, s.165, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/46411>, (20.11.2021).

açısından arz ve talep arasında görülen dengesizliğin artması, ekonomide yaşanan durgunluğun şiddetlenmesine yol açmaktadır.⁵⁸

İstihdamsız ekonomik büyüme, bir ülkede ekonomik büyüme yaşanmasına rağmen, bu büyümenin istihdam oluşturmadağı bir ekonomik büyüme biçimidir. İstihdamsız ekonomik büyüme yaşanan ülkelerde yabancı sermaye spekülâtif hareketler çerçevesinde kısa vadeli olarak ülkeye gelmekte ve istihdam üretecek yatırımlar yapmamaktadır. İstihdamsız ekonomik büyümeye sebep olan diğêr önemli etkenler arasında rekabetçi piyasaların ortaya çıkardığı etkinlik hedefinin istihdam oranını azaltması, üretime uygulanan ağır vergi oranları ve teknoloji ağırlıklı olarak uygulanan üretim modellerinin emeğê duyulan ihtiyacı düşürmesi şeklinde unsurlar yer almaktadır.⁵⁹

Spontane büyüme, bir ekonomide yer alan üretim faktörlerinin, belli bir plan yapılmasına ihtiyaç duyulmaksızın kendiliğinden harekete geçtiğı bir büyüme türüdür. Spontane büyüme kapsamında, devletin ekonomiye müdahalesi minimum düzeydedir ve ekonomi kendi doğal düzeni içerisinde belli seviyede bir büyüme oranını yakalamaktadır. Dolayısıyla neoliberal ekonomi politikalarının uygulandığı ülkelerde ağırlıklı olarak görülen ekonomik büyüme türüdür. Spontane büyüme, esas itibariyle fizyokrat, klasik ve neo-klasik iktisatçıların ortaya koyduğı teorilerde yer almıştır.⁶⁰

1.2.5. Ekonomik Büyümenin Bileşenleri

Sermaye, sanayinin gelişimini hızlandırması itibariyle ekonomik büyümeye katkı yapan en önemli unsurlardan bir tanesidir. Bu duruma ek olarak sermaye birikimi, üretim araçlarının geliştirilmesini ve modernleştirilmesini sağlayarak emeğin üretkenliğini artırmaktadır. Emeğin üretkenliğinin artışı ise işgücünün kalitesini yükselterek işgücü ücretlerinin artmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla mavi yakalı çalışan kesimin alım gücü ve toplumsal talep, tüketim artmakta, toplumsal bazda

⁵⁸ Metin Berber, **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, 3.Baskı, Trabzon, Derya Kitabevi Yayınları, 2006, s.122.

⁵⁹ Muammer Maral, Furkan Yıldız, Yusuf Alpaydın, "Türkiye’de Yükseköğretim Harcamaları ve Genç İşsizliği İlişkisi Üzerine Bir Analiz", **İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, C.8, S.2, 2021, s.180, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1678264>, (22.11.2021).

⁶⁰ Yalçın Acar, **a.g.e.**, s.33.

yaşanan tüketimdeki artış da sermaye birikimini genişletmekte ve ekonomik büyümeyi artırmaktadır.⁶¹

Sermaye, aynı zamanda kapitalizmle bağlantılı bir ekonomik değişkendir ve kapitalizmin işleyişindeki toplumsal bir ilişkiyi ortaya koymaktadır. Kapitalizmin en büyük motivasyon kaynağı olan sürekli ve daha fazla kazanç elde etme hedefini gerçekleştirmenin yolu en yüksek kazancı getirecek nitelikte ve çapta bir sermaye birikiminin oluşturulmasıdır. Bu doğrultuda maksimum düzeyde etkinlikle kullanılan bir sermaye birikimi, üretimin kalitesini ve miktarını artırarak istikrarlı ve kalıcı bir ekonomik büyümenin yaşanmasını sağlayacaktır.⁶²

Nüfus, ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi için yapılması gereken iktisadi faaliyetlerde duyulan çalışan ihtiyacını karşılayan toplumsal bir unsur olarak değerlendirilmektedir. 18. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan Sanayi Devrimi sonrasında sanayi, ekonomik büyümenin öncülüğünü yapan sektör konumuna gelmiş ve dünyadaki çalışan nüfusun büyük çoğunluğu sanayi sektöründe istihdam edilmeye başlanmıştır. İlk sanayi devrimini izleyen 2.0, 3.0 ve 4.0 sanayi devrimleri ile birlikte üretim süreçleri ve çalışan profilleriyle ilgili kompozisyonlar değişmiş, bilişim ve iletişim sektörlerinde yaşanan gelişmeler doğrultusunda entellektüel birikimi olan ve yüksek katma değer sunan dünya nüfusunun nitelikli ve donanımlı kesimleri çalışma hayatında tercih edilmiştir.⁶³

İşgücü, ekonomik büyümeyi sağlayan başlıca unsurlardan biridir. Özellikle tarım alanında elde edilen gelirin önemli bir bölümü işgücü kaynaklıdır. İşgücü için talep esnekliğini ise üretimde kullanılan teknolojinin seviyesi, işgücüyle sermaye arasındaki ikame imkânları ve üretilen ürünün talep esnekliği belirlemektedir. İşgücü kullanım oranı yükseldikçe işgücünün marjinal fiziksel veriminin düşmesi, piyasaya arz edilen ürün miktarı artarken ürün fiyatının azalması ve işgücüyle sermaye

⁶¹ Arif Erman, **Küresel Ekonomik Kriz: Sermaye Birikiminin Analizi**, İstanbul, Truva Yayınları, Ocak 2010, s.53.

⁶² Mehmet Türkay, **Sermaye Birikimi, Kalkınma, Az Gelişmişlik: Türkiye ve Dünya Üzerine Notlar**, İstanbul, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, Mayıs 2009, s.195,196.

⁶³ Cipolla, **Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi**, Çev. Mehmet Sırrı Gezgin, 2.Baskı, İstanbul, Ötüken Yayıncılık, Kasım 1999, s.20,21.

arasındaki ikame imkânlarının kısıtlı olması, işgücünün talep esnekliğini düşürmektedir.⁶⁴

Ekonomik büyümeye katkı sağlayan üretim faktörleri içerisinde orijinallığı itibariyle en öncelikli olanın doğal kaynaklar olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Zira üretim faaliyetinin yapılabilmesi için mutlaka bir ara malın işlenmesi veya bir mekânın bulunması gerekmektedir ve bunların kökeni de doğal kaynaklara dayanmaktadır. Günümüzde doğal kaynakların tahribatındaki artış nedeniyle doğal kaynakların korunmasına ve üretim süreçlerinde doğal kaynakların kullanımından maksimum verim alınmasına yönelik projelerin geliştirilmesi çok daha önem arz etmektedir.⁶⁵

Her ülkenin sahip olduğu doğal kaynak potansiyelinin birbirinden farklı olmasına bağlı olarak doğal kaynakların ülke ekonomilerinin gelişimine katkıları da farklı seviyelerdedir. Doğal kaynakların kullanımıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişki çerçevesinde, yenilenemez nitelikteki doğal kaynakların tükenme tehlikesi, üretim artış hızının kısıtlanmasına neden olmaktadır. Bunun yanında yenilenebilir doğal kaynakların kullanım miktarının bu kaynakların yenilenme oranını aşması halinde, yenilenebilir doğal kaynaklar da tükenme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Üretim sürecinde ve üretilen malların kullanımı esnasında doğaya bırakılan atık miktarı, doğanın bu atıkları dönüştürme kapasitesini aştığında, doğal kaynakların nicelikleri ve nitelikleri zarar görmekte geleceğin yaşam ve üretim imkânları bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.⁶⁶

Özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısından sonra teknoloji, ekonomik büyümenin asli unsurlarından bir tanesi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Gelişmiş ülkeler ağırlıklı olarak üretim maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla teknolojik bakımdan gelişmişlik seviyelerini artırmaya çalışırken gelişmekte olan ülkeler ise daha çok ürün çeşitliliğinin sağlanması ve ürünlerin kalitelerinin artırımı gibi nedenlerle sahip oldukları teknolojiyi geliştirmeye gayret etmektedirler. Bu sayede uluslararası rekabette avantaj kazanmaya çalışmaktadırlar.⁶⁷

⁶⁴ Gülten Kazgan, **Tarım ve Gelişme**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Aralık 2003, s.43,45.

⁶⁵ Nazif Kuyucuklu, **Doğal Kaynaklar ve Çevre Ekonomisi**, İstanbul, Filiz Kitabevi Yayınları, 1998, s.1,2.

⁶⁶ Koray Başol, Mustafa Durman, Hüseyin Önder, **Doğal Kaynakların ve Çevrenin Ekonomik Analizi**, İstanbul, Alfa Aktüel Yayınları, Şubat 2007, s.167-169.

⁶⁷ A. Kadir Kökocak, **Ekonomik Güç: Bilim ve Teknoloji**, Ankara, Odak Yayıncılık, 2005, s.49,52.

Teknolojide sağlanan değişim, uzun vadede ekonomik performansın belirleyicilerinden bir tanesi olmaktadır. Yeni üretilen teknolojiler, yeni piyasaların oluşması için uygun koşulları oluşturmakta veya mevcut piyasalardaki teknolojileri ve bu teknolojiler çerçevesindeki ürün ve hizmetleri ikame etmektedirler. Stratejik teknoloji yönetiminin esas itibariyle yeni piyasalar meydana getirmek veya mevcut piyasalarda dominant bir pozisyona gelmek şeklinde hedefleri olduğu vurgulanabilmektedir.⁶⁸

1.2.6. Ekonomik Büyüme Modelleri

Ekonomik büyümenin tanımlanması ve yorumlanmasıyla ilgili olarak farklı dönemlerde farklı yaklaşımlar ortaya konulmuştur.

1.2.6.1. Geleneksel Ekonomik Büyüme Teorileri

Merkantilizm, Avrupa çapında 15. ve 18. yüzyıllarda yaygın hale gelmiştir ve zenginliğin ölçüsü olarak değerli maden rezervini baz almıştır. Bununla birlikte, merkantilizmin farklı ülkelerde farklı şekillerde uygulanmasına bağlı olarak merkantilizm değişik şekillerde isimlendirilmiştir. Bu doğrultuda Fransız merkantilizmi "Colbertizm", İspanyol merkantilizmi "Bulyonizm", Alman merkantilizmi ise "Kameralizm" adlarıyla anılmıştır.⁶⁹

Fizyokrasinin 18.yüzyılda Fransa'da doğduğu ifade edilmektedir. Sözcük olarak "Gerçek", "Doğa" ve "Düzen" anlamlarına gelmektedir. Fizyokrasi genel itibariyle "Tarım Kapitalizmi" olarak nitelendirilmiştir. Fizyokrasiye mensup düşünürlerden Cantillon, yenilikçiliği ve girişimciliği piyasanın belirleyici unsurları arasında belirtmiştir. Bir başka fizyokrat düşünür Quesnay ise, yenilik ve girişimcilik kavramlarını üretimi organize eden faktörler olarak ifade etmiştir. Fizyokrasi, özellikle tarım sektörünü canlandırmayı hedeflemiştir. Fizyokrat düşünürler, iktisadi ve sosyal bilimleri, pozitif bilimlerle bir araya getirerek faaliyet yapma gayreti içerisinde olmuşlardır.⁷⁰

⁶⁸ H. Bahadır Akın, **Yeni Ekonomi: Strateji, Rekabet, Teknoloji Yönetimi**, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, Aralık 2001, s.227.

⁶⁹ Hasan Sencer Peker, "Avrupa'da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi ile Bir Karşılaştırma", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Çankırı Karatekin Üniversitesi Yayınları, C.5, S.1, 2015, s.2,3.

⁷⁰ Aslı Öztöpcü, "İktisadi Düşüncede Yenilikçilik ve Ekonomik Kalkınmadaki Yeri", **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi**, S.58, 2016, s.370, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/383610> ,(23.11.2021).

1.2.6.2. Geleneksel Ekonomik Büyüme Modelleri

Klasik ekonomik büyüme teorisi, nüfusta gerçekleşen büyümenin kişi başına düşen gelirden yaşanan değişimler sonucunda belirlendiği fikrine dayanmaktadır. Klasik büyüme modelinin öncüleri arasında Adam Smith, Robert Malthus ve David Ricardo yer almaktadır. Bu teoriye göre büyüme başladıktan sonra reel GSMH ve reel ücretler artış sergilemektedir. Bu durumda nüfus artacak, buna bağlı olarak artan nüfusun iktisadi ihtiyaçlarını ve taleplerini karşılamak zorlaşacak ve ekonomideki olumlu tablo uzun süre sürdürülemezdir.⁷¹

Nüfusun klasik büyüme modeli, "Reel Geçim Ücret Seviyesi" kavramı üzerine kurulmaktadır. Reel geçim ücret seviyesi, yaşamsal faaliyetlerin sürdürülebilmesi için gerekli olan minimum reel ücret seviyesidir. Reel ücret seviyesi, reel geçim ücret seviyesini aştığında nüfus artmaktadır. Dolayısıyla reel ücretler daima geçim düzeyine doğru ulaşma eğiliminde olacaktır. Bu bağlamda ekonomi yönetimlerinin asıl hedefi reel ücretlerin geçim seviyesini yakalamasını sağlayacak ekonomik politikalar üretmek olmalıdır.⁷²

Batı ülkelerinde, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra nüfus artış hızında bir yavaşlama görülmüştür. Dolayısıyla klasik model giderek önemini yitirirken nüfus büyümesiyle ilgili modern modelin geliştirilmesi için uygun bir ortam oluşmuştur. Nüfusun büyüme oranını etkileyen başlıca ekonomik faktörlerden bir tanesi kadınlar açısından zamanın fırsat maliyetidir. Kadınların ekonomik hayattaki kazandıkları ücretler yükseldikçe iş fırsatları genişledikçe ve iş dünyasındaki yerleri arttıkça çocuk sahibi olmanın fırsat maliyeti artmış, aileler daha az sayıda çocuk yapmayı tercih etmişler ve doğum oranları düşüş sergilemiştir. Bunun yanında gelir yükseldikçe nüfusun artış oranı azalmaktadır. Dolayısıyla reel gelirdeki artışla nüfustaki yükselme arasındaki ters yönlü ilişki, Klasik iktisatçıların teorilerini geçersiz hale getirmektedir.⁷³

Joseph Schumpeter'in ekonomik büyüme ile ilgili ortaya koyduğu analizin temel kavramları "Yenilikler" ve "Girişimciler" dir. Schumpeter'e göre piyasaya yeni

⁷¹ İlker Parasız, **Ekonomik Büyüme Teorileri**, 3.Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, Ocak 2008, s.77,78.

⁷² İlker Parasız, **a.g.e.**, s.78.

⁷³ İlker Parasız, **a.g.e.**, s.79.

bir malın sürülmesi, yeni bir üretim tekniğinin kullanımı, yeni bir piyasanın oluşumu, yeni bir hammadde kaynağının tespiti ve yeni bir sanayi organizasyonunun yapılması şeklinde beş farklı yenilik türü bulunmaktadır. Bu yenilikler üretim süreçlerinde “Yaratıcı Yıkım” olarak nitelendirilen gelişmenin yaşanmasına neden olmakta ve yeni üretim yöntemlerinin önünü açarak ekonomik büyümenin yaşanmasını sağlamaktadır. Schumpeter açısından girişimciler ise kapitalist sistemin sürekli kendini yenilemesini sağlayarak kapitalist sistemi dinamikleştiren iktisadi aktörlerdir. Bu bağlamda girişimciler, kapitalistten ve idareciden farklı bir profile sahiptir.⁷⁴

“Yaratıcı Yıkım” kavramının öncüsü Schumpeter’e göre kapitalist toplum gelişme aşamasında üç ile dört yıl süren “Kitchin” dalgaları, yedi ile on bir yıl süren “Juglar dalgaları” ve elli ile altmış yıl süren “Kontradief Dalgaları” olmak üzere üç farklı tür dalgalanma yaşamaktadır. Birbirinden farklı yeniliklerin etkileri farklı dönemlerde meydana gelmekte ve kapitalist sistemin gelişimini ve devamlılığını temin eden iktisadi dalgalanmaların yaşanmasını sağlamaktadır.⁷⁵

Keynes, ülke ekonomilerinin durgunluk sürecini atlatarak büyüme aşamasına geçmelerinin yolunun talep genişlemesinin sağlanması olduğunu belirtmiştir. Genişleyen talep, stokları eritecek, stokların erimesi yatırımları teşvik edecek, yatırımların artması büyümeyi hızlandıracak ve böylelikle ekonomi eksik istihdamdan tam istihdam noktasına doğru ilerleyecektir. Kamu harcamalarında oluşturulan bir artış, ekonomik büyümeyi çarpan katsayısının büyüklüğü doğrultusunda artıracaktır. Bu bağlamda bize büyümedeki artış miktarını veren ifade;

ΔY = Ekonomik Büyümedeki Artış

α = Çarpan Katsayısı

ΔG = Kamu Harcamalarındaki Artış olmak üzere,

$\Delta Y = \alpha \times \Delta G$

şeklinde belirtilecektir. Keynes’e göre, nüfus artışı, teknolojik ilerleme ve yeni üretim alanlarının oluşması gibi dış etkenlerin gelişmiş ekonomilere etkilerinin azalması sonucunda gelişmiş ekonomiler uzun vadede durgunlukla karşılaşacaktır. Bunun yanında gelişmiş ekonomilerde yatırımların faiz esnekliği düşük olacaktır.⁷⁶

⁷⁴ Sami Taban, **a.g.e.**, s.42-44.

⁷⁵ Yalçın Acar, **a.g.e.**, s.73.

⁷⁶ Sami Taban, **a.g.e.**, s.46-48.

1.2.6.3. Çağdaş Ekonomik Büyüme Modelleri

Çağdaş ekonomik büyüme modelleri, ekonomik büyüme ile ilgili olarak klasik ekonomik büyüme modellerinden daha farklı yaklaşımlar getirmeye çalışmışlardır.

1.2.6.3.1. Dışsal Ekonomik Büyüme Modelleri

Bir tür dengeli büyüme modeli olan Harrod-Domar modeline göre yatırımların kapasite artırıcı etkisi toplam arzı büyütürken yatırımların gelir artırıcı etkisi ise ekonomik büyümenin lokomotifini olan toplam talebi genişletmektedir. Ekonomik büyümenin oranı ise ülke ekonomisinde oluşan marjinal tasarruf oranı ve sermaye hasıla katsayısına bağlı olarak farklılık arz etmektedir.⁷⁷

Harrod-Domar modeline göre ekonomi “Bıçak Sırtı Denge” olarak tabir edilen kararsız bir denge durumuna sahiptir. Ekonomide bu denge durumu sağlanamadığında süreklilik arz eden bir belirsizlik ve istikrarsızlık durumu yaşanmaktadır. Ekonomide görülen dalgalanma çerçevesinde toplam talep artışına bağlı olarak enflasyonist veya toplam talep azalışına bağlı olarak deflasyonist bir süreç yaşanmaktadır. Bunun yanında model ekonomik büyümenin izah edilmesi bakımından emek faktörünü dışlamaktadır.⁷⁸

Neoklasik büyüme modeli, 1956’da birbirlerinden ayrı olarak ABD’li Solow ve Avustralyalı Swan tarafından ortaya konulmuştur. Modele göre, nüfustaki artış oranı, ekonomik büyüme oranını etkiler öte yandan ekonomideki büyüme oranı, nüfustaki artış oranını etkilemez. Aynı şekilde, teknolojik değişme oranı, ekonomik büyümeyi etkiler diğer taraftan ekonomik büyüme oranı, teknolojik değişme oranını etkilemez. Neoklasik modelde, nüfustaki büyüme ve teknolojik değişme dışsal değişkenler olarak kabul edilmektedir. Neoklasik modele göre kişi başına düşen sermaye stoğu yükseldikçe reel GSMH ve kişi başına düşen gelir artacaktır. Kişi başına düşen sermaye stoğunun artış oranını ise kişi başına düşen sermaye arz ve talebi belirlemektedir.⁷⁹

⁷⁷ Sevim Akdemir, Nurbay Sey, ”Hindistan Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri: SVAR Analizi”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.16, S.1, 2020, s.45, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1082896> ,(24.11.2021).

⁷⁸ Murat Can Genç, Dilek Tandoğan, ”Türkiye’de AR-GE’nin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Fourier Yaklaşımıyla Kalıntı Temelli Eşbütünleşme Testi”, **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, C.18, S.2, 2020, s.340, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1165362> ,(24.11.2021).

⁷⁹ İlker Parasız, **a.g.e.**, s.131,132.

Neoklasik model, sermayede yaşanan artışın uzun vadede kişi başına düşen gelirdeki artışın istikrarını koruyamadığını öne sürmektedir. Bunun yanında girdiler açısından azalan verimler yasasının geçerli olduğu bir durumda daha az sermayeye sahip olan ülkeler sermayeden daha fazla getiri elde etme fırsatına erişmektedirler. Bu durum, “Yakınsama Hipotezi” kapsamı içerisinde yer alan “Mutlak Yakınsama” kavramıyla tanımlanmaktadır. Tasarruf oranı ve nüfus artış hızı parametrelerini dikkate alan yakınsama çeşidi ise “Koşullu Yakınsama” olmaktadır.⁸⁰

1.2.6.3.2. İçsel Ekonomik Büyüme Modelleri

Ekonomik büyüme konusuyla ilgili ileri sürülen son dönem modeller, bir ekonominin kendi iç dinamikleriyle etkileşim içerisine girdiği bir ekonomi düzenini ön plana çıkarmışlardır. Aynı zamanda teknolojik gelişmenin ekonomik büyüme için ne kadar can alıcı bir unsur olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır. “İçsel Büyüme Modelleri” olarak anılan bu modellerin başlangıç noktasının Romer’in(1986) yaptığı çalışma olduğu kabul edilmektedir.⁸¹

1980’li yıllarda öne sürülen içsel büyüme kavramının kaynakları iki farklı şekilde değerlendirilmektedir. İlk yaklaşıma göre içsel ekonomik büyümenin temel kaynağı ölçeğe göre artan getirilerdir. Bu konuyla ilgili Arrow’un modeli incelendiğinde bir firmanın üretimde “Yaparak Öğrenme” yoluyla sağladığı getiri artışının bütün firmalar açısından sermayenin verimliliğini artırdığı görülmektedir. Bunun yanında Romer(1986) ve Lucas’ın(1988) geliştirdikleri modellere göre, pozitif dışsallıklar nedeniyle ekonomide herhangi bir teknolojik gelişme olmasa da büyüme sağlanabilmektedir.⁸²

“Schumpeterci Gelenek” olarak nitelendirilebilecek ikinci yaklaşıma göre ise, yenilik ve teknolojik gelişmenin etkileri ele alınmaktadır. Romer(1990), Krugman(1994), Grossman ve Helpman(1991) tarafından oluşturulan modellerde Ar-

⁸⁰ Harun Bal, Pınar Çuhadar, “Gelişme İktisadı Üzerine Kuramsal Tartışmalar ve Yeni Kuramsal İktisadın Katkıları”, **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Ömer Halisdemir Üniversitesi Yayınları, C.14, S.2, 2021, s.582, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1148711> ,(24.11.2021).

⁸¹ Pınar Yardımcı, “İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri”, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Yayınları, C.2006, S.1, 2006, s.99, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/107531> ,(25.11.2021).

⁸² Munise Tuba Türker, “İçsel Büyüme Teorilerinde İçsel Büyümenin Kaynağı ve Uluslararası Ticaret Olgusuyla İlişkisi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Dumlupınar Üniversitesi Yayınları, S.25, 2009, s.87,88, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55568> ,(25.11.2021).

Ge faaliyetleri, özel sektör tarafından gerçekleştirilen bir girişim olarak modele dahil edilmektedir. Bu modeller, patent haklarının garanti altına alınmasıyla birlikte elde edilen geçici monopol gücünün yeni teknolojilerin oluşturulmasına yönelik girişimleri teşvik ettiğini belirtmektedir. Bunun yanında içsel büyüme modellerinde ticari dışa açıklık dikkate alınmaktadır.⁸³

⁸³ Munise Tuba Türker, "İçsel Büyüme Teorilerinde İçsel Büyümenin Kaynağı ve Uluslararası Ticaret Olgusuyla İlişkisi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Dumlupınar Üniversitesi Yayınları, S.25, 2009, s.88,89, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55568> ,(25.11.2021).

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE NEOLİBERAL POLİTİKALAR İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

AB'de neoliberal politikaların ekonomik büyüme üzerindeki etkileri üye ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre farklılık göstermiştir. Uygulanan neoliberal politikalar sonucunda gelişmiş ülkelerin gelişme aşamasındaki ülkelere oranla daha istikrarlı ekonomik büyüme oranları yakaladıkları ifade edilebilir.

2.1. İKİNCİ PETROL KRİZİ ÖNCESİ DÖNEMDE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE NEOLİBERAL POLİTİKALAR İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

İkinci Petrol Krizi öncesi dönemde AB içerisinde planlı ekonomi modelleri ağırlıklı olarak uygulanmıştır. Öte yandan söz konusu dönemde işsizlik ve enflasyonun bir arada görülmesi ve Keynesyen politikaların bu duruma bir çözüm getirememesi ciddi bir şekilde eleştirilmiştir.

2.1.1. İkinci Petrol Krizi Öncesinde Avrupa Birliği'nde Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme İlişkisi

1973'teki petrol krizinden 1980'e kadar olan tarihsel veriler incelendiğinde, hükümet harcamalarının azaltıldığı dönemlerde AB'nin ekonomik büyüme ve sosyal refah açısından en üst seviyeye ulaştığı görülmektedir. Bu durum neoliberal politikaların etkinliği bakımından önemli bir veri teşkil etmiştir. Bununla birlikte, aynı dönemde üye ülkelerin sahip oldukları ekonomik kaynakların niteliği ve niceliğine bağlı olarak ideal hükümet harcamasının düzeyinin değişiklik gösterdiği dikkat çekmektedir.¹

¹ Mihai Mutascu, Marius Milos, "Optimal Size of Government Spending. The Case of European Union Member States", *Anales Universitatis Apulensis Series Oeconomia*, V.1, I.11, 2009, p.448, <http://www.oeconomica.uab.ro/upload/lucrari/1120091/45.pdf> ,(07.12.2021).

Tablo 2.1. AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde Hükümet Tüketim Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

Ülkeler	Hükümet Tüketim Harcamaları (Milyar ABD \$)				Ekonomik Büyüme Oranları (GSMH)(%)			
	1976	1977	1978	1979	1976	1977	1978	1979
Almanya	106.07	122.32	151.73	179.81	4,95	3,35	3,008	4,15
Belçika	15.15	18.09	22.91	26.71	5,65	0,63	2,84	2,34
Danimarka	10.74	11.85	14.77	17.53	5,93	1,87	2,23	3,87
Fransa	74.008	82.72	104.12	125.61	4,36	3,46	3,98	3,55
Hollanda	23.63	28.41	35.36	41.73	4,46	2,52	2,69	2,01
İrlanda	1.89	2.14	2.79	3.69	1,39	8,21	7,19	3,07
İtalya	34.57	40.39	51.24	64.34	7,13	2,56	3,24	5,96
Lüksemburg	509.49	607.85	745.61	890.51	2,53	1,57	4,08	2,35
Birleşik Krallık	51.602	54.69	68.12	87.24	2,91	2,46	4,204	3,75

Kaynak: World Bank, "General Government Final Consumption Expenditure in Selected Countries of European Union", <https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.GOV.T.CD?locations=EU>, (06.12.2021).

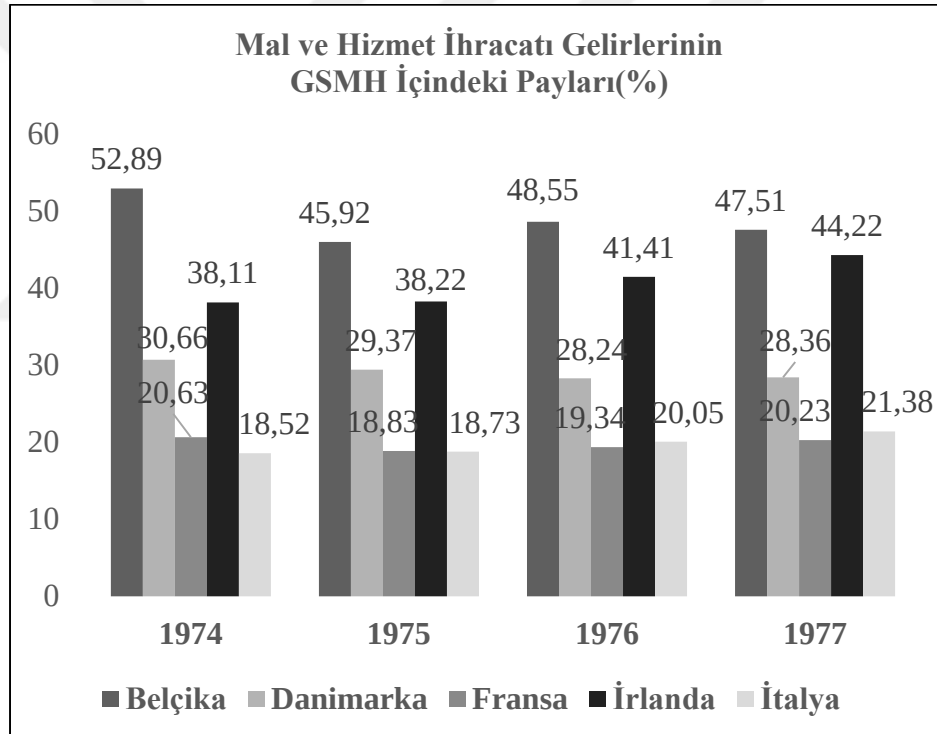
World Bank, "Gdp Growth in Selected Countries of European Union", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=EU>, (06.12.2021).

1980 öncesi dönemde, AB'deki varlıklı ve refah içindeki demokrasilerin, bir geçiş süreci yaşadıkları vurgulanmalıdır. Bu geçiş süreci çerçevesinde Keynesyen politikalar ağırlığını kaybetmiş ve adım adım neoliberal politikalara yönelme görülmüştür. Üye ülkeler, ABD'nin öncülüğünü yaptığı uluslararası alanda finansal liberalizasyon sağlanması sürecine uyum gösterme gayreti içerisine girmişler ve korumacı ekonomi politikalarını terk etme eğilimi sergilemişlerdir. Çok uluslu şirketler güç kazanırlarken merkezi yönetimler ekonomideki ağırlıklarını ve etkinliklerini uluslararası kuruluşlara devretmişlerdir. Hükümet harcamaları üzerindeki kısıtlamalar, 1980'li yıllara yaklaşıldığında son derece önemli bir ivme kazanmış, bu durum ekonomik büyüme oranlarında artış sağlanmasına yol açmıştır.²

²David Brady, Hang Young Lee, "The Rise and Fall of Government Spending in Affluent Democracies, 1971-2008", **Journal of European Social Policy**, V.24, I.1, 2014, p.58, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/190840/1/f-18537-full-text-Brady-et-al-Rise-v3.pdf>, (07.12.2021).

2.1.2. İkinci Petrol Krizi Öncesinde Avrupa Birliği'nde Dış Ticaret İle Ekonomik Büyüme İlişkisi

1980 öncesinde AB'de ithalat ve ihracat ilişkileri açısından bir Avrupalılaştırma süreci yaşanmıştır. Diğer taraftan AB üyesi olmayan ülkelerle sürdürülen dış ticaret ilişkilerinde bir durağanlık görülmüştür. Başka bir ifadeyle, AB bir blok olarak, birlik dışındaki ekonomilerle küreselleştirme teorisyenlerinin önerdiği gibi entegre bir görünüm ortaya koymamıştır. Dolayısıyla 1980'li yıllara yaklaşılana süreçte dış ticaretin öneminin artması, küreselleşmeden daha çok bölgeselleştirme olarak nitelendirilebilecek bir sürece işaret etmektedir. Bu dönemde AB bölgesi içinde yapılan dış ticaret faaliyetlerindeki artış dikkat çekmektedir.³

Grafik 2.1 : AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde Mal ve Hizmet İhracatı Gelirleri

Kaynak: World Bank, "Exports of Goods and Services in Selected Countries of European Union", <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?locations=EU> ,(08.12.2021).

³ Alfred Kleinknecht, Jan ter Vengel, "The Myth of Economic Globalization", **Cambridge Journal of Economics**, Oxford University Press, V.22, I.5, 1998, p.4, <https://www.researchgate.net/publication/254823207> ,(08.12.2021).

Tablo 2.2. AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde Dış Ticaret ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

Ülkeler	Net Dış Ticaret Bilançosu (Milyar ABD \$)				Ekonomik Büyüme Oranları GSMH (%)			
	1974	1975	1976	1977	1974	1975	1976	1977
Almanya	-2.1	-8.3	-11.6	-12.9	0,9	-0,9	5	3,4
Belçika	0.3	0.2	0.2	-0.5	4,6	-2	6	0,6
Danimarka	-1.2	-0.4	-2	-1.8	-1,1	-1,5	5,9	1,9
Fransa	-3.1	3.5	-3.5	-0.7	4,3	-1	4,4	3,5
Hollanda	4.2	4.5	4.7	2.8	3,4	0,002	4,5	2,5
İrlanda	-1.1	-0.6	-0.8	-1.1	4,3	5,7	1,4	8,2
İtalya	-7.5	0.1	-2.5	2.4	5,5	-2,1	7,1	2,6
Lüksemburg	0.9	0.3	0.4	0.4	4,2	-6,6	2,5	1,6

Kaynak: World Bank, "Exports of Goods and Services in Selected Countries of European Union", <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD?locations=EU> ,(08.12.2021).

World Bank, "Imports of Goods and Services in Selected Countries of European Union", <https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.CD?locations=EU> ,(08.12.2021).

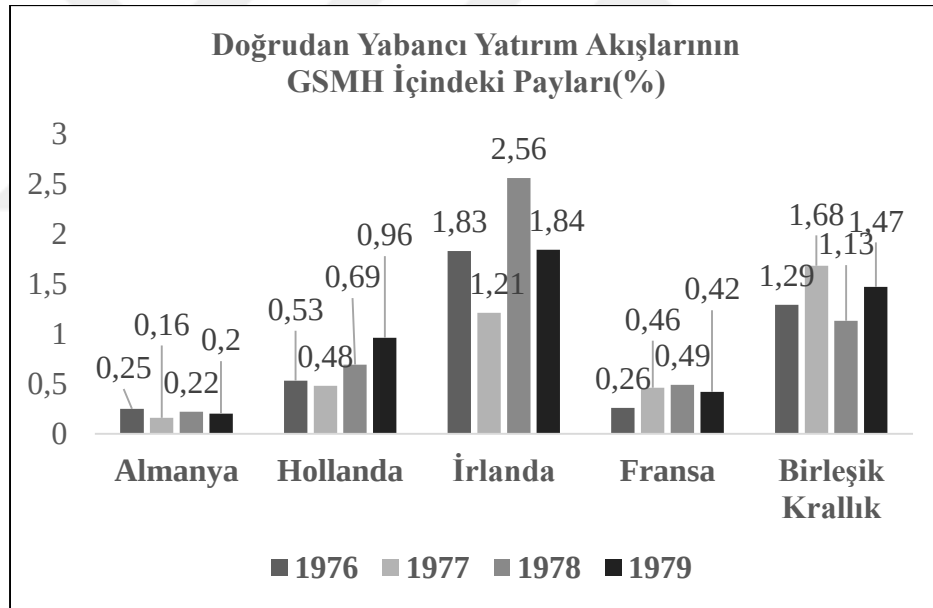
World Bank, "Gdp Growth in Selected Countries of European Union", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=EU> ,(08.12.2021).

1940'lı ve 1950'li yıllarda bir ülkenin pazarına ticari partner olarak girme stratejisi ABD tarafından Bretton Woods sistemini konsolide etmek ve ekonomik çıkarlarına hizmet eden küresel liberal sistemi daha uluslararası bir duruma getirmek için tercih edilmiştir. 1980 öncesi yıllarda uluslararası piyasalarda tesis edilmeye çalışılan dış ticaret serbestliği, devletlerin iç piyasadaki ekonomik ihtiyaçlarını yeterince karşılamadığı gerekçesiyle eleştiri konusu olmuştur. Öte yandan aynı süreçte ABD ile benzer bir strateji uygulayan AB, kendi sınırları içinde yaptığı uluslararası ticarete son derece etkin ve rekabetçi bir konuma ulaşmış ve dünya ölçeğinde önemli bir güç haline gelmiştir.⁴

⁴ Sophie Mounier, Kalypso Nicolaidis, "The European Union as a Conflicted Trade Power", **Journal of European Public Policy**, V.13, I.6, 2006, p.910,911, <https://www.researchgate.net/publication/29993481> ,(09.12.2021).

2.1.3. İkinci Petrol Krizi Öncesinde Avrupa Birliği'nde Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ekonomik Büyüme İlişkisi

Birinci Petrol Krizi'nden sonraki dönemde AB'de doğrudan yabancı yatırımların akışlarında ve çıkışlarında yaşanan artışların ekonomik büyümeyi olumlu yönde ivmelendirdiği dikkat çekmektedir. Bu noktada daha çok yabancı yatırımların üye ülkelere çekilmesi için, rasyonel ekonomi politikalarının uygulanması ihtiyacı doğmuştur. Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde bariz bir etkisinin olmadığı birlik ülkelerinde ise yasal düzenlemelerde gerekli kolaylıkların sağlanması ve yabancı yatırımcılar için vergi indirimlerinin yapılması şeklinde spesifik politikalar üretilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında AB'nin doğrudan yabancı yatırımlar açısından cazibesinin artırılması için AB'nin içinde ve dışında ekonomideki açıklığın ve rekabetçiliğin derecesinin artırılmasına çaba harcanmıştır.⁵

Grafik 2.2 : AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırım Akışları

Kaynak: World Bank, "Foreign Direct Investment, Net Inflows in Selected Countries of European Union", <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?locations=EU>, (10.12.2021).

⁵ Mihaela Simionescu, "The Relation Between Economic Growth and Foreign Direct Investment During the Economic Crisis in the European Union", **Proceedings of Rijeka School of Economics**, V.34, I.1, 2016, p.202,203, <https://hrcaj.srce.hr/file/237360>, (10.12.2021).

Tablo 2.3. AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

Ülkeler	Net Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyar ABD \$)				Ekonomik Büyüme Oranları (GSMH) (%)			
	1975	1976	1977	1978	1975	1976	1977	1978
Almanya	-1.49	-1.29	-1.47	-2.34	-0,87	4,95	3,35	3,01
Belçika	0.72	0.52	0.84	0.88	-1,97	5,65	0,63	2,84
Danimarka	-0.51	-0.81	0.59	0.56	-1,46	5,93	1,87	2,23
Fransa	0.22	-0.66	0.89	0.57	-0,96	4,36	3,46	3,98
İtalya	0.301	-0.05	0.57	0.32	-2,09	7,13	2,56	3,24

Kaynak: World Bank, "Foreign Direct Investment, Net Inflows in Selected Countries of European Union", <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD> ,(10.12.2021).

World Bank, "Foreign Direct Investment, Net Outflows in Selected Countries of European Union", <https://data.worldbank.org/indicator/BM.KLT.DINV.CD.WD?locations=EU> ,(10.12.2021).

World Bank, "Gdp Growth in Selected Countries of European Union", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=EU> ,(10.12.2021).

AB'nin uyguladığı cazip gümrük tarifeleri, dünyadaki doğrudan yabancı yatırımların büyük kısmının Avrupa'ya akmasını sağlamıştır. Diğer taraftan bu yatırımların büyük bölümünün ABD kaynaklı olması sebebiyle ABD'nin AB bölgesine yoğun miktarda doğrudan yabancı yatırımlar yaparak Avrupa'yı işgal etmeye çalıştığı şeklinde yorumlar yapılmıştır. Bu noktada AB'nin konservatif kesimlerince doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili olarak tedirginlik duyulduğu ve doğrudan yabancı yatırımların ciddi bir biçimde sorgulandığı ifade edilmelidir.⁶

⁶ O.Murat Koçtürk, Meral Eker, "Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi", **Tarım Ekonomisi**, C.18, S.1, 2012, s.37, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/253459> ,(14.12.2021).

2.2. İKİNCİ PETROL KRİZİ SONRASI DÖNEMDE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE NEOLİBERAL POLİTİKALAR İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

İkinci Petrol Krizi sonrası dönemde AB ekonomisi içerisinde kamu harcamalarının bütçe içerisindeki ağırlığı azaltılırken dış ticaret ve yabancı sermaye açısından serbestlik yanlısı bir tavır ortaya konmuştur.

2.2.1. İkinci Petrol Krizi Sonrasında Avrupa Birliği'nde Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme İlişkisi

1980 sonrasında Almanya ve diğer önde gelen AB ülkelerinde önceki dönemlerde yoğun olarak kamu harcamalarının yapıldığı telekomünikasyon, elektrik ve gaz arzı gibi sektörlerdeki kamu harcamaları azaltılmış ve bu sektörler piyasa rekabetine açılmıştır. Bu noktada üye ülkelerde görev yapan hükümetler gerekli yasal düzenlemeleri yaparak ve düzenleyici, denetleyici kurumları oluşturarak adil piyasa girişlerini ve kamu hizmetlerinin dengeli bir biçimde dağılımını sağlamıştır.⁷

AB içerisinde kamu harcamalarının finansmanı Ulusal ve Bölgesel Hesaplar Sistemi'ne bağlı olmuştur. Bu hesaplamalar doğrultusunda kamu sektörünü düzenlemeye yönelik olarak ülkelerin sahip oldukları nakitler, borç stokları ve ticari krediler gibi finansal varlıklar ve yükümlülükler analiz edilerek ülkeler için ideal bütçe revizyonları yapılmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan İkinci Petrol Krizi'nden sonraki süreçte hükümetlerin bütçe açıklarının ertelenmesi enflasyon oranlarının ciddi seviyelerde artmasına yol açmıştır. Bu duruma ek olarak finansal piyasalardaki faiz oranlarında kayda değer bir yükseliş yaşanmıştır.⁸

AB'ye yeni üye olan ülkelerde inovasyon faaliyetlerine yönelik yapılan kamu harcamaları oldukça düşük bir seviyede kalmıştır. Bu durum genel itibariyle risk alma eğiliminin yeterli düzeyde olmamasından kaynaklanmıştır. Bu bağlamda sahip olunan küçük çaplı finansal kaynaklar, topluluğun yeni üyeleri olan ülkelerde inovasyon

⁷ Helmut Cox, "Public Enterprises and Service Providers in Institutional Competition and Undergoing Structural Change: New Challenges to the Theory of Public Economics and Public Services in Germany", **Annals of Public and Cooperative Economics**, V.79, I.3/4, 2008, p.536,537, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1467-8292.2008.00369.x> ,(28.12.2021).

⁸ Andrej Paczoski, Solomon Tiruneh, Giuseppe T. Cirella, "Debt and Deficit Growth Rate Reporting for Post-Communist European Union Member States", **Social Sciences**, MDPI AG Press, V.8, I.6, 2019, p.3, <https://www.researchgate.net/publication/333633198> ,(12.08.2022).

girişimleri için yapılan yatırımlardan beklenen geri dönüşlerin alınamayabileceği yönünde bir çekinceye neden olmuştur.⁹

1980’li yıllarda Yunanistan, Portekiz ve İtalya gibi üye ülkelerde reel faiz oranlarındaki ani yükseliş sebebiyle kamu borçları yüksek miktarda artış sergilemiştir. Bu durumun sonucunda bu ülkelerde deflasyonist politikalar tercih edilmiştir. Diğer taraftan kamu harcamalarında meydana gelen artış kamu girişimlerine verilen desteği ve özellikle kamusal altyapı programlarının harcama kısımlarını kapsayan AB yapısal fonlarından faydalanan Yunanistan, İspanya ve İrlanda’da kamusal altyapı programlarına yapılan harcamaları ortaya koymuştur. 1992 yılında yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ise pek çok AB ülkesinde kamu sektörünün bütçe içerisindeki payının azaltılarak kamu harcamalarının kısılmasını, çalışanlara katı düzenlemeler getirilmesini ve kamusal yatırımların ertelenmesini sağlamıştır.¹⁰

1996 ve 2007 yılları arasındaki dönemde İsveç, Finlandiya, Avusturya, Danimarka, Fransa, İtalya ve Belçika kamu sektörlerinin hacimlerini küçültmüştür. Öte yandan İsveç, Fransa ve Danimarka gibi ülkeler bazı düşüişlere rağmen toplam kamu harcamaları miktarlarını GSMH’lerinin %50’si civarı düzeyinde tutmaya devam etmişlerdir. Spesifik olarak İsveç’te toplam kamu harcamalarının miktarı ülke GSMH’sinin %52,5’i ile %63’ü arasında yer almıştır. Diğer taraftan İrlanda, İspanya ve Lüksemburg’da kamu harcamalarının GSMH içindeki oranı %46,8 ile %47,5 arasında olmuştur.¹¹

Özellikle 1990’lı yılların ikinci yarısında AB’ye üye ülkelerin yönetimleri, sosyal refah önlemleri kapsamında yüksek miktarlarda kamu harcamaları yapmaya gereksinim duymuşlardır. Yüksek kamu harcamalarına olan bu eğilim önemli ölçüde gelir dağılımındaki adaletsizlikleri ortadan kaldırma amacını taşımıştır. Ayrıca bu yaklaşım, çağdaş ve gelişmiş AB ülkelerinin geçmişteki gelişmiş ülke örneklerinden

⁹ Edyta Dworak, Maria Magdalena Grzelak, Elzbieta Rozsko-Wojtowicz, “Comparison of National Innovation Systems in the European Union Countries”, **Risks**, MDPI AG Press, V.10, I.1, 2021, p.1, https://mdpi-res.com/risks/risks-10-00006/article_deploy/risks-10-00006-v2.pdf?version=1640833042, (12.08.2022).

¹⁰ Isabelle Jourard, ”Tax Systems in European Union Countries”, **OECD Economic Studies**, I.34, 2002, p.93,95, <https://www.researchgate.net/publication/5204982>, (12.08.2022).

¹¹ Angeliki Tsouhlou, John Mylonakis, “Public Expenditure, Public Sector Size and Growth: The European Union Marked Structural Differences”, **Review of European Studies**, Canadian Center of Sceince and Education Publishing, V.3, I.2, December 2011, p.34, <https://www.researchgate.net/publication/268385587>, (12.08.2022).

ayrılmalarını ve topluluğun orijinal bir organizasyon niteliğine kavuşmasını sağlamıştır. Bu duruma ek olarak birlik içerisinde devlet bütçesinden kamu harcamalarına ayrılan payın düzeyi belli aralıklarla üye ülkelerin ortak rızalarıyla yenilenmesi gereken politikalara açık bir şekilde bağlı hale getirilmiştir. Bu nedenle AB bürokratik işlemlere ağırlık veren yapısıyla ön plana çıkmış ve uluslararası kamuoyunda yoğun miktarda yasal düzenlemeler içeren bir kurum olarak nitelendirilmiştir.¹²

1990'lı yılların ortalarından itibaren Avrupa Parasal Birliği'nin yapısı, AB üyesi ülkelerde mali politikaların genel ve ortak yapısının oluşturulması amacıyla yeniden organize edilmiştir. Mali açıkların boyutu ve kamu borçlarının bileşimi, ekonomik ihtiyaçlar göz önüne alınarak Maastricht Anlaşması çerçevesinde belirlenmiş ve İstikrar ve Büyüme Anlaşması ile birlikte sağlamlaştırılmıştır. Bununla birlikte topluluk üyesi ülkeler, tavsiye niteliğinde alınan kararlara rağmen gelirler ve harcamalar bakımından kamu bütçelerinin boyutlarını ve içeriklerini belirleme özgürlüğüne sahip olmuşlardır. Bu noktada üye ülkelerin hükümetlerinin neoliberal ekonomik yaklaşım çerçevesinde hareket ettikleri ve olabildiğince mali kısıtlamalara karşı bir tutum sergiledikleri vurgulanabilir. Bununla birlikte kamu politikalarının şekillendirilmesini kapsayan endojen büyüme modellerinin savunucuları ise, üretken kamu harcamalarının artırılmasını desteklemişlerdir. Bu girişim tüm birlik üyesi ülkeler açısından geçerli olabilecek bir kamu harcaması kompozisyonunu oluşturabilme amacını taşımıştır.¹³

¹² Andrew Moravcsik, "In Defence of the "Democratic Deficit": Reassessing Legitimacy in the European Union", **Journal of Common Market Studies**, V.40, I.4, 2002, p.608, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/1468-5965.00390> ,(28.12.2021).

¹³ Jesus Ferreiro, M.Teresa Garcia-Del-Valle, Carmen Gomez, "Social Preferences and Fiscal Policies: An Analysis of the Composition of Public Expenditures in the European Union", **Journal of Post Keynesian Economics**, V.32, I.3, 2010, p.347,348, <http://gesd.free.fr/49576.pdf> ,(05.01.2022).

**Tablo 2.4. AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde AR-GE Harcamaları ile
Ekonomik Büyüme İlişkisi**

Ülkeler	GSMH İçindeki Paylar(%)				Ekonomik Büyüme Oranları (GSMH)(%)			
	1996	1997	1998	1999	1996	1997	1998	1999
Almanya	2,15	2,19	2,22	2,35	0,81	1,79	2,01	1,89
Fransa	2,22	2,15	2,095	2,11	1,41	2,34	3,59	3,42
Belçika	1,74	1,81	1,84	1,91	1,32	3,99	1,96	3,54
Danimarka	1,81	1,89	2,01	2,13	2,9	3,26	2,22	2,95
İspanya	0,79	0,78	0,85	0,84	2,66	3,703	4,39	4,49
Portekiz	0,55	0,56	0,63	0,68	3,504	4,401	4,81	3,91

Kaynak: World Bank, "Research and Development Expenditure in Selected Countries of European Union", <https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS?locations=EU> ,(16.01.2022).

World Bank, "Gdp Growth in Selected Countries of European Union", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=EU> ,(16.01.2022).

1990'lı yıllarda AB entegrasyonu fikrine verilen kamuoyu desteği büyük ölçüde bireysel fayda maliyet analizleri çerçevesinde oluşmuştur. Mali transferler açısından AB'den doğrudan veya uluslararası ticaret ve olumlu ekonomik konjonktür vasıtasıyla dolaylı olarak faydalanan ülkelerde AB'ye üyeliğe verilen kamuoyu desteğinin daha fazla olduğu görülmüştür. Dolayısıyla sahip olunan kimliğin ve ideolojinin AB'ye üye olmakla ilgili tavrı nasıl etkilediği noktasında ekonomi son derece belirleyici bir rol oynamıştır. Bununla birlikte sosyoekonomik faktörler ve eğitim seviyesi de AB'ye üyeliğe bakışın şekillenmesinde önemli pay sahibi olmuştur.¹⁴

¹⁴ Sara B. Hobolt, Catherine E. De Vries, "Public Support for European Integration", **Annual Review of Political Science**, V.19, I.1, 2016, p.420, <https://www.researchgate.net/publication/291943482> ,(13.08.2022).

Küresel ekonomik gerileme dönemlerinde AB üyesi ülkelerden bazıları bütçe açıklarını azaltmak için radikal ekonomi politikaları uygulamayı tercih etmişlerdir. Bu politikalar genel itibariyle daraltıcı maliye politikaları olup vergi oranlarının artırılmasını ve kamu harcamalarının kısılmasını içermiştir. Diğer taraftan bu politikaları uygulayan AB ülkelerinin bir kısmında ekonominin yavaşlamasına bağlı olarak çoğu zaman işsizlik oranlarında keskin bir biçimde yükseliş yaşanmıştır. İşsizlik oranlarında görülen bu artış büyük ölçüde kamu sektörü harcamalarında yapılan kısıtlamalara bağlanmıştır.¹⁵

AB’de aşırı bütçe açıkları ve enflasyon arasındaki ilişki incelendiğinde toplam talepte azalma yaşanmaması amacıyla bütçe açığının GSMH’nin %3’ünü geçmemesi beklenmiştir. Bununla birlikte maliye politikaları ilkeleri çerçevesinde hükümet borcunun GSMH’nin %60’ını aşmaması yeterli görülmüştür. Aşırı miktardaki bütçe açıklarının özel sektör kazançlarını absorbe etmesine ve yatırımlar üzerinde dışlama etkisi yapmasına çözüm olarak ise bütçe açıklarını kısıtlama yerine sermaye birikimi oluşturma yöntemi benimsenmiştir. Sonuç olarak özel sektör aktivitelerinin AB ekonomisi içerisinde sahip olduğu önem doğrultusunda hükümetlerin özel sektör faaliyetlerine zarar vermemek amacıyla ekonomi içerisindeki rollerini küçültmeleri ve harcamalarını azaltmaları gerektiği ortaya çıkmıştır.¹⁶

1980 ve 2010 yılları arasında gelişmiş AB ülkelerinde yapılan toplam hükümet harcamaları içerisindeki en yüksek payı %40 ile sosyal güvenlik harcamaları almıştır. Bununla birlikte tarım sektörü ve savunma sanayisine yönelik harcamalarda zaman içinde bir düşüş gözlenmiştir. Savunma sanayisine yapılan harcamalar söz konusu otuz yıllık dönemde yıl başına %2,5 düzeyinde azalırken tarım sektörüne yapılan harcamalar ise yıl başına %1,4 seviyesinde düşmüştür.¹⁷

¹⁵ Mahiben Maruthappu et.al., “Unemployment, public-sector healthcare expenditure and colorectal cancer mortality in the European Union: 1990-2009”, **International Journal of Public Health**, V.61, I.1, 2016, p.120, <https://www.researchgate.net/publication/281261014> ,(13.08.2022).

¹⁶ Panos C. Afentiu, Apostolos Serletis, “Government Expenditures in the European Union: Do They Converge or Follow Wagner’s Law”, **International Economic Journal**, V.10, I.3, 1996, p.33,34, <https://www.researchgate.net/publication/24081694> ,(13.08.2022).

¹⁷ Bingxin Yu, Shenggen Fan, Eduardo Magalhaes, “Trends and Composition of Public Expenditures: A Global and Regional Perspective”, **European Journal of Development Research**, European Association of Development Research and Training Institutes Press, V.27, I.3, 2015, p.366, <https://www.researchgate.net/publication/282801996> ,(15.08.2022).

2000 yılı sonrasında AB içerisinde yapılan yerel kamu harcamalarının bileşimi incelendiğinde, 2005 yılı verilerine göre en büyük benzerliğin sağlık, güvenlik, sosyal koruma, konutlandırma ve sosyal tesis harcamalarında olduğu görülmüştür.¹⁸

21.yy. içerisinde genel kamu hizmetleri harcamalarının AB'nin toplam GSMH'si içindeki payı yaklaşık %6 civarındayken 2009 yılında Belçika, Danimarka ve Macaristan kamu harcamalarını düşürme eğilimine girerek 2016 yılında genel kamu hizmetleri harcamalarını üç puan düşürmüşlerdir. Bu duruma ek olarak Portekiz ve Finlandiya da genel kamu harcamalarını azaltmayı tercih etmişlerdir.¹⁹

Tablo 2.5. AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Fonu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

Ülkeler	GSMH İçindeki Paylar(%)				Ekonomik Büyüme Oranları (GSMH) (%)			
	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020
Çekya	5,4	5,5	5,6	6,3	5,2	3,2	3,0	-5,8
Almanya	19,2	19,2	19,6	22,4	2,7	1,1	1,1	-4,6
Yunanistan	21,4	21,1	22,6	25,8	1,1	1,7	1,8	-9,0
İspanya	14,2	14,3	14,7	19,6	3,0	2,3	2,1	-10,8
Fransa	26,0	25,8	25,5	28,7	2,3	1,9	1,8	-7,9
İtalya	19,3	19,3	19,7	23,6	1,7	0,9	0,4	-8,9
Lüksemburg	17,3	17,6	17,8	19,2	1,3	2,0	3,3	-1,8

Kaynak: Eurostat, "Total General Government Expenditure", <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00023/default/table?lang=en> ,(29.01.2022).

Eurostat, "Real GDP Growth Rate-Volume", <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00115/default/table?lang=en> ,(29.01.2022).

¹⁸ Martina Halaskova, Renata Halaskova, "Evaluation Structure of Local Public Expenditures in the European Union Countries", **Acta Universitatis Agriculturae Et Silviculturae Mendeliane Brunensis**, Mendel University Press, V.66, I.3, 2018, p.758, <http://acta.mendelu.cz/pdfs/acu/2018/03/15.pdf> ,(28.01.2022).

¹⁹ Martina Halaskova, Renata Halaskova, Viktor Prokop, "Evaluation of Efficiency in Selected Areas of Public Services in European Union Countries", **Sustainability**, V.10, I.12, 2018, p.9, https://mdpi-res.com/sustainability/sustainability-10-04592/article_deploy/sustainability-10-04592.pdf ,(28.01.2022).

2007 ve 2014 yılları arasında Macaristan, İspanya, Fransa, Danimarka, Estonya ve İsveç gibi ülkelerde Gini endeksi %2-3 puan civarında artmıştır. 2014 yılı itibariyle dokuz üye ülkede en yüksek gelirli aileler, geliri en düşük olan ailelerden 5,2 kat daha fazla gelir elde etmiş, bu fark oransal olarak Romanya'da 7,2'ye, İspanya'da 6,8'e, Yunanistan'da 6,5'e, Estonya, Letonya ve Portekiz'de 6,2'ye yükselmiştir. Bununla birlikte gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltmak için yapılan kamu sosyal harcamalarının bileşimi ülke ekonomilerinin türlerine göre farklılık göstermiştir.²⁰

1990 ve 2015 yılları arasında AB ülkelerinde toplam kamu sosyal harcamaları ortalama olarak ülke GSMH'lerinin %22,1'i civarında olmuştur. Sosyal harcamaların en büyük kısmını %9,1'lik oranla yaşlı nüfusa yapılan yardımlar teşkil ederken %5,7'sini ise sağlık harcamaları oluşturmuştur. Bunun yanında bu harcamaların %2,6'sı toplumun çalışma yeterliliğine sahip olmayan kesimleri, %2,2'si aileler, %1,8'i herhangi bir işte çalışmayanlar ve %0,7'si ise ev masraflarına katkı sağlamak için yapılmıştır.²¹

1990'lı yıllarda AB ekonomisinde büyüme yaşanmış ve Euro para birimine geçme ve coğrafi olarak Doğu Avrupa'ya genişleme planları yapılmıştır. Küresel finansal krizin etkisinin hissedildiği 2007 ve 2009 yılları arası dönemde kamu borçlarında ve bütçe açıklarında rutin dışı artışlar görülmüştür. Küresel krizin neden olduğu ekonomik daralmayı aşmak için yapılan sosyal harcamalar, işsizlik ödemeleri ve sürekli bir biçimde üretim kayıplarının yaşanması vergi açıklarını ortaya çıkarmış ve kamu maliyesinde yaşanan sorunlar bütçe krizinin oluşmasına yol açmıştır. Pek çok AB ülkesinde kamu gelirlerinin yüksek miktarda azalması piyasa ekonomilerini olumsuz yönde etkilemiştir.²²

²⁰ Angeles Sanchez, Antonio L. Perez-Corral, "Government Social Expenditure and Income Inequalities in the European Union", **Review of Public Economics**, V.227, I.4, 2018, p.134.135, https://www.ief.es/docs/destacados/publicaciones/revistas/hpe/227_Art5.pdf, (29.01.2022).

²¹ Emile Cammeraat, "The relationship between different social expenditure schemes and poverty, inequality and economic growth", **International Social Security Review**, John Wiley&Sons Press, V.73, I.2, 2020, p.108,109, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdfdirect/10.1111/issr.12236>, (15.08.2022).

²² Kamil Güngör, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Kamu Harcamaları ve Refah Devleti Bağlamında Küresel Krizin Analizi", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, C.19, S.2, Aralık 2017, s.270, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/403945>, (20.08.2022).

Düşük seviyede kamu borcu olan AB ülkelerinde kamu borcu oranının sağlık harcamaları üzerinde herhangi bir etkisi olmazken yüksek düzeyde kamu borcu olan AB ülkelerindeki kamu borcunun sağlık harcamaları üzerindeki etkisi ise bütçe açıklarının kontrol altına alınmasıyla birlikte ortadan kaybolmuştur. Diğer taraftan her iki grup AB ülkelerinde de bütçe açıkları arttıkça sağlık sektörüne yapılan kamu harcamaları azalmıştır. Bu durum esas itibariyle eğitim harcamalarında olduğu gibi toplam harcamalar ve bütçe açıklarında küçük oranlarda da olsa artış görülmesi sonrasında yaşanmıştır.²³

AB üyesi ülkelerdeki hükümet borcunun GSMH içindeki oranı 2007 yılında ortalama olarak %58'in üzerinde olsa da küresel finansal kriz boyunca düşüş sergilemiştir. Kamu finansmanları üzerindeki baskının bir sonucu olarak 2008 yılında %3,4 seviyesinde olan kamu yatırımlarının GSMH içindeki payı 2016 yılı itibariyle %2,7 düzeyine inmiştir. Bununla birlikte 2016 yılında AB'de hükümet harcamalarının miktarı küresel finansal kriz öncesi 2000 ve 2007 yılları arası dönemdeki seviyesine dönmüş ve harcamaların kompozisyonu değişmiştir. Sosyal harcamaların hükümet harcamaları içindeki ağırlığı artmış ve bu harcamaların GSMH içindeki payının %1'in üzerinde bir oranla yükselmesine bağlı olarak toplam kamu harcamalarında bir artış görülmüştür.²⁴

2008 ve 2009 yıllarında AB içerisindeki toplam kamusal yatırımların miktarı en yüksek seviyelerine ulaşırken 2016 ve 2017 yıllarında ise en düşük düzeylerine inmiştir. Toplam kamusal yatırımların GSMH içerisindeki payı İrlanda'da 2000 yılında %3,5 düzeyindeyken 2018 yılı itibariyle %2,14 seviyesine düşmüş, Yunanistan'da ise 2000 yılında %5,05 düzeyindeyken 2018 yılı itibariyle %3,5 seviyesine gerilemiştir.²⁵

²³ Emanuele Bacchiocchi, Elisa Borghi, Alessandro Missale, "Public Investment Under Fiscal Constraints", **Fiscal Studies**, Institute for Fiscal Studies Press, V.32, I.1, 2011, p.39, https://ec.europa.eu/economy_finance/events/2017/20170124-ecfin-workshop/documents/missale_en.pdf ,(15.08.2022).

²⁴ Manica Hauptman, "Importance of public investment for economic growth in the European Union", **Public Sector Economics**, V.42, I.2, 2018, p.132, <https://hrcak.srce.hr/file/295917> ,(15.08.2022).

²⁵ Ada-Christina Marinescu et. al., "Determinants of Public Investment in European Union Countries", **Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research**, V.53, I.4, 2019, p.25, http://www.ecocyb.ase.ro/nr2019_4/2.%20Marinescu%20Ada,%20Craiu%20Maria.pdf ,(15.08.2022).

2000'li yıllarda AB'de özel sektörün gıda üretiminin standartlarını belirleyen yasal düzenlemeler, hem özel sektörün hem de kamu sektörünün katkılarıyla oluşturulmuştur. Özel sektörün gıda üretim standartları, sertifikasyon ve akreditasyon unsurlarını içermiştir. Bunun yanında gıda sektörüne yönelik özelleştirme girişimleri ile ilgili tercihler, ülkelerin geçmiş ekonomik yapılarıyla da bağlantılı olmuştur. Örneğin post komünist AB üyelerinde gıda sektöründe kamu uygulamaları, özel sektör uygulamalarına oranla daha fazla tercih edilmiştir.²⁶

2000 yılı sonrasında AB'de emeklilik sistemi ile ilgili yapılan özel fonlamalar, kamu sektörünün yaptığı emeklilik ödemelerinin miktarına bağlı olarak değişiklik sergilemiştir. 2008 küresel finansal krizinden önceki dönemde emeklilik ödemelerinin İzlanda'da %61, Hollanda'da %52, Belçika'da %30, Danimarka'da %28, İsveç'te %23 ve Norveç'te %12 oranındaki kısmı özel sektörün yaptığı fonlamalar yoluyla karşılanmıştır.²⁷

2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz, AB'deki bankacılık sisteminin zayıf yanlarını çok net bir biçimde ortaya koymuştur. 2012 yılında AB'de bankacılık sistemi ile ilgili devlet düzenlemesinin yetkileri ve hareket alanı üzerindeki sınırlamalar kaldırılmıştır. Böylelikle Avrupa Komisyonu yasal prosedürlere uymayan üye ülkeleri cezalandırma fırsatını elde etmiştir. Yeni getirilen yasal düzenlemeler AB'deki bankacılık sistemini iki şekilde etkilemiştir. Krizin getirdiği önemli finansal yüklerin altında kalan bankaların olduğu ülkelerde kamu borcu dengesi bozulurken Ekonomik ve Finansal İlişkiler Direktörlüğü bankaların vergilendirilmesi, bankaların alınıp satılması ve borç krizindeki bankaların kurtarılması gibi işlemlerde üye ülkeler üzerinde büyük bir güce sahip olmuştur.²⁸

²⁶ Kai P. Purnhagen, Alexandra Molitorisova, "Public and Private Enforcement in European Union Food Law", **European Journal of Risk Regulation**, Cambridge University Press, V.12, I.4, 2022, p.6,9, <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/50CAA52F88CE124192CCDC07B848366E/S1867299X21000593a.pdf>, (11.02.2022).

²⁷ Bernhard Ebbinghaus, "The Privatization and Marketization of Pensions in Europe: A Double Transformation Facing the Crisis", **European Policy Analysis**, V.1, I.1, 2015, p.62, <https://www.researchgate.net/publication/280158067>, (11.02.2022).

²⁸ Dona Piroška, Ana Podvrsic, "New European Banking Governance and Crisis of Democracy: Bank Restructuring and Privatization in Slovenia", **New Political Economy**, Informa UK Limited Press, V.25, I.6, 2020, p.3-5, <https://www.researchgate.net/publication/336195391>, (12.02.2022).

2.2.2. İkinci Petrol Krizi Sonrasında Avrupa Birliği'nde Dış Ticaret İle Ekonomik Büyüme İlişkisi

AB'de 1990'lı yıllarda topluluk içerisinde merkezileşme eğilimlerine karşılık, AB'nin merkezi yönetimine gönüllü bağlılık yaklaşımı ön plana çıkarılmıştır. Bu çerçevede 1997 yılında Amsterdam'da yapılan antlaşmayla AB'deki ortak pazarın ve finansal sistemin organizasyonunu sağlayan devlet yanlısı kuruluşların yetki alanı kısıtlanmış ve mali politikalar genel itibariyle WTO'ya endekslenmiştir. Dolayısıyla birlik içerisinde 1990'lı yılların ikinci yarısında dış ticaret serbestliğinin sağlanması açısından daha uygun bir ortam oluşturulmuştur.²⁹

Diğer taraftan 1990'lı yıllar süresince endüstriler arası uzmanlaşma ve dış ticaret eğilimleri bakımından AB içerisinde yer alan ve ekonomileri arasında derin bağlar bulunan gelişmiş ülkeler arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu gelişme, Heckscher-Ohlin teorisinin öne sürdüğü endüstriler arası uzmanlaşma arttıkça faktör fiyatlarının eşitlenmesine ve uluslararası ticarete rekabetçiliğin getirdiği avantajların ortadan kalkmasına bağlı olarak ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyonun artacağı tezine aykırı bir tablo ortaya koymuştur.³⁰

AB'de 11 Ocak 1999'da yapılan bir düzenlemeyle Euro para birimini oluşturan 11 üye arasındaki takas oranları belli bir orana sabitlenerek dış ticarete ekonomik entegrasyonun sağlanmasına yönelik önemli bir adım atılmıştır. Diğer taraftan tüm AB ülkeleri açısından dış ticarete karşılaşılabilecek sorunları minimum seviyeye indirmek için vergi sisteminin harmonizasyonuna yönelik uygulamaların zorunlu hale geldiği ifade edilmiştir.³¹

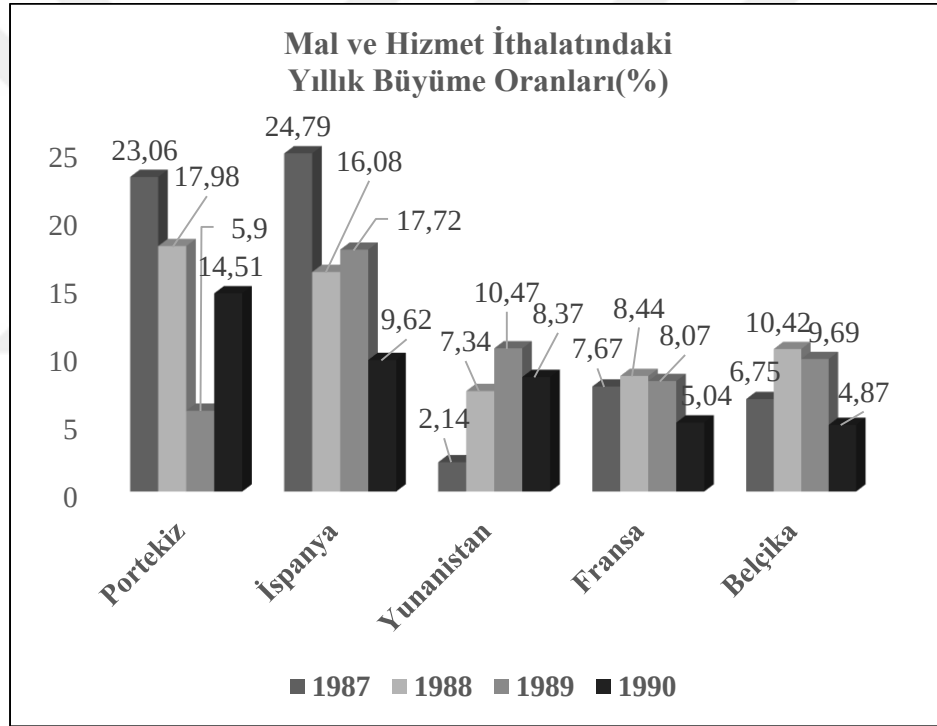
1990'lı yıllarda AB'de yaşanan ekonomik entegrasyon süreci, küreselleşmenin etkinliğini güçlendirmiştir. Topluluk içerisinde mal, hizmet, sermaye ve işgücü dolaşımı miktarı artmıştır. Bu noktada Ortak Pazar uygulaması ve dış ticaret serbestliği

²⁹ Andrew Moravcsik, "Despotism in Brussels? Misreading the European Union", **Foreign Affairs**, V.80, I.3, 2001, p.114,121, <http://www.princeton.edu/~amoravcs/library/despotism.pdf> ,(12.01.2022).

³⁰ Elisa Alvarez Lopez, Rafael Myro Sanchez, "Specialization and Openness to Foreign Trade in the European Union", **Applied Economics Letters**, V.12, I.13, 2005, p.805, https://www.researchgate.net/publication/24068169_ ,(12.01.2022).

³¹ Fabio Wasserfallen, "Political and Economic Integration in the EU: The Case of Failed Tax Harmonization", **Journal of Common Market Studies**, V.52, I.2, 2013, p.4, https://datascience.ig.harvard.edu/files/wcfia/files/fwasserfallen_political_and_economic_integration.pdf ,(20.01.2022).

önemli bir rol oynamıştır. Küreselleşmenin etkileri ekonomik paradigmanın yanında sosyal ve politik platformlarda da derinden hissedilmiştir. 1990 sonrasında AB'nin genişlemesi sürecinde de küreselleşmenin yansımaları görülmüştür. Küreselleşmeye ve dış ticarete liberalleşme sürecine güçlü bir biçimde uyum sağlayan ülkelere birliğe üye olmaları konusunda öncelik verilirken ekonomi yönetimlerinde ulusalcı ve konservatif politikaların ağırlıklı olduğu ülkeler AB'ye üye olma aşamasında daha uzun süreler geçirmek durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla sistematik dönüşüm ve entegrasyon, AB'ye katılım ve topluluğun sınırlarını büyütmesi bakımından kilit rol oynayan kavramlar olmuştur.³²

Grafik 2.3 : AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde Mal ve Hizmet İthalatındaki Büyüme

Kaynak: OECD, "Imports in Goods and Services in Selected Countries of European Union", <https://data.oecd.org/trade-in-goods-and-services.htm#indicator-chart> ,(16.01.2022).

1980'li yılların ortalarından 1990'lı yılların ortalarına kadar olan süreçte sermayeye uygulanan vergi oranlarında ortalama seviyede bir yükseliş yaşanırken iş gücü üzerindeki vergilerde AB'ye üye ülkelerin tamamında önem arz eden bir

³² Stanislaw Swadzba, "Globalization Vs. Economic Growth in New Countries of the European Union", **Ekonomicko-Manazerske Spektrum**, V.13, I.1, 2019, p.9, https://ems.uniza.sk/wp-content/uploads/2019/06/EMS_1_2019_01_Swadzba.pdf ,(12.01.2022).

miktarda artış görülmüştür. Belirgin bir şekilde, sermayenin dış ticaretteki hareketliliğinin artması, AB'deki pek çok hükümeti vergi yükünün büyük kısmını iş gücü üzerinde yoğunlaştırmaya yöneltmiştir. Bununla birlikte sermayeye uygulanan vergi indirimleri, kamu sektörünün hacmini daraltma konusunda etkili olmamıştır.³³

1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar, AB üye ülkelerinin ekonomileri açısından daha büyük önem teşkil etmeye başlamıştır. Bu bağlamda AB ülkeleri ekonomik kısıtlamaları kaldırarak daha fazla miktarda dış ticaret yapmak ve doğrudan yabancı yatırımı kendi ülkelerine çekebilmek amacıyla uyguladıkları mali politikaları gevşetme eğilimi içerisinde olmuşlardır. Özellikle ekonomileri gelişme aşamasında olan birliğin yeni üyeleri yabancı yatırımcılar açısından ekonomilerini daha cazip hale getirebilmek için vergi kotalarını düşürmek durumunda kalmışlardır. Vergi kotalarının düşürülmesi, yatırımların Almanya, Yunanistan, Hollanda, Lüksemburg, Finlandiya ve İsveç gibi daha düşük vergi oranlarına sahip bölgelere göç etmesine sebep olmuştur.³⁴

AB içerisinde gerçekleştirilen özelleştirmeler, bu bölgeyi dış ticarete daha açık hale getirerek doğrudan yabancı yatırımların daha fazla miktarda bu bölgeye yapılmasını sağlamıştır. Gelişmiş teknoloji, üst düzey yönetim becerileri ve uluslararası üretim ağına giriş konularında pozitif dışsal ekonomik etkiye sahip olan doğrudan yabancı yatırımlar, gelişmekte olan üye ülkelerin gelişmiş ülke ekonomileri karşısında avantaj elde ederek onları yakalamaları açısından gelişme aşamasındaki ülkelere önemli fırsatlar sunmuştur.³⁵

2000 sonrası dönemde AB'deki kurumsal vergi sistemleri, vergi oranları ve vergi tabanları bakımından önemli farklılıklar teşkil etmiştir. Bu durum birden fazla üye ülkede dış ticaret yapan şirketlerin vergi planlamalarında farklı vergi sistemlerini dikkate almalarını gerektirmiştir. Dolayısıyla AB açısından kurumsal kazançların daha

³³ Peter Birch Sorensen, "Tax Coordination in the European Union: What are the Issues?", **Swedish Economic Policy Review**, V.8, 2001, p.150, <https://web2.econ.ku.dk/pbs/Dokumentfiler/Tax%20policy%20models/EU%20tax%20coordination%20Swedish%20Economic%20Policy%20Review.pdf> ,(20.01.2022).

³⁴ Gheorghe Matei, Daniela Parvu, "The Prospects of the Corporate Taxation Agreement in the European Union", **Theoretical and Applied Economics**, I.1, 2009, p.82, <http://store.ectap.ro/articole/364.pdf> ,(21.01.2022).

³⁵ Halda Maria Dumitrescu, "Impact of Privatization on Economic Growth", **European Journal of Social Law**, V.35, I.2, 2017, p.62, <http://revueeuropeenne-du-droit-social.ro/reviste/nr35/nr35.pdf#page=59> ,(22.01.2022).

etkin bir biçimde vergilendirilmesi amacıyla birlik çapında vergi sistemlerinin yeniden düzenlenmesiyle ilgili bir reform yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.³⁶

AB’de ortak bir kurumsal vergi düzenlemesinin olmayışı, çoğu zaman ulusal vergi sistemlerinin çifte vergilendirmeye sonuçlanmalarına yol açmıştır. Bunun yanında özel girişimler vergi sistemlerine uyum sağlama aşamasında ağır prosedürel işlemlerle ve büyük maliyetlerle karşılaşmışlardır. Dolayısıyla şirketlerin AB içerisinde dış ticaret yapmaktan kaçınmalarını önlemek için üye ülkeler açısından rasyonel ve sürdürülebilir adımlar atmak şart olmuştur. Bu çerçevede 16 Mart 2011’de Avrupa Komisyonu, AB’de ekonomik büyümeyi engelleyen vergi problemlerinin en düşük seviyeye indirilmesini ve ortak bir biçimde sağlamlaştırılmış kurumsal vergi tabanı oluşturulmasını amaçlayan bir öneri sunmuştur.³⁷

AB, 2016 yılı itibariyle dünyadaki toplam GSMH’nin %16,9’una sahip olmuştur. AB’nin elde ettiği GSMH’nin bu kadar büyük bir seviyede olmasında dış ticarete uyguladığı açıklık politikalarının payı oldukça büyüktür. 2017 yılında AB, yaptığı toplam ihracattan 2415 milyar Euro gelir elde ederken toplam ithalata ise 2188 milyar Euro harcamıştır. Dış ticaret serbestliğinin getirdiği kayda değer ekonomik avantajlar, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve bölgesel farklılıkların minimum seviyeye indirilmesi sayesinde AB, küresel ticaret sisteminde son derece kritik bir konum edinmiştir. Bunun yanında AB kimyasal ürünler ilaç sanayi ve elektrik endüstrisi alanlarında dünyanın en büyük pazarı haline gelmiştir.³⁸

AB’nin beşinci genişleme sürecinden sonra, 2003 ve 2005 yılları arasında Çekya’da ihracatın GSMH içindeki payı %32 artarken bu oran Polonya’da %4’le sınırlı kalmıştır. Diğer taraftan 2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz, bütün üye ülkelerde ihracatın GSMH içindeki payının düşmesine neden olmuş, en büyük düşüş 2009 yılında %15 ile Slovakya’da yaşanmıştır. 2010 yılı sonrasında ise ihracatın GSMH içindeki payı, topluluğun bütün üyelerinde artış sergilemiştir. 2014 yılında en

³⁶ Anu Torkkeli, Matti Kukkonen, "The Role of BEPS as an Accelerator for Corporate Capital Gains Taxation Reforms in the European Union", **Nordic Tax Journal**, V.2020, I.1, 2021, p.20, <https://sciendo.com/pdf/10.2478/ntaxj-2020-0002> ,(05.02.2022).

³⁷ Jolanta Iwin-Garzynska, "Corporate Tax in European Union and the Theory of Corporate Finance", **Folia Oeconomica Steninsia**, V.15, I.2, 2015, p.69,70, <https://sciendo.com/pdf/10.1515/foli-2015-0036> ,(05.02.2022).

³⁸ Mladen Jovicevic, Zeljko Janjetovic, "Position of the European Union in the Global Trade System", **Economics**, V.5, I.2, 2017, p.19,20, <https://www.researchgate.net/publication/322589237> ,(17.08.2022).

yüksek artış, %72,5 ile Litvanya’da görülürken Macaristan’da %48,78, Çekya’da ise %45,60’lık bir artış yaşanmıştır.³⁹

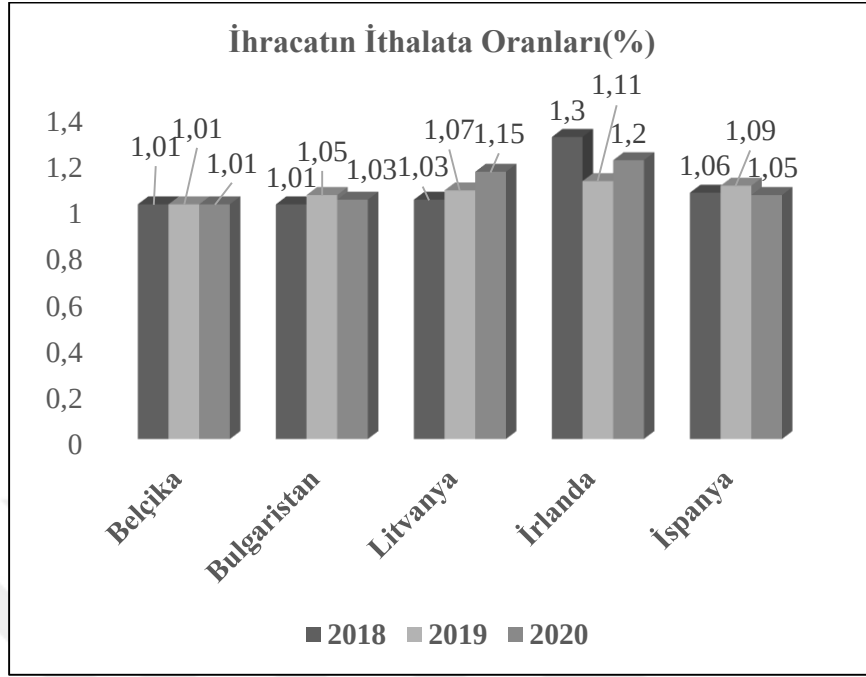
AB’de uygulanan Ortak Pazar politikası, 21.yy.’da üye ülkeler arasındaki dış ticaret kısıtlamalarını azaltmış ve ticaret maliyetlerini düşürmüştür. Örneğin finansal firmaların bir ülke içerisinde serbestçe hizmet vermelerine olanak sağlanarak uluslararası finans piyasalarındaki sınırlar kaldırılmıştır. Bunun yanında üretim standartlarında sağlanan entegrasyon, uluslararası ticaret yapan firmaların her üye ülkede geçerli olabilecek bir üretim standardını yakalamalarını kolaylaştırmıştır.⁴⁰

AB’de 2000’li yılların başında yapılan serbest ticaret anlaşmalarıyla yeni nesil serbest ticaret anlaşmaları arasında önemli farklılıklar gözlenmiştir. Eski anlaşmalar, ağırlıklı olarak mal ve hizmet ticaretinin liberalizasyonunu, dış ticaret kısıtlamalarını içeren yasal düzenlemelerin ortadan kaldırılmasını ve piyasaların birbirlerine daha entegre bir hale getirilmelerini sağlamayı kapsamışlar ve pazar olarak Afrika, Karayipler ve Pasifik bölgelerinde yer alan eski sömürgelere yönelmişlerdir. Öte yandan yeni nesil anlaşmalar ise başta ABD olmak üzere küresel güçlerle işbirliğini esas alarak AB’deki istihdamı ve ekonomik büyümeyi artırma niteliğine sahip olan yatırımları içermişlerdir.⁴¹

³⁹ Milenko Krajisnik, Aleksandra Zutic, "Impact of the Enlargement of the European Union on the Foreign Trade and Development of the New Members", **Economics**, V.5, I.1, 2017, p.43-45, <https://sciencedirect.com/pdf/10.1515/eoik-2017-0010> ,(01.02.2022).

⁴⁰ Thomas Sampson, "Brexit: The Economics of International Disintegration", **Journal of Economic Perspectives**, V.31, I.4, 2017, p.165, <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.31.4.163> ,(01.02.2022).

⁴¹ Marta Migliorati and Valerio Vignoli, "When Politicization Meets Ideology: The European Parliament and Free Trade Agreements", **Italian Political Science Review**, Cambridge University Press, V.51, I.3, 2021 ,p.2, <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/411E516ABE8955AD982AD0F349C18730/S0048840221000502a.pdf> ,(01.02.2022).

Grafik 2.4 : AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde İhracatın İthalata Oranları

Kaynak: Eurostat, "Export to Import Ratio", https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/egi_tr1/default/table?lang=en, (03.02.2022).

Avro alanına katılan AB üyesi ülkeler, parasal birlik dışındaki dünya ile kurdukları dış ticaret ilişkileri ve finansal bağlar nedeniyle asimetrik ekonomik şoklara açık hale gelmişlerdir. Her ne kadar Avro'nun Dolar ve Sterlin karşısında 2000'li yılların başında yaşadığı ani düşüş, Avro alanı içindeki ülkeler açısından yıkıcı olmasa da bu gelişme, yüksek seviyede küresel ticaret yapan ülkelerin kayda değer ekonomik şoklara maruz kaldığını göstermiştir. Dış ticarete daha açık olan üye ülkeler, Avrupa Merkez Bankası'nın aldığı aksiyonlara son derece duyarlı olmuşlardır çünkü bu ülkeler Avro'nun dış ticaretteki değerini düşüren bir faiz indiriminden kendilerini Avro'nun dış piyasadaki değerinden izole eden ülkelere oranla daha güçlü bir şekilde etkilenmişlerdir. 2002 ve 2004 yılları arasında Avro'nun değer kazanması ise bu etkiyi tersine çevirmiş, örneğin İrlanda'da ulusal ekonomide yaşanan aşırı büyümeye rağmen, Avro'da güçlü bir şekilde görülen canlanışa bağlı olarak ülkedeki enflasyon oranı önemli derecede düşmüştür.⁴²

⁴² Philip R. Lane, "The Real Effects of European Monetary Union", **Journal of Economic Perspectives**, V.20, I.4, 2016, p.50, <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.20.4.47>, (01.02.2022).

2.2.3. İkinci Petrol Krizi Sonrasında Avrupa Birliği'nde Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ekonomik Büyüme İlişkisi

AB'de, 1980'li yılların başından itibaren üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımını sağlamak amacıyla 1986 yılında Ortak Avrupa Pazarı'nı oluşturabilme konusunda harekete geçilmiştir. Ortak Avrupa Pazarı'nın kuruluşu, doğrudan yabancı yatırım girişimlerinin ivme kazanması bakımından son derece kritik bir nokta olmuştur. Zira Avrupa çapında ortak bir piyasanın oluşturulması, iç piyasanın büyüklüğünü artırarak ve iş maliyetlerini düşürerek doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından ideal bir ortam hazırlamıştır.⁴³

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 1990'lı yıllardan itibaren topluluk üyesi devletlerin ekonomik büyümelerine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Özellikle 1999 yılından sonra Avrupa Parasal Birliği'nin faaliyetleri doğrultusunda daha derin bir finansal entegrasyon sağlamayı başaran AB ülkeleri, doğrudan yabancı yatırım akımlarının gerçekleştirilmesi açısından daha uygun bir ekonomik konjonktüre sahip olmuşlardır.⁴⁴

Doğrudan yabancı yatırım miktarlarının topluluk içerisindeki dağılışı ise homojen bir görünüm sergilememiştir. Örneğin Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda ve Birleşik Krallık 1980 yılı itibariyle AB içindeki toplam doğrudan yabancı yatırım stoklarının %93'üne, 1990 yılı itibariyle %83,3'üne ve 1997 yılı itibariyle de %80'ine sahip olmuşlardır. Süreç içerisinde Almanya'daki doğrudan yabancı yatırım miktarı ise diğer ülkelere oranla daha stabil bir seyir izlemiştir.⁴⁵

İspanya'nın 1960'lı yılların başından itibaren yakaladığı yüksek büyüme oranlarında doğrudan yabancı yatırımların payı son derece kayda değerdir. İspanya, 1986 yılında AB üyesi olduktan sonra, bu ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırım

⁴³ Randolph Luca Bruno, Nauro Ferreira Campos, Saul Estrin, "The Effect on Foreign Direct Investment of Membership in the European Union", **Journal of Common Market Studies**, University Association for Contemporary European Studies Press, V.59, I.4, 2021, p.803, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/jcms.13131> ,(13.01.2022).

⁴⁴ Donny Tang, "Has the Foreign Direct Investment Boosted Economic Growth in the European Union Countries?", **Journal of International and Global Economic Studies**, V.8, I.2, 2015, p.21,23, http://www2.southeastern.edu/orgs/econjournal/index_files/JIGES%20JUNE%202015%20Donny%20Tang%207-12-2015.pdf ,(13.01.2022).

⁴⁵ Dimitrios Kyrkilis, Pantelis Pantelidis, "Macroeconomic Determinants of Outward Foreign Direct Investment", **International Journal of Social Economics**, V.30, I.7, 2003, p.828, <https://www.researchgate.net/publication/27383008> ,(13.01.2022).

miktarında kütleli bir artış yaşanmış, bu artış 1992 yılında Ortak Avrupa Pazarı'nın kurulmasıyla birlikte en üst seviyeye ulaşmıştır. 2000'li yıllara kadar olan süreçte de doğrudan yabancı yatırımlar, İspanyol ekonomisini şekillendiren en önemli unsurlardan biri olmaya devam etmiştir.⁴⁶

Tablo 2.6. AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırım Akışları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

Ülkeler	Doğrudan Yabancı Yatırım Akışlarının GSMH İçindeki Payları(%)				Ekonomik Büyüme Oranları (GSMH) (%)			
	1996	1997	1998	1999	1996	1997	1998	1999
Almanya	0,62	0,84	1,32	3,92	0,81	1,79	2,01	1,89
Fransa	1,37	1,59	1,96	3,08	1,41	2,34	3,59	3,42
Birleşik Krallık	2,28	3,29	6,64	7,71	2,43	4,91	3,15	2,99
İtalya	0,27	0,297	0,21	0,55	1,27	1,83	1,81	1,63
İrlanda	3,45	2,45	9,83	18,4	2,37	11,02	8,76	10,52
Finlandiya	0,57	1,93	9,34	5,77	3,67	6,33	5,46	4,38
İsveç	2,88	3,83	8,62	22,9	1,58	3,07	4,31	4,25
Avusturya	2,82	1,25	2,095	1,37	2,35	2,09	3,58	3,56

Kaynak: World Bank, "Foreign Direct Investment, Net Inflows in Selected Countries of European Union", <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?locations=EU>, (16.01.2022).

World Bank, "Gdp Growth in Selected Countries of European Union", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=EU>, (16.01.2022).

2005 yılı sonrasında AB'ye yapılan Çin orijinli doğrudan yabancı yatırım akışları büyük bir ivme kazanmıştır. 2007 yılından önce 1 milyar dolar seviyesinden daha az olan ve 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizin etkisiyle daha da düşen

⁴⁶ Oscar Bajo-Rubio, Carmen Diaz Mora, Carmen Diaz Roldan, "Foreign Direct Investment and Regional Growth: An Analysis of the Spanish Case", **Regional Studies**, V.44 , I.3, 2007, p.373,374, https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/23368/ssoar-2010-03-bajo-rubio_et_al-foreign_direct_investment_and_regional.pdf?sequence=1, (14.01.2022).

yıllık Çinli doğrudan yabancı yatırımlar, 2009 yılıyla birlikte tırmanışa geçerek önce 3 milyar dolara yükselmiş, 2011 yılında da 7,5 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.⁴⁷

AB içerisinde Romanya, Macaristan, Polonya, Slovakya, Çekya, Estonya, Malta ve Bulgaristan gibi ülkeler, üretim sektöründe GSMH'lerinin %2($\pm$ %0,8)'si oranında az gelişmiş bölgelere yönelik yatırım akışları alırken diğer üye ülkelerde bu oran %0,4($\pm$ 0,3) olmuştur. Bununla birlikte yabancı kuruluşlarda çalışan işgücü oranı farklılık arz ederek Malta, Romanya, Estonya, Macaristan, Slovakya ve Çekya'da %6,9($\pm$ 1,8) olurken Polonya ve Bulgaristan'da bu oran %3,7($\pm$ 0,5)'de kalmıştır.⁴⁸

AB'de gerçekleştirilen kurumsal vergi oranı harmonizasyonunun GSMH ve vergi gelirleri üzerindeki etkilerinin ne olacağını tahmin etmek, küresel kriz sonrası dönemde kamu açıklarını kapatmaya çalışan ülkeler açısından son derece güç olmuştur. Bu duruma ek olarak AB içerisinde doğrudan yabancı yatırımlar kapsamında yabancı sermayenin yüksek derecede bağımsız ve hareketli bir yapıya sahip olması, üye ülkeler arasında kurumsal vergi oranlarının en düşük seviyeye indirilmesi konusunda rekabet yaşanmasına yol açmıştır. Kurumsal vergi oranlarındaki genel bir düşüş, bir taraftan sınır ötesi yatırım kapasitesini genişleterek istihdamı ve ekonomik büyümeyi artırabilirken diğer taraftan kurumsal vergilerdeki düşüşler nedeniyle azalan vergi gelirlerini telafi etmeye çalışan ülkelerde diğer vergi kategorilerinde vergi oranlarının artırılmasına dolayısıyla vergi uygulamalarının yeniden düzenlenmesine neden olabilmektedir.⁴⁹

⁴⁷ Yuan Ma, Henk Overbeek, "Chinese Foreign Direct Investment in the European Union: Explaining Changing Patterns", **Global Affairs**, V.1, I.4-5, 2015, p.442,443, <https://www.researchgate.net/publication/293013451> ,(02.02.2022).

⁴⁸ Arjan Reurink, Javier Garcia-Bernardo, "Competing for Capitals: The Great Fragmentation of the Firm and Varieties of FDI Attraction Profiles in the European Union", **Review of International Political Economy**, V.28, I.5, 2021, p.16, <https://www.researchgate.net/publication/340035843> ,(03.02.2022).

⁴⁹ Maria Teresa Alvarez-Martinez et.al., "The Economic Consequences of Corporate Tax Rates Reductions in the EU: Evidence Using a Computable General Equilibrium Model", **The World Economy**, John Wiley&Sons Ltd.Press, V.42, I.3, 2019, p.819, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdfdirect/10.1111/twec.12703> ,(05.02.2022).

Tablo 2.7. AB'nin Seçilmiş Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Yatırım Akışlarının Piyasaya Entegrasyonu ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

Ülkeler	Doğrudan Yabancı Yatırım Akışlarının Piyasaya Entegrasyonunun GSMH İçindeki Payları(%)				Ekonomik Büyüme Oranları (GSMH) (%)			
	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017
Almanya	1,1	1,8	0,8	1,5	2,2	1,5	2,2	2,7
İspanya	2,1	2,2	2,9	2,3	1,4	3,8	3,0	3,0
Fransa	0,9	2,0	2,0	2,1	1,0	1,1	1,1	2,3
İtalya	1,2	1,1	1,1	1,2	0,0	0,8	1,3	1,7
Yunanistan	1,2	0,7	0,3	1,0	0,5	-0,2	-0,5	1,1
Danimarka	1,5	1,6	3,9	1,4	1,6	2,3	3,2	2,8
Belçika	-1,5	7,0	7,7	1,9	1,6	2,0	1,3	1,6
Hırvatistan	4,2	0,3	1,3	2,4	-0,3	2,5	3,5	3,4
Polonya	1,5	1,9	2,9	1,1	3,4	4,2	3,1	4,8
Avusturya	-0,3	-1,2	-8,6	2,8	0,7	1,0	2,0	2,3

Kaynak: Eurostat, "Foreign Direct Investment Flows Intensity, Market Integration", <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00107/default/table?lang=en> ,(03.02.2022).

Eurostat, "Real GDP Growth Rate-Volume", <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00115/default/table?lang=en> ,(04.02.2022).

2000'li yılların ortalarında AB içerisinde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar, beşinci genişleme dalgasına paralel bir gelişim sergilemiştir. AB'de merkez ve Doğu Avrupa ülkelerindeki az gelişmiş bölgelere yapılan doğrudan yabancı yatırımlar gelişmiş Avrupa pazarı için önemli bir ihracat platformu teşkil etmiştir. Eski 15 üye ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ise geniş çaplı bir ulusal pazar ve eğitimli işgücü bulma amacını taşımıştır. ⁵⁰

⁵⁰ Jonathan Jones, Iiona Serwicka, Colin Wren, "Motives for Foreign Direct Investment Location in Europe and EU Enlargement", *Economy and Space*, V.52, I.8, 2020, p.1682, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0308518X20916503> ,(04.02.2022).

2000’li yılların başında AB, küresel bazda toplam doğrudan yabancı yatırım akışlarının yarısını almaktayken bu oran 2012 ve 2013 yıllarına kadar olan süreçte beşte bire kadar düşmüştür. Bu düşüşün büyük bir kısmı, 2008 küresel finansal krizine bağlı olarak yatırım akışlarındaki azalmadan kaynaklanmıştır. Bunun yanında AB içerisindeki bazı ülkelerin uluslararası çaptaki rekabetçiliklerini kaybetmeleri de AB’ye yönlendirilen küresel doğrudan yabancı yatırım akışlarında meydana gelen düşüşte pay sahibi olmuştur.⁵¹

1995 yılından 1998 yılına kadar olan süreçte gelişmiş ekonomiler içerisinde AB’nin doğrudan yabancı yatırım akışlarındaki payı %35,1’den %35,7’ye yükselmiştir. AB’ye gelen doğrudan yabancı yatırım akışları üye ülkelerin ekonomileri açısından son derece kritik bir role sahip olmuştur. Bunun yanında bütün AB ülkeleri doğrudan yabancı yatırımların alıcıları ve ihracatçıları konumuna gelmişlerdir. Topluluk içerisinde doğrudan yabancı yatırımların en büyük alıcıları Belçika, Lüksemburg, Hollanda, İsveç, Birleşik Krallık, İspanya, Portekiz ve İrlanda olurken doğrudan yabancı yatırımların en büyük ihracatçıları arasında ise İsveç, Birleşik Krallık, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Fransa ve Almanya yer almıştır.⁵²

1994 ve 1998 yılları arasında AB’ye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar analiz edildiğinde doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri arasında yatırım risk oranı, coğrafi uzaklık ve işgücü maliyetleri gibi unsurların bulunduğu tespit edilmiştir. Bu faktörler içinde işgücü maliyetleri, üretim maliyetlerinde çok büyük bir paya sahip olması nedeniyle yatırımlar için en belirleyici unsur olmuş ve işsizlik oranlarının da işgücü ücretlerinin belirlenmesi konusunda etkili bir rol oynayarak işgücü maliyetleri bakımından belirleyici olduğu görülmüştür. Bu duruma ek olarak uluslararası ticaretin gelişmişlik düzeyi yatırımların en önemli parametresi olarak dikkat çekmiştir.⁵³

⁵¹ Eva Bartekova, Thomas H.W.Zieseever, "The Impact of Electricity Prices on Foreign Direct Investment: Evidence from the European Union", **Applied Economics**, V.51, I.11, 2019, p.1, <https://www.researchgate.net/publication/279514401> ,(03.02.2022).

⁵² Argiro Moudatsou, "Foreign Direct Investment and Economic Growth in the European Union", **Journal of Economic Integration**, V.18, I.4, 2003, p.694, <https://www.e-jei.org/upload/F3WB07GGVT3YNQR3.pdf> ,(17.08.2022).

⁵³ Hubert P. Janicki, Phanindra V. Wunnavu, "Determinants of foreign direct investment: empirical evidence from EU accession candidates", **Applied Economics**, V.36, I.5, 2004, p.506, <https://www.researchgate.net/publication/24075430> ,(17.08.2022).

2001 ve 2010 yılları arasındaki dönemde çevre dostu doğrudan yabancı yatırımların toplam yabancı yatırımlar içerisindeki payı Slovakya, İspanya ve Yunanistan'da artış sergilerken İsveç, Polonya ve Fransa'da düşüş göstermiştir. Ayrıca 2005 ve 2010 yılları arasında doğa yanlısı doğrudan yabancı yatırımların toplam yabancı yatırımlar içindeki payının en yüksek düzeyde arttığı ülke İspanya olmuştur. Bununla birlikte toplam doğrudan yabancı yatırımlar içerisinde en fazla çevre kirliliğine yol açan doğrudan yabancı yatırımlar %46'lık oran ile 2001 yılında Polonya'da görülmüştür.⁵⁴

2004 yılında AB'ye gelen toplam doğrudan yabancı yatırım akışları birliğin toplam GSMH'sinin %15,2'si düzeyindeyken 2012 yılı itibariyle bu oran %30,6'ya yükselmiştir. Bunun yanında 2004 yılında AB'den yapılan toplam doğrudan yabancı çıkışları birliğin toplam GSMH'sinin %19'u seviyesindeyken 2012 yılı itibariyle bu oran %40,3'e yükselmiştir. AB'de doğrudan yabancı yatırımların hacmindeki artışın başlıca nedenleri arasında şirket gruplarının faaliyetlerini uluslararasılaştırmak istemeleri, çok uluslu kuruluşların sayılarının artması, sermaye dolaşımının serbestliği, piyasa rekabetinin sürdürülmesi eğilimi ve teknoloji transferlerinin yapılması gibi unsurlar yer almıştır.⁵⁵

1995 ve 2019 yılları arasındaki dönemde dış ticaret faaliyetleri kapsamında yaklaşık olarak AB toplam ihracatının %64'ü ve AB toplam ithalatının %60'ı diğer Avrupa ülkeleriyle gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında AB'deki doğrudan yabancı yatırım akışlarının yaklaşık olarak %66'sı AB içerisindeki ülkelere gelmiştir. Diğer taraftan 2005 yılında AB'nin dış ticaret serbestliği seviyesi %3 oranında düşerken 2009 yılı itibariyle ihracat ve ithalattaki dış ticaret serbestliği düzeyinin düşüşü %5'i bulmuştur.⁵⁶

⁵⁴ Mihaela Kardos, "The relevance of Foreign Direct Investment for sustainable development. Empirical evidence from European Union", **Procedia Economics and Finance**, V.15, 2014, p.1353, <https://www.researchgate.net/publication/275541064> ,(17.08.2022).

⁵⁵ Carmen Boghean, Mihaela State, "The relation between foreign direct investments(FDI) and labour productivity in the European Union countries", **Procedia Economics and Finance** , V.32, 2015, p.281, <https://www.researchgate.net/publication/289996883> ,(17.08.2022).

⁵⁶ Valeriano Martinez-San Roman, Marta Bengoa, Biancha Sanchez-Robles, "Foreign direct investment, trade integration and the home bias: evidence from the European Union", **Empirical Economics**, V.50, I.1, 2016, p.201, <https://www.researchgate.net/publication/271645178> ,(17.08.2022).

AB, ürünlerin, hizmetlerin ve emek, sermaye gibi üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımını sağlaması nedeniyle doğrudan yabancı yatırımların ulusal yatırımlar üzerindeki etkilerini incelemek açısından son derece ilginç bir alan olmuştur. Özellikle bazı merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde başarılı ekonomik dönüşümün ve düzenli ekonomik büyümenin en önemli yardımcılarının biri olmuştur. Bu çerçevede Doğu Avrupa ülkelerine girmek için yerel doğrudan yabancı yatırımları kullanarak yerel şirketleri satın alan veya ortak girişimler oluşturan uluslararası şirketlerin sayısı artmıştır.⁵⁷

2004 yılında AB'ye üye olmaları sonrasında merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin gelişmiş AB ülkelerinden aldıkları doğrudan yabancı yatırım akışlarında istikrarlı bir biçimde artış görülmüştür. Aslında bu ülkelerin AB'ye üye olmaya çok yaklaştıkları duyurulduktan sonra AB'den bu ülkelere gelen doğrudan yabancı yatırımların miktarında zaten çok önemli bir artış yaşanmıştır. Bu duruma ek olarak kamusal girişimlerin özelleştirilmesi de yabancı yatırım miktarlarında yaşanan yükselişin önde gelen nedenlerinden biri olmuştur. Bu girişimlerin büyük çoğunluğu, bu ülkelerin kapitalist ekonomiye geçiş yapmaları sonrasında yabancı yatırımcılara satılmıştır.⁵⁸

2001 ve 2010 yılları arası dönemde AB üyesi olan Doğu Avrupa ve gelişmiş AB ülkelerine yapılan doğrudan yabancı yatırımların dünyada yapılan toplam doğrudan yabancı yatırımlara olan oranları sırasıyla %0,43 ve %3,42 olmuştur. Ayrıca AB üyesi olan Doğu Avrupa ülkelerine yapılan doğrudan yabancı yatırımların büyük çoğunluğu gelişmiş AB ülkeleri tarafından yapılmıştır.⁵⁹

AB, küresel ekonomide doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hem ihracatçısı hem de ithalatçısı konumunda bulunmuştur. Topluluğa 1989 ve 1994 yılları

⁵⁷ Keith Pilbeam, Neringa Obolevičiute, "Does Foreign Direct Investment Crowd in or Crowd out Domestic Investment? Evidence from the European Union", **The Journal of Economic Asymmetries**, City University of London Press, V.9, I.1, 2012, p.90, <https://openaccess.city.ac.uk/id/eprint/8480/1/>, (17.08.2022).

⁵⁸ Donny Tang, "The Determinants of European Union(EU) Foreign Direct Investments in the EU Countries from Central and Eastern Europe During 1994-2012", **Comparative Economic Research**, V.20, I.1, 2017, p.76, <https://dspace.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/20862/cer-2017-0005.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (17.08.2022).

⁵⁹ Bardhyl Dauti, "Determinants of Foreign Direct Investment in South East European Countries and New Member States of European Union Countries", **Economic and Business Review**, V.17, I.1, 2015, p.94, <https://www.ebrjournal.net/cgi/viewcontent.cgi?article=1166&context=home>, (17.08.2022).

arası dönemde yıllık olarak ortalama 76,6 milyar dolar sermaye girişi gerçekleşmiştir. Bu sermaye miktarının toplam küresel sermaye içindeki payı ise %38,2 olmuştur. Daha sonraki yıllarda birliğe giren yabancı sermaye yatırımlarında istikrarlı bir biçimde artış görülmüş, 1997’de 127,6 milyar dolar, 1998’de 261,1 milyar dolar ve 2000 yılında 617,3 milyar dolar tutarında yabancı sermaye AB’ye girmiştir. Böylelikle 2000 yılı itibariyle AB’de bulunan yabancı sermaye yatırımlarının küresel sermaye içerisindeki payı %48,5’e yükselmiştir.⁶⁰

AB, 2004 yılında gerçekleştirdiği genişleme dalgasıyla birliğin sınırlarını oldukça dikkat çekici bir noktaya getirmiştir. Roma Anlaşması çerçevesinde AET’nin tarım, ticaret ve rekabet alanlarında tek bir pazar oluşturması hedeflenmiştir. Ortak Ticaret Politikası ve Tek Pazar uygulaması doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından son derece önemli olmuştur. Ortak Ticaret Politikası ile birlikte üçüncü ülkelere karşı ortak bir tarife uygulanmıştır. Ayrıca bu uygulama malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımına dayalı bir ortak pazarla birleştirilmiş ve üçüncü ülkelere karşı konulan engeller artırılmıştır.⁶¹

2008 küresel finansal krizi sonrasındaki dönemde AB üyesi ülkelere İtalya ve Hollanda doğrudan yabancı yatırımlar açısından cazibelerini kaybetmişlerdir. Bunun yanında 2010 yılında İtalya’dan yaklaşık 33 milyon dolar, Hollanda’dan ise yaklaşık 69 milyon dolar seviyesinde bir yabancı sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. Benzer yabancı sermaye çıkışları diğer üye ülkelerde de görülmüş ve ekonomik sorunların yaşanmaması için çeşitli önlemler alınmıştır.⁶²

2004 yılında AB’ye üye olan Çekya, Estonya, Macaristan, Polonya, Slovenya, Litvanya ve Letonya’nın birliğin ekonomik yapısına uyumlarını tamamlamalarıyla birlikte bu ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda rekor seviyede artış görülmüştür. Bu artışın temel nedenleri arasında bu ülkelerin ekonomilerinin AB

⁶⁰ Hüseyin Çeken, ”Avrupa Birliği’nde Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketleri ve Türkiye”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Balıkesir Üniversitesi Yayınları, C.5, S.8, 2002, s.27, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/864473> ,(19.08.2022).

⁶¹ Aylin Koç, Altuğ Kazar, Görkemli Demirel Kazar, “Avrupa Birliği’nde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Birliğe Üyeliğin Etkileri: Ampirik Bir Çalışma”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Çukurova Üniversitesi Yayınları, C.18, S.1, 2009, s.265, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/50510> ,(19.08.2022).

⁶² İbrahim Organ, Doğan Bozdoğan, “Bazı Avrupa Birliği Üyesi Ülkeler ile Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Vergisel Teşvikler ve Türkiye’de Vergilendirmede Yaşanan Sistemsel Sorunlar”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C.8, S.2, 2013, s.66, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/802305> ,(19.08.2022).

ekonomisine entegrasyonlarını başarılı bir şekilde sağlamaları ve üyeliğe geçiş sırasında bu ülkelerin ekonomilerinde makroekonomik değişikliklerin meydana gelmesi yer almıştır.⁶³

2004 yılında AB üyesi olan merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri içerisinde Polonya, birliğe üye olduktan sonra dünyadaki toplam yabancı yatırımlardan aldığı payı %1,1'e çıkarmıştır. Bu duruma ek olarak Macaristan'da faaliyet yapan yabancı sermayeli firmaların GSYİH içindeki payı %32'ye yükselmiş ve en yüksek kişi başına düşen yabancı sermaye oranına Macaristan sahip olmuştur. Bulgaristan ve Romanya'da ise yatırım ortamında yapılan özelleştirmeler, bu ülkelerin yabancı sermaye açısından cazibesini artırmıştır.⁶⁴

Ülke veya ülke grupları açısından değerlendirme yapıldığında, AB'nin dünyada ABD ve Japonya ile birlikte en fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı çeken bölgeler arasında yer aldığı görülmüştür. AB'ye yapılan yatırımlar ise diğerlerine oranlara daha fazla artma eğilimi sergilemiştir. 2007 yılından 2008 yılına doğru olan süreçte ise AB, doğrudan yabancı yatırımlardan en fazla pay alan bölge olmuştur. Topluluğun doğrudan yabancı yatırımlar yılındaki veriler dikkate alındığında AB'ye en fazla yatırım yapan ülkeler arasında ABD, İsviçre, Kanada, Japonya, Avustralya ve Brezilya bulunmuştur. Bununla birlikte küresel finansal kriz sonrası yabancı yatırımlarda yaşanan durgunluktan AB'ye yapılan yatırımlar da etkilenmiştir.⁶⁵

⁶³ Hamza Çeştepe, Tuğba Mıstaçoğlu, "Gümrük Birliği'nin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisi: Avrupa Birliği'nin Yeni Üyeleri ve Türkiye Üzerine Bir Panel Veri Analizi", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Marmara Üniversitesi Yayınları, C.32, S.1, 2012, s.126, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3868> ,(19.08.2022).

⁶⁴ Ali Yavuz, Serdar Çiçek, "Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Vergi İlişkisi: Bazı Avrupa Birliği Üyeleri ve Türkiye", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Gaziantep Üniversitesi Yayınları, C.9, S.1, 2010, s.76, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223534> ,(19.08.2022).

⁶⁵ Dilber Ulaş, "AB'ye Yönelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu İşletmelerin Üretim Yeri Seçim Kararları", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Ankara Üniversitesi Yayınları, C.8, S.2, 2008, s.85,88, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/847804> ,(22.08.2022).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE NEOLİBERAL POLİTİKALAR İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

24 Ocak kararları Türk ekonomisinde paradigma değişikliği yaşanmasına sebep olmuş ve ülke ekonomisinde neoliberal politikalar ön plana çıkarılmıştır.

3.1. 24 OCAK KARARLARI ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRKİYE’DE NEOLİBERAL POLİTİKALAR İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

24 Ocak kararları öncesi dönemde Türkiye’de ithal ikameci sanayileşme stratejisi ve devletçi politikalar uygulanmıştır.

3.1.1. 24 Ocak Kararları Öncesinde Türkiye’de Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme İlişkisi

1973 yılında dünyada yaşanan Birinci Petrol Krizi’nin Türkiye ekonomisinde özellikle 1976 yılı sonrasında kayda değer derecede olumsuz etkileri görülmüş, bu duruma bağlı olarak sosyal harcamaların miktarı 1978 yılına kadar giderek azalmıştır. Sosyal harcamaların destekli bütçe içerisindeki payı 1976 yılında %22,6 iken bu oran 1977’de %18,6’ya, 1978’de ise %17,6’ya gerilemiştir.¹

Türk ekonomisinde ithal ikameci sanayileşme stratejisinin ikinci evresi olarak nitelendirilen 1970 ve 1976 yılları arasındaki dönemde ithal malları ile rakip olarak üretim yapan yerli sanayi sektörleri yüksek tarife ve kota uygulamalarıyla korunmaya gayret edilmiştir. Devletin, mal ve işgücü piyasalarına kamu kuruluşları ve yatırım tercihleri yoluyla yoğun bir şekilde müdahalede bulunduğu bu model, 1977’den sonraki dönemde bir döviz finansman darboğazına sürüklenmiş ve 1980 yılında gerçekleştirilen dışa açılma hamlesiyle sonlandırılmıştır.²

1970’li yıllarda Keynesçi politikaların geçerliliğinin sorgulanmasına rağmen, planıcı kadrolar Keynesyen politikalara ilgi göstermeye devam etmiş ve uluslararası ekonomik rekabet ortamında ulusal çıkarları koruma eğilimine sahip olmuşlardır. 1973 ve 1977 yılları arasında uygulanan Üçüncü Kalkınma Planı kapsamında toplam sabit

¹ Gülay Akgül Yılmaz, **Sosyal Devlet ve Sosyal Harcamalar**, İstanbul, Arıkan Yayıncılık, 2006, s.68,69.

² Erinc Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.38.

yatırımların %56'sının kamu sektörü aracılığıyla gerçekleştirilmesi öngörülmüş ancak kamu sektöründeki çeşitli finansman problemleri nedeniyle bu oran %51 civarında kalmıştır. Aynı şekilde Dördüncü Plan çerçevesinde de kamu yatırımlarının toplam sabit yatırımlar içindeki payının %57 gibi önemli bir oranda olması tasarlanmıştır. Bununla birlikte sanayiye yapısal dönüşümün öncülüğü fonksiyonunun verilmesi, özel girişimcilerde çeşitli tedirginlikler yaşanmasına neden olmuştur.³

Tablo 3.1. Türkiye’de Sanayi Sektöründen Elde Edilen Toplam Katma Değerler ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

Yıllar	Toplam Katma Değerler (Milyar ABD Doları)	GSMH İçindeki Paylar(%)	Ekonomik Büyüme Oranları (GSMH) (%)
1973	6.099	23,71	3,26
1974	8.03	22,55	5,59
1975	10.07	22,56	7,17
1976	12.26	23,91	10,46
1977	13.72	23,38	3,41
1978	14.93	22,92	1,503
1979	22.92	25,64	-0,624

Kaynak: World Bank, "Industry, value added (Current US\$) in Turkey", <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.CD?locations=TR> ,(19.02.2022).

World Bank, "Industry, value added (% of GDP) in Turkey", <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.ZS?locations=TR> ,(19.02.2022).

World Bank, "Gdp Growth in Turkey", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=TR> ,(19.02.2022).

3.1.2. 24 Ocak Kararları Öncesinde Türkiye’de Dış Ticaret İle Ekonomik Büyüme İlişkisi

Türkiye’de 1970’li yıllara yaklaşıl döneme ödemeler dengesi bunalımı ihtimalinin belirmesi üzerine %66 oranında devalüasyon yapılmıştır. Devalüasyonun ihracatın ivmesini artırması ve işçi dövizli gelirlerindeki yükseliş, cari işlemler açığını

³ Oktar Türel, "Türkiye’de 1978-79 Bunalımı ve Merkezi İktisadi Planlama", **Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980**, Editör Ergun Türkcan, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.415.

önemli ölçüde azaltmış, ödemeler dengesi 1973 yılında fazla vermiştir. Rezerv birikimi 2 milyar doları aşarken ihracat gelirleri 1 milyar dolarlık üst sınırı geçmiştir. Yaşanan pozitif trend sonucunda dolar kuru 14.85'ten 1974 yılı Mayıs ayında 13.50 liraya düşmüştür. Bununla birlikte ithalat miktarının düşürülememesi, ekonomideki bu olumlu gidişatın istikrarlı bir biçimde sürmemesine neden olmuştur.⁴

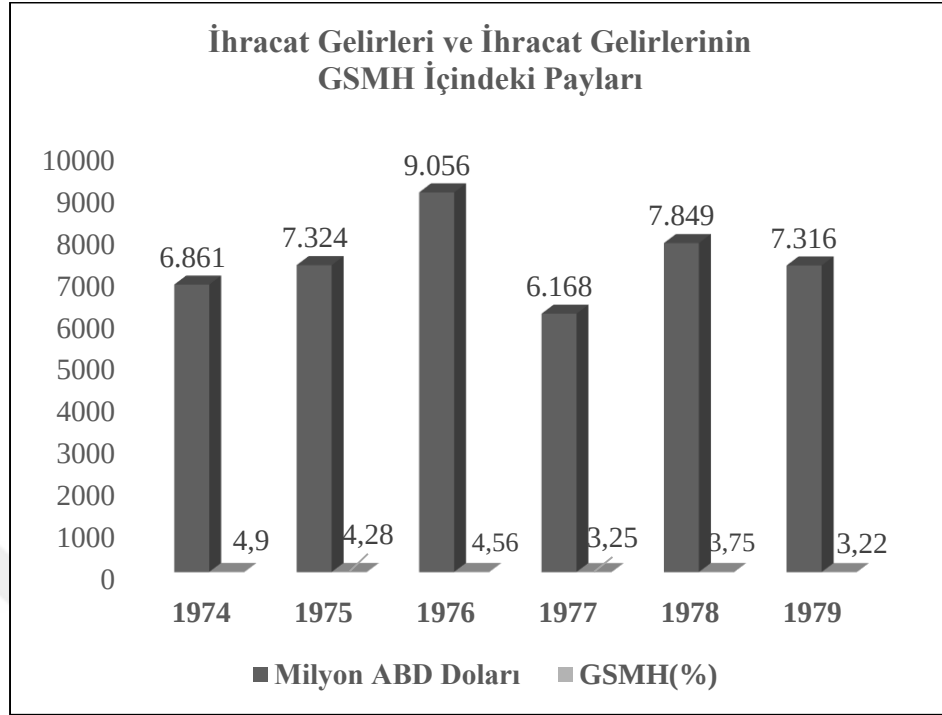
Türkiye'de 1963'te başlayan planlı dönem boyunca uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisi birçok tüketim ve ara malı üretiminde ulusal üretimi hızlandırmış, enerji, ulaşım, haberleşme ve sulama altyapılarında olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Öte yandan 1973 yılında Birinci Petrol Krizi'nin yaşanması ve krizden sonraki dönemde dışa kapalı, geleneksel ekonomi politikalarının sürdürülmesi Türk ekonomisinin derin bir krize girmesine yol açmıştır. 1970'li yılların ikinci yarısında GSYİH oranı düşerken ithalattaki yükseliş nedeniyle cari hesaplar dengesinde bozulma görülmüştür.⁵

1970'li yılların sonunda ithal ikameci sanayileşme stratejisinin tamamlayıcı unsuru olan aşırı değerlenmiş kur politikası uygulaması ihracatı caydırıcı etki yapmıştır. Yabancı sanayi mallarının kullanımının cazibesi artarken döviz talebi yükselmiş, ithalat hacminin genişletilmesi büyük oranda dış kaynaklı kredilere bağımlı kalmıştır. 1974 sonrasında petrol fiyatlarındaki artış da ödemeler bilançosu üzerine büyük bir yük getirmiştir.⁶

⁴ Erdoğan Alkin, "Türkiye'de Dış Ticaret ve Kambiyo Rejiminin Kısa Bir Tarihçesi", **Gülten Kazgan'a Armağan: Türkiye Ekonomisi**, Editörler L. Hilal Akgül ve Fahri Aral, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s.121,122.

⁵ Fatma Doğruel, A. Suut Doğruel, **Bıçak Sirtında Büyüme ve İstikrar: Arjantin, Brezilya, Meksika, İsrail, Türkiye**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.127.

⁶ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu**, 7.Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2002, s.180,181.

Grafik 3.1 : Türkiye'nin İhracat Gelirleri

Kaynak: OECD, "Trade in Goods and Services", <https://data.oecd.org/trade/trade-in-goods-and-services.htm#indicator-chart> ,(23.02.2022).

1972 ve 1977 yılları arasında %30 civarında yükselerek yaklaşık dört katına çıkan ithalat artış hızı, 1970'li yılların sonunda yaşanan döviz darboğazı sonrasında 1978'de %20'ye, 1979'da da %10,4'e düşmüştür. Bu süreçte petrol fiyatlarındaki artış ve bu artışın neden olduğu dünya enflasyonu ithalatın kompozisyonunda önemli değişimlerin yaşanmasına yol açmıştır. Örneğin hammadde ithalatının toplam ithalat miktarı içindeki payı 1972'de %45,2 iken, bu oran 1979'da %66,6'ya yükselmiştir. Yatırım malları ithalatının toplam ithalat miktarı içindeki payı ise 1972 yılında %50,1 iken 1979 yılında %31,5 seviyesine inmiştir. Aynı dönemde Türkiye'nin ülke gruplarına göre ithalatında da önemli değişimler görülmüştür. OECD ülkelerinden yapılan ithalatın toplam ithalat miktarı içindeki payı %73,9 iken bu oran 1979 yılında %60,4'e düşmüştür. Serbest döviz anlaşmalı ülkelerden gerçekleştirilen ithalat işlemlerinde ise önemli bir artış yaşanmıştır.⁷

⁷ Erdoğan Alkin, **Uluslararası Ekonomik İlişkiler**, İstanbul, Filiz Kitabevi Yayınları, 1990, s.305,306.

3.1.3. 24 Ocak Kararları Öncesinde Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ekonomik Büyüme İlişkisi

Türk ekonomisinde 1950’li yıllardan sonra yabancı sermaye ile ilgili olan bakış açısı olumlu yönde değişmiş, 1954 yılında 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılarak ülke ekonomisine doğrudan yabancı yatırımların yapılmasının sağlanması yolunda önemli bir adım atılmıştır. Bununla birlikte 1980 yılına kadar olan süreçte yaşanan siyasal ve ekonomik nitelikli konjonktürel istikrarsızlıklar, bürokratik güçlükler ve eğitilmiş işgücü, altyapı yetersizliği gibi sebeplerle ülkeye kısıtlı miktarda doğrudan yabancı yatırımların girişi sağlanmıştır.⁸

1974 yılı sonrasında yaşanan yüksek enflasyon, enerji girdilerindeki yetersizlik, düşük seviyede kapasite kullanımı, ithalatla ihracat arasındaki farkın giderek açılması, işçi dövizlerindeki gerileme ve yatırımlardaki düşüş ülkenin ekonomik büyüme performansını olumsuz etkilemiştir. 1980 öncesinde ekonomide oluşan bu istikrarsız konjonktür nedeniyle ülkeye planlanan düzeyde yabancı sermaye çekilememiş, 1980’e kadar verilen toplam yabancı sermaye izinleri 228 milyon dolar seviyesinde kalmıştır.⁹

1973 ve 1977 yılları arasında uygulanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yurt dışı ödemelerin yurt dışına yapılan satışlardan elde edilen gelirle karşılanamaması sonucunda dövize çevrilebilir mevduat olarak nitelendirilen kısa vadeli yabancı kredilere olan talepte büyük bir yükseliş görülmüştür. Bunun yanında dövize çevrilebilir mevduat hesaplarının uygulamada Eurodolar piyasasından daha yüksek faiz vermesi, bu hesapların yabancı bankalar için yüksek getiri sağlamalarına yol açmıştır. 1973 ve 1978 yılları arasında bu yöntemle sağlanan toplam kredilerin %90’ı 250 tane yabancı bankaya ait olmuştur.¹⁰

⁸ Harun Bal, Devlet Göz, ”Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Çukurova Üniversitesi Yayınları, C.19, S.2, 2010, s.458, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/50613> ,(23.03.2022).

⁹ Mehmet Mucuk, **a.g.e.**, s.74,75.

¹⁰ Ramazan Kurtoğlu, **Türkiye Ekonomisi(1838-2010)**, Ankara, Sinemis Yayınları, 2012, s.495,496.

Tablo 3.2. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Akışları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

Yıllar	Akışlar (Ödemeler Dengesi, Milyon ABD Doları)	Akışların GSMH İçindeki Payları(%)	Ekonomik Büyüme Oranları (GSMH) (%)
1974	64	0,18	5,59
1975	114	0,26	7,17
1976	10	0,02	10,46
1977	27	0,046	3,41
1978	34	0,052	1,503
1979	75	0,08	-0,62

Kaynak: World Bank, "Foreign Direct Investment, net inflows (BOP current US\$) in Turkey", <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=TR> ,(26.02.2022).

World Bank, "Foreign Direct Investment, net inflows (% of GDP) in Turkey", <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?locations=TR> ,(26.02.2022).

World Bank, "Gdp Growth in Turkey", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=TR> ,(26.02.2022).

1980 yılından önceki dönemde Türkiye’ye gelmesi sağlanan yabancı sermaye miktarı çok düşüktür. Özellikle 1974 ve 1979 yılları arasında ülke ekonomisine yabancı sermaye girişi bir tarafa, ülkeden yabancı sermaye çıkışı görülmüştür. 1954 yılında uygulamaya konulan 6224 sayılı kanuna rağmen 1980’e kadar olan süreçte ülkeye çok düşük düzeyde yabancı sermayenin gelmiş olması, bir ülkeye sadece yasal düzenlemeler yapılarak yabancı sermaye çekilemeyeceğini net bir biçimde göstermiştir. Bu duruma ek olarak 1970’li yılların ikinci yarısı itibariyle yabancı sermayeli şirket sayılarında yeterli düzeyde artış sağlanamamıştır. 1975 yılında 109 olan yabancı sermayeli şirket sayısı 1977 ve 1979 yılları arasında 100’ün altına düşmüştür.¹¹

¹¹ S. Rıdvan Karluk, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları,1983, s.117,119.

3.2. 24 OCAK KARARLARI SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE NEOLİBERAL POLİTİKALAR İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

24 Ocak kararları sonrası dönemde Türkiye'de ihracata yönelik sanayileşme stratejisi benimsenerek serbest piyasa ekonomisine geçiş yapılmıştır.

3.2.1. 24 Ocak Kararları Sonrasında Türkiye'de Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme İlişkisi

Türk ekonomisinde 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte ihracata dönük sanayileşme stratejisi benimsenmiş ve neoliberal ekonomi politikalarına ağırlık verilmiştir. Bu bağlamda kamu bütçe açıklarının ve finansman ihtiyacının azaltılması için KİT'lerin zarar etmesi önlenmeye çalışılmıştır. Tarım ürünlerinde destekleme alım fiyatları tespit edilirken dünyadaki piyasa fiyatları referans alınmıştır ve sübvansiyonlar düşürülmüştür. Kamusal yatırımlar olabildiğince azaltılmış, özel yatırımlar teşvik edilmeye çalışılmıştır.¹²

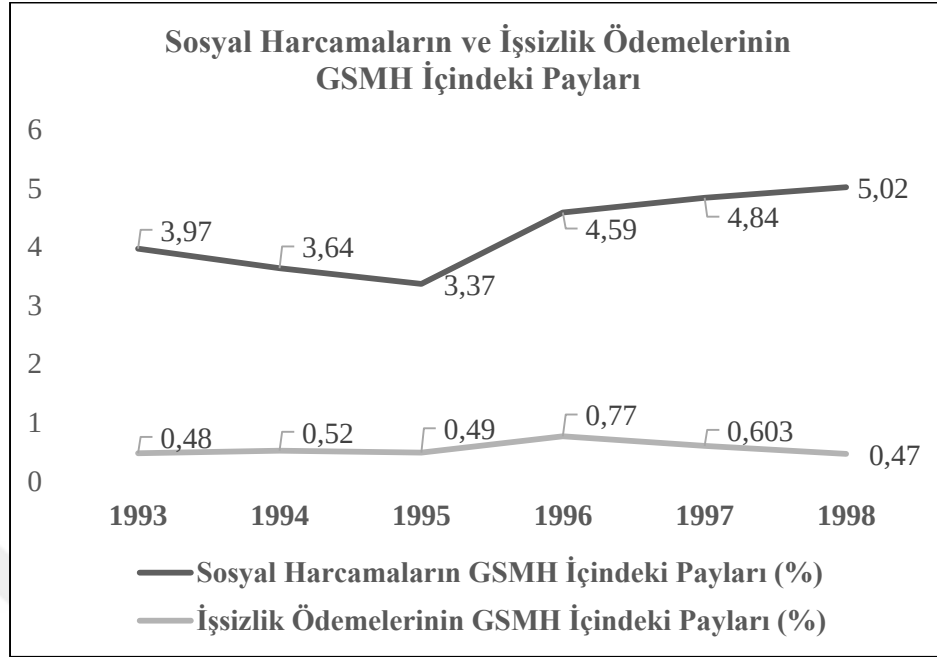
1982 yılında Turizm Teşvik Kanunu'nun uygulamaya konulması sonrasında özel yatırımların toplam turizm yatırımları içerisindeki payı artmıştır. 1986 ve 1992 yılları arasında kamu sektörünün turizm yatırımlarının toplam kamu yatırımları içindeki payı %1,5 ile %1,7 arasında kalırken aynı dönemde özel sektörün turizm sektörüne yatırımlarının toplam özel yatırımlar içindeki payı %6 civarında olmuştur.¹³

1980 yılı sonrasında uygulanan sanayileşme politikası kapsamında 24 Ocak kararları öncesinde yapımına başlanmış olan bir dizi yatırım projeleri tümüyle programlardan çıkarılmıştır. Bunlar arasında şeker, çimento ve çay gibi küçük ölçekli yatırımların yanında Sivas Demir-Çelik, kâğıt ve makine, motor yapımına yönelik kamu projeleri de yer almıştır. Sanayileşmenin gelişimi ulusal ve yabancı sermayenin piyasa şartları doğrultusunda alacakları inisiyatiflere bağlanmıştır.¹⁴

¹² Süreyya Hiç, **Türkiye Ekonomisi**, 2.Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi Yayınları, 1994, s.85,86.

¹³ Mithat Zeki Dinçer, **Turizm Ekonomisi ve Türkiye Ekonomisinde Turizm**, İstanbul, Filiz Kitabevi Yayınları, 1993, s.111,114.

¹⁴ Yakup Kepenek, **Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, 5.Baskı, Ankara, Verso Yayınları, 1990, s.260.

Grafik 3.2 : Türkiye’de Sosyal Harcamalar ve İşsizlik Ödemeleri

Kaynak: OECD, "Social Spending (% of GDP) in Turkey", <https://data.oecd.org/social-exp/social-spending.htm#indicator-chart> ,(03.03.2022).

OECD, "Public Unemployment Spending (% of GDP) in Turkey", <https://data.oecd.org/social-exp/public-unemployment-spending.htm#indicator-chart> ,(03.03.2022).

Ülke ekonomisinde 1997 Güneydoğu Asya ve 1998 Rusya krizleri sonrası 1998 yılının ortalarında IMF ile bir yakın izleme anlaşması yapılmıştır. Bu program çerçevesinde uygulanacak önlemler arasında TCMB’nin Hazine’ye vereceği avansın bütçe harcamalarının %15’inden %3’üne düşürülmesi, tarıma Ziraat Bankası’na uygulanan faiz hadlerinin fon maliyetini karşılamasının sağlanması, bütçedeki faiz dışı fazlanın GSMH’nin %4’ünün üzerine yükseltilmesi ve kamu kesimindeki ücret artışlarının, destekleme fiyatlarının %50’lik hedef enflasyon oranının altında tutulması yer almıştır. Uygulanan program sonucunda 1998 yılı içerisinde iç ve dış borç stoklarında önemli bir yükselme olmamıştır. Mali kurumlar kesiminde %6,9 seviyesinde bir üretim artışı görülmüş, tarım ve madencilik sektörlerinde yaşanan büyüme GSMH’deki %3,9’luk artışa önemli bir katkı yapmıştır. Bununla birlikte hedef enflasyon oranı yakalanamamıştır.¹⁵

¹⁵ Gülten Kazgan, **Türkiye Ekonomisinde Krizler(1929-2009)**, 3.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ocak 2012, s.224,225.

2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat aylarında yaşanan ekonomik krizler sonrasında iç borç ve faizlerin bütçeye getirdiği mali yükte artış görülmüştür. Ekonomideki belirsizliğin artması faiz oranlarını yükselterek ve borçlanma vadelerini kısaltarak bütçe faiz ödemelerinde artışa sebep olmuştur. Devlet bütçesine gelen ek faiz ödeme yükünün yanında 2000 yılında kamu bankalarına verilen Devlet İç Borçlanma Senetlerinin bir bölümünün işlenmiş faiz ile beraber yeni senetlerle değiştirilmesinden kaynaklanan faiz ödemeleri de 2001 yılı içerisindeki bütçe harcamalarında yükselişe yol açmıştır.¹⁶

Şubat 2001 krizi sonrasında yürürlüğe konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kapsamında sıkı maliye politikasının uygulanması hedeflenmiştir. Böylelikle ekonomik büyümenin yatırım ve ihracat ağırlıklı olması ve kaynakların ekonomik büyümeyi destekleyici kamu yatırımlarına yönlendirilmesi amacıyla büyük çaplı bir yapısal reform gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Bunun yanında kamu bankalarının yapılandırılması ve enflasyonun düşürülmesi amacıyla mali disiplin sürdürülmeye, yatırım ortamı iyileştirilmeye, devlet bütçesinin üzerindeki borç yükü azaltılmaya ve uluslararası rezerv pozisyonu sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır. Sağlam bir finansal yapıya sahip olmayan bankaların tasfiye edilmesi planlanarak iflas eden bankaların borçlarının devlet bütçesine yük getirmesinin önüne geçilmesine çaba harcanmıştır.¹⁷

2000 yılından sonra Ziraat Bankası tarafından tarımsal kredi faiz oranlarının belirlenmesi aşamasında işletme ve yatırım kredileri sınıflandırması yerine küçük, orta veya büyük çiftçi ve tarımsal sanayi veya sözleşmeli üretim ayırımı yapılmaya başlanmıştır. Böylelikle Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ve Bağımsız Tütün Tarım Satış Kooperatiflerinin borç vermek amacıyla Ziraat Bankası'ndan kredi alma imkânları kalmamıştır.¹⁸

¹⁶ Osman Cenk Kanca, Metin Bayrak, "Türkiye'de Kamu Harcamalarının Gelişimi(Dönemsel Bir Analiz 1980-2011)", **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları, C.3, S.2, 2015, s.16,17, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/20455>, (17.03.2022).

¹⁷ Zeynep Karaçor, **Ekonomi Politikası ve Türkiye**, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2012, s.145,146.

¹⁸ Özden Cesur, **Avrupa Birliği'nde Tarıma Yönelik Mali Yardımlar ve Türkiye ile Bir Karşılaştırma**, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 2004, s.99.

Tablo 3.3. Türkiye’de Stok Değişimleri, Kuruluşların ve Devletin Nihai Tüketim Harcamaları İle Ekonomik Büyüme İlişkisi

Yıllar	Kuruluşların Nihai Tüketim Harcamaları (Cari Fiyatlar)		Devletin Nihai Tüketim Harcamaları (Cari Fiyatlar)		Stok Değişimleri (Cari Fiyatlar)		Ekonomik Büyüme Oranları (GSMH) (%)
	Değer (Bin TL)	Pay (%)	Değer (Bin TL)	Pay (%)	Değer (Bin TL)	Pay (%)	
2001	799.664	0,3	31.269.09	12,6	185.8	0,1	-5,75
2002	1.310.79	0,4	46.479.19	12,8	5.912.9	1,6	6,45
2003	1.936.7	0,4	59.448.4	12,6	7.698.7	1,6	5,76
2004	2.017.26	0,3	71.779.49	12,3	1.144.9	-0,2	9,796
2005	2.153.58	0,3	82.898.24	12,2	2.675.23	0,4	8,99
2006	2.531.01	0,3	102.712.6	12,9	6.985.5	0,9	6,95

Kaynak: TÜİK, "Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, Harcama Yöntemiyle Cari Fiyatlarla(Değer, Pay, Değişim Oranı), 1998-2020", <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1>, (18.03.2022).

World Bank, "Gdp Growth (Annual %) in Turkey", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=TR>, (18.03.2022).

2001 ekonomik krizi sonrası dönemde uygulanan maliye politikaları sonucunda faiz ödemelerinin bütçe harcamaları içindeki payı %25 civarına inmiştir. 2002 yılı öncesi dönemde faiz yükünün kamu bütçesine getirdiği ağırlık, 2002 yılı sonrası dönemde ise faiz dışı fazla hedeflemesinin ön plana çıkarılması kamu harcamalarında önemli seviyede daralmalara neden olmuştur. Başlıca kamu hizmetleri olarak nitelendirilen alanlardaki faaliyetler için yapılan cari ve yatırım harcamalarının kamu giderleri içerisindeki payı 1988 yılında %64 düzeyindeyken 2005’te %29’a inmiştir. Bununla birlikte 2006 sonrasında sosyal güvenlik ve sağlık alanlarında yapılmaya başlanan yeni uygulamalar kapsamında kurulan Sosyal Güvenlik Kurumu açıklarının transfer harcamaları içerisindeki payı yükselmiştir.¹⁹

¹⁹ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, 18.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2013, s.215.

3.2.2. 24 Ocak Kararları Sonrasında Türkiye’de Dış Ticaret İle Ekonomik Büyüme İlişkisi

24 Ocak 1980 kararları kapsamında dış ticaretin liberalleştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Reel devalüasyonlar ve mali desteklerle toplam ihracatın artırılması hedeflenmiş, ”Dış Ticaret Sermaye Şirketleri” adı altında kurulan yeni bir ihracat örgütlenmesinin bu artışın aracı olarak faaliyet yapması planlanmıştır. 1984’ten sonra ise ithalatla ilgili yasaklar ve miktar kısıtlamaları kaldırılmış, ilk aşamada bu uygulamalar gümrük vergileri ve fonlar gibi fiyat destekleriyle ikame edilirken ilerleyen süreçte bu düzenlemeler de kaldırılıp ithalat tamamen serbest hale getirilmiştir.²⁰

1997 Asya krizi, 1998 Rusya krizi ve 1999 Gölçük depremiyle karşılaşılması, 1990’lı yılların sonunda ülke ekonomisinin büyüme hızının yanında ihracat performansını da olumsuz etkilemiştir. 1996 ve 1999 yılları arasındaki dönemde ihracatın GSMH’ye oranı ortalama %13,4 olurken aynı dönemde tarım ürünleri toplam ihracat içerisinde %8,7’lik, imalat sanayi ürünleri ise %89,7’lik paya sahip olmuştur. 1996 yılında yatırım malları üretilen sektörlerin yaptığı ihracat miktarı 3,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.²¹

Türkiye’de, 1 Ocak 1993’te Gümrük Birliği hedefleri doğrultusunda ithalatta alınan gümrük vergisi dışındaki bütün resim, vergi, harç, fon ve benzeri kesintiler toplu konut fonunda toplanmıştır. 1995’te ithalat rejimi içinde bulunan malların ithalinden alınan gümrük vergileri AB ve EFTA ülkeleri için %5,9’dan % 4,6’ya, diğer ülkeler için ise %10,3’ten %9,4’e düşürülmüştür. Bazı malların gümrük vergileriyle korunma oranı AB ve EFTA ülkeleri için %6, diğer ülkeler için %11 şeklinde belirlenmiştir. Bununla birlikte otomotiv gibi önemli sektörlerde korunma oranı yüksek düzeylerde olmaya devam etmiştir.²²

²⁰ Gülten Kazgan, **Tanzimat’tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, 4.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.128,129.

²¹ Zafer Yükseler, Ercan Türkan, **Türkiye’nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar**, İstanbul, Lebib Yalkın Yayınları, 2006, s.23,25.

²² Cihan Dura, Hayriye Atik, **Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye**, 2.Baskı, Ankara, Nobel Yayınları, 2003, s.361,362.

Tablo 3.4. Türkiye’de Mal ve Hizmet İhracatı ve İthalatı Hacimleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

Yıllar	İhracat Hacmindeki Büyüme Oranları (%)	İthalat Hacmindeki Büyüme Oranları (%)	Ekonomik Büyüme Oranları (GSMH) (%)
1991	4,31	-1,654	8,042
1992	8,698	6,77	-5,46
1993	34,162	8,16	7,19
1994	-23,67	12,22	7,007
1995	27,952	8,07	7,53
1996	27,997	9,74	3,092
1997	24,281	20,27	0,93
1998	10,69	0,88	5,984
1999	-15,06	-2,56	-3,26

Kaynak: IMF, "Volume of Exports of Goods and Services(Percent Change), Volume of Imports of Goods and Services(Percent Change) and Gross Domestic Product, Constant Prices(Percent Change) in Turkey", https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/October/weo-report?c=186,&s=NGDP_RPCH,TM_RPCH,TX_RPCH,&sy=1991&ey=1999&ssm=0&scsm=1&ssc=0&ssd=1&ssc=0&sic=0&sort=country&ds=.&br=1, (05.03.2022).

1990’lı yıllarda ülkeye daha fazla miktarda yabancı sermaye çekebilmek amacıyla reel faiz oranları artırılmış, yapılan devalüasyonlar ve görülen yüksek oranlı enflasyon dış ticaretin kompozisyonunu ve dengesini olumsuz bir biçimde etkilemiştir. Yoğun miktarda yaşanan kısa vadeli yabancı kaynak girişi ve spekülâtif hareketler sonucunda 1994 ekonomik krizi yaşanmıştır. İki dönemlik büyüme sonrasında yaşanan daralma, ülke ekonomisinin istikrarlı bir şekilde büyümesine engel olmuştur. Döviz çapası uygulaması, üçlemenin imkânsızlığı yaklaşımını doğrular bir şekilde reel kurun ideal dengesinden uzaklaşmasına neden olmuş ve ekonomik kriz oluşturmuştur.²³

²³ Ahmet Can Bakkalcı, Nilüfer Argın, "Türk Dış Ticareti ve Ekonomi Politikaları Arasındaki Nedensellik İlişkileri", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C.11, S.21, 2013, s.58.

Ülke ekonomisinde dış ticaret serbestliğine öncelik verilmesi sonrasında ithalattaki korumacılık uygulamaları kaldırılmaya başlanmış, ithali izne bağlı veya yasak olan malların sayısı hızlı bir biçimde azaltılmıştır. İthalatta yaşanan bu dönüşümleri takip eden dönemde ise fona tabi mallar uygulamasına geçilmiştir. Ülkenin ithalatında görülen liberasyon süreci ve gümrük vergileri oranlarının azaltılması sonucunda korumasız kalan sanayinin gelişme aşamasındaki sektörlerinin korunması görevi fonlara aktarılırken korunması planlanan sektörlerdeki mallar fona tabi tutulmuştur.²⁴

Gümrük Birliği'ne üye olunduktan sonra AB, Gümrük Birliği ve Türkiye arasındaki ilişkilerin temel hedefi malların dış ticaret kapsamında serbest dolaşımını sağlamak olmuştur. Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye'nin AB ve EFTA ülkelerinden gerçekleştirdiği sanayi ürünleri ithalatındaki ortalama koruma oranı 2002 yılı itibarıyla %4,5'e düşürülmüştür. Otomobil, seramik, porselen eşya ve mobilya gibi hassas ürünlerin ithalatında ise 1 Ocak 2000'de %15, 1 Ocak 2001'de ise %50 şeklinde bir vergi indirim takvimi uygulanmıştır.²⁵

Dış ticaret dengesindeki açık miktarı 2011 ve 2014 arası dönemde 100 milyar doları aşmıştır. 2019 yılı itibarıyla dış ticaret dengesindeki açık, 31.239 milyar dolar düzeyine inmiş olsa da üretim girdilerindeki dışa bağımlılık ve 2009 ve 2019 yılları arasında uygulanan ithalata dayalı büyüme stratejisi açık vermeyi gerekli kılmıştır. Bu noktada hammadde ve tüketim mallarının yurt dışından ithali oluşan cari açığın temel nedeni olmuştur. Ayrıca yatırım mallarının ithali yeterli seviyede gerçekleştirilememiştir. 2019 yılında ülkenin toplam ihracatının ise %48,5'i AB ülkeleri ile gerçekleştirilirken otomotiv, hazır giyim ve konfeksiyon gibi kalemlerde görülen düşüşler son yıllarda yapılan toplam ihracatın azalmasına yol açmıştır.²⁶

²⁴ Mehmet Tomanbay, **Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı**, 3.Baskı, Ankara, Hatiboğlu Yayınları, 2001, s.45,46.

²⁵ Stefano Dotto, **Avrupa Birliği'nin Gümrük Birliği, Malların Serbest Dolaşımı, Ortak Dış Ticaret Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu**, Editör Hürrem Cansevdı, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 2002, s.66-68.

²⁶ Türker Batmaz, "Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısındaki Gelişimin Seyri(2010-2019)", **Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi**, Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Derneği Yayınları, C.6, S.3, 2021, s.783, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2051709>, (22.03.2022).

Tablo 3.5. Türkiye’de Dış Ticaret Dengesi ve Hacmi ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

Yıllar	Dış Ticaret Dengesi (Bin ABD \$)	Dış Ticaret Hacmi (Bin ABD \$)	Karşılama Oranı (%)	Ekonomik Büyüme Oranları (GSMH) (%)
2013	-99.341.888	422.303.718	61,9	8,49
2014	-84.637.567	417.647.291	66,3	4,94
2015	-62.637.098	364.601.325	70,7	6,08
2016	-52.942.243	351.436.241	73,8	3,32
2017	-74.220.509	403.209.747	68,9	7,502
2018	-53.983.726	408.321.239	76,6	2,98
2019	-29.512.481	391.177.924	86,0	0,89
2020	-49.879.052	389.154.562	77,3	1,79

Kaynak: TÜİK, ”Yıllara Göre Dış Ticaret, 2013-2021 (Genel Ticaret Sistemi)”, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1> ,(23.03.2022).

World Bank, ”Gdp Growth (Annual %) in Turkey”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=TR> ,(23.03.2022).

2020’nin birinci çeyreğinde ihracatta %4,54’lük bir daralma yaşanmıştır. İkinci çeyrek itibariyle ihracatta %26,27’lik bir daralma görülürken dünyada Rusya’dan sonra ihracatı en çok daralan ülkelerden biri Türkiye olmuştur. Üçüncü çeyrekte ise dünya ihracatının genelindeki %5’lik daralmaya karşılık ülke ihracatında %8,09’luk bir daralma yaşanmıştır. Aynı şekilde ülke ithalatında 2020’nin ilk çeyreğinde 2019’un ilk çeyreğine göre %10’luk bir artış görülmüş, ikinci çeyrekte ise %16’lık bir daralma yaşanmıştır. Öte yandan üçüncü çeyrekte Türkiye’nin ithalatı %10 civarında artmıştır.²⁷

²⁷ Uğur Yıldırım, ”COVID-19 Pandemisinin Dış Ticaret Üzerine Etkisi: İstatistiksel Bir Yaklaşım”, **Fiscaoeconomia**, C.5, S.1, 2021, s.288-292, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1405756> ,(22.03.2022).

3.2.3. 24 Ocak Kararları Sonrasında Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ekonomik Büyüme İlişkisi

Ülke ekonomisinde 24 Ocak 1980 kararları kapsamında yabancı sermayeyi teşvik etmeye yönelik alınan ekonomik istikrar önlemleri ile birlikte yabancı sermaye miktarında önemli bir artış görülmüştür. 1980 yılı sonrasında yükselen yabancı sermaye miktarı, şirketlerin toplam sermaye miktarlarının da artmasını sağlamıştır. 1980 yılı itibariyle mevcut yabancı sermaye miktarı 9.642 milyon TL iken, 1982 yılında 43.646 milyon TL olmuştur. Toplam sermaye içerisindeki yabancı sermaye miktarı ise 1980 yılında %34 iken 1982 yılında %43,6 oranına çıkmıştır.²⁸

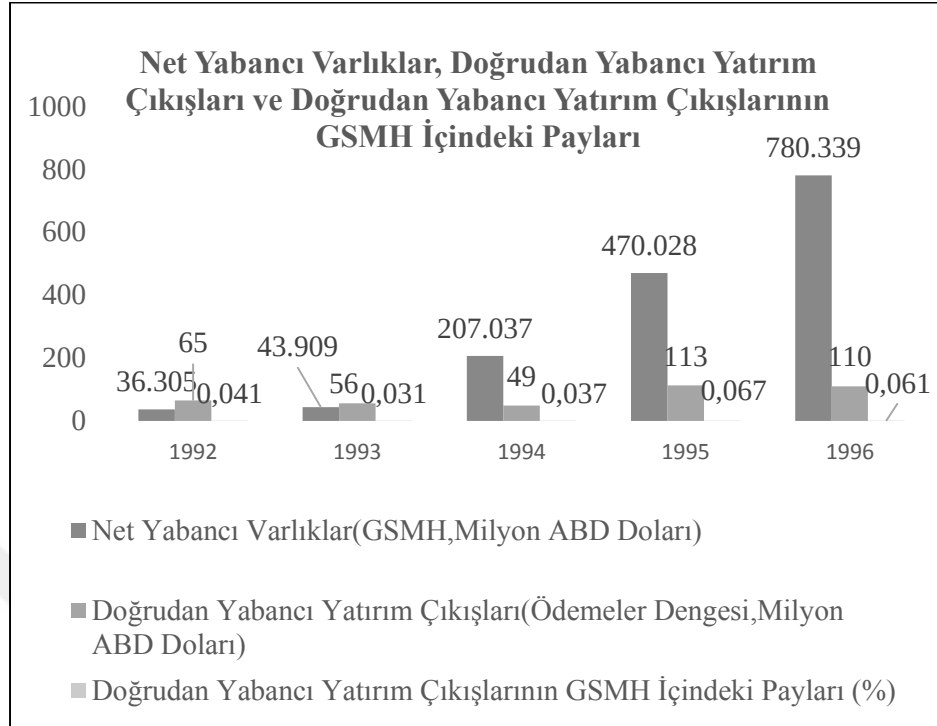
1990 ve 1994 yılları arasında uygulanan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda dış borçlanma eğiliminin azalacağı ve ülkeye giren yabancı sermaye miktarının 5.5 milyar ABD Doları seviyesine ulaşacağı öngörülmüştür. Bununla birlikte 1994 yılında hızla bozulan iç ve dış dengeler yurt ekonomisindeki para, sermaye ve döviz piyasalarında büyük bir krizin yaşanmasına yol açarken kriz sonrasında alınması gereken önlemlerle ilgili geç kalınması ülkeye yapılması planlanan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını da olumsuz etkilemiştir.²⁹

Türkiye ekonomisinde görülen mali disiplinsizlik ve yüksek enflasyonun mevcudiyeti yabancı yatırımcıların ülkeye yatırım yapmaktan vazgeçmelerine yol açmıştır. Ülkeye yeterli seviyede yabancı sermaye çekilememesinin bir başka sebebi de finansal piyasalarda sağlanan liberalleşmenin yeterli seviyede özelleştirmeye desteklenmemesi olmuştur. 1980’li yılların sonu ve 1990’lı yılların başı itibariyle MDA ülkeleri içerisinde DYY/GSYİH oranı en düşük kalan ülke Türkiye olurken 1995 yılında imzalanıp 1996 yılında uygulamaya konulan Gümrük Birliği anlaşması ise ilerleyen dönemlerde yabancı sermaye girişlerini artırmıştır.³⁰

²⁸ Ali Erdoğan, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Örneği**, Ankara, Nobel Yayınları, 2012, s.223,225.

²⁹ Aykan Candemir, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama Cilt-II**, İstanbul, Yased Yayınları, 2006, s.10,11.

³⁰ Ö. Selçuk Emsen, M. Kemal Değer, **Geçiş Ekonomileri ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermayenin Dinamikleri**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2005, s.122,123.

Grafik 3.3 : Türkiye’de Net Yabancı Varlıklar ve Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışları

Kaynak: World Bank, ”Net Foreign Assets (Current LCU) in Turkey”, <https://data.worldbank.org/indicator/FM.AST.NFRG.CN?locations=TR> ,(08.03.2022).

World Bank, ”Foreign Direct Investment, Net Outflows (BOP,current US\$) in Turkey”, <https://data.worldbank.org/indicator/BM.KLT.DINV.CD.WD?locations=TR> ,(08.03.2022).

World Bank, ”Foreign Direct Investment, Net Outflows(% of GDP) in Turkey”, <https://data.worldbank.org/indicator/BM.KLT.DINV.WD.GD.ZS?locations=TR> ,(08.03.2022).

1996 yılında izin alınan doğrudan yabancı yatırımların miktarı 3.836 milyon dolar ile en üst seviyesine ulaşırken aynı yıl gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırım miktarı ise 914 milyon dolar olmuştur. Doğrudan yabancı yatırımlar 1980-1987 ile 1989-1998 yılları arasında durağan bir görünüm sergilemiş, 1987-1989 yılları arasındaki süreçte ise ivme kazanmıştır. 1994 yılında ülke ekonomisinde yaşanan kriz nedeniyle doğrudan yabancı yatırımların miktarı düşerken 1997 yılında Asya krizinin yaşandığı dönemlerde ise doğrudan yabancı yatırımlar düzeyinde bir azalma olmamıştır.³¹

³¹ Bilge Aykol, Gülizar Kurt, **Doğrudan Yabancı Yatırımlar: Gelişmeler ve Türkiye İçin Stratejik Planlama ve Konumlanma Yaklaşımı**, İzmir, Egiad Yayınları, 2005, s.20,21.

Türk ekonomisi siyasal risklerin yüksek seviyede olduğu ve ekonomide istikrarsızlıkların yaşandığı dönemlerde yeterli miktarda doğrudan yabancı yatırım çekememiştir. AB ile müzakere sürecinin başladığı 2005 yılı sonrası dönemde ise doğrudan yabancı sermaye girişleri ülke için rekor seviyelere ulaşsa da yurt ekonomisindeki cari açığın hızla artması sebebiyle ekonomideki sermaye açığının karşılanması noktasında kısa vadeli yabancı kaynaklardan doğrudan yabancı yatırımlara yapılması gereken dönüş gerçekleştirilememiştir.³²

2001 ve 2005 yılları arasında uygulanan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte dünyadaki artan rekabet koşulları göz önünde bulundurularak ülke sanayisinin uluslararası alandaki rekabet gücünü ve verimliliğini yükseltmek hedeflenmiştir. Bu çerçevede ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar son derece kritik bir role sahip olmuştur. 2001 ve 2002 yıllarında verilen toplam 5 milyar dolar tutarındaki yabancı sermaye izinlerinin 2.1 milyar doları imalat sanayisi için verilirken imalat sanayisi için yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ağırlıklı olarak otomotiv, gıda, hazır giyim ve elektronik-elektrikli makinalar sektörlerinde yoğunlaşmıştır.³³

2004 yılı sonrasında ülke ekonomisine giren doğrudan yabancı yatırımların büyük kısmı mali aracı kuruluşların girişimleri ve ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetleri alanlarında faaliyet yapmışlardır. Bunun yanında elektrik, gaz, su ve gayrimenkul kiralama sektörlerinde yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda da bariz bir artış görülmüştür. 2005 yılından sonra ise yabancı sermaye yeni yatırımlar yapmak yerine satın alma, ortaklık veya gayrimenkul yatırımı yapma yoluyla Türkiye'ye girme eğilimi taşımıştır. Bunun yanında daha önceki süreçte yatırımcılar açısından cazip olmayan gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri alanlarındaki yatırımlarda bir artış görülmüştür. Yabancı yatırımcıların 2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz sonrasında yeni pazar arayışlarına girmelerinin oluşan bu tabloda payı büyüktür.³⁴

³² Mahfi Eğilmez, Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması**, 16.Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi Yayınları, 2011, s.365,366.

³³ Cihan Bulut, **Ekonomik Yapı ve Politika Analizi: Türkiye Ekonomisi Performans Değerlendirmesi**, İstanbul, Der Yayınları, 2006, s.229,230.

³⁴ Harun Bal, Devlet Göz, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Çukurova Üniversitesi Yayınları, C.19, S.2, 2010, s.460, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/50613> ,(23.03.2022).

Tablo 3.6. Yurt Dışında Yerleşik Kişilerin Türkiye’deki Doğrudan Yatırımları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

Yıllar	Tarım Sektörü (Milyon ABD Doları)	Sınai Sektörler (Milyon ABD Doları)	Hizmetler Sektörü (Milyon ABD Doları)	Ekonomik Büyüme Oranları (GSMH) (%)
2010	81	2.887	3.288	8,43
2011	32	8.040	8.064	11,2
2012	43	5.480	5.238	4,79
2013	47	5.390	5.086	8,49
2014	61	4.258	4.313	4,94
2015	31	5.785	6.365	6,08
2016	38	3.120	4.421	3,32
2017	29	2.022	5.350	7,502

Kaynak: TCMB, ”Yurt Dışında Yerleşik Kişilerin Türkiye’deki Doğrudan Yatırımlarının Sektörlere Göre Dağılımı”, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/609ef884-3b3c-4bc3-84fe-9254244c3490/odemelerdengesi.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-609ef884-3b3c-4bc3-84fe-9254244c3490-nZTNLLw> ,(25.03.2022).

World Bank, ”Gdp Growth (Annual %) in Turkey”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=TR> ,(25.03.2022).

Türk ekonomisinde 2000 ve 2020 yılları arası dönemde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım girişi miktarı 165.7 milyar dolar olurken bu yatırımların %62’si hizmetler sektörüne, %38’i ise imalat sektörüne yapılmıştır. Alt sektörler içerisinde en fazla doğrudan yabancı yatırım 33.6 milyar dolar ile bankacılık ve finans sektörüne yapılmıştır. Bunun yanında 2002 ve 2019 yılları arasında yurt dışı yerleşiklerin ülkeye yaptığı 157.9 milyar dolarlık toplam doğrudan yabancı yatırımlar içerisinde Hollanda %15,8, ABD %7,6, İngiltere %6,9 ve Almanya %6,2’lik paya sahip olmuştur.³⁵

³⁵ Zeynep Köse, ”Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, S.12, 2020, s.249, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1369648> ,(25.03.2022).

3.3. TÜRKİYE’DE NEOLİBERAL POLİTİKALAR İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Türkiye’de neoliberal politikalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ekonometrik analizinin yapılması, ilişkinin niteliği ile ilgili daha net fikirler verebilecektir.

3.3.1. Veri ve Yöntem

Çalışmanın bu kısmında Türkiye’de 1980 yılı sonrasında uygulanan neoliberal politikalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ekonometrik incelemesi yapılmıştır. Analiz çerçevesinde neoliberal politikaları temsilen kamu harcamaları, ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlar değişkenleri kullanılırken değişkenlerin göstergeleri olarak genel hükümet tüketim harcamaları, toplam ihracat, toplam ithalat ve doğrudan yabancı yatırım akışları verileri baz alınmış ve ekonomik büyümenin göstergesi olarak GSMH verileri kullanılmıştır.

Çalışma kapsamında Stata 14 programı kullanılmıştır ve 1980 ve 2019 arası dönemdeki milyon ABD Doları biriminden yıllık verilere yer verilmiştir. Toplam ihracat ve toplam ithalat verileri TÜİK, GSMH, genel hükümet tüketim harcamaları ve doğrudan yabancı yatırım akışları verileri ise World Bank veri tabanından elde edilmiştir. Kurulan modellerde ekonomik büyümeyi, kamu harcamalarını, ihracatı, ithalatı ve doğrudan yabancı yatırımları temsilen sırasıyla “Gdp”, “Gexp”, “Exp”, “Imp” ve “Fdi” ifadeleri kullanılmıştır. İfadelerin önündeki “L” harfi logaritmik formları, “Δ” simgesi ise birinci farkları göstermektedir.

Serilerin durağanlık düzeylerinin belirlenmesi için Zivot-Andrews birim kök testleri uygulanmıştır. Engle-Granger testleri yapılarak ekonomik büyüme ile diğer serilerin uzun dönemde eşbütünleşik olup olmadıkları tespit edilmiş, eşbütünleşiklerse ilişkilerdeki eşbütünleşik vektör sayısını bulmak amacıyla da Johansen-Juselius eşbütünleşme testleri uygulanmıştır. Daha sonra VEC modelleri kurularak eşbütünleşik seriler arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Son aşamada ise kurulan VEC modellerinin varsayımdan sapma testleri yapılmıştır.

3.3.2. Literatür Taraması

Kamu harcamaları, ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen yerli ve yabancı çalışmalarla ilgili yapılan literatür taramasının sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3.7. Literatür Taraması Sonuçları

Yazar	Yıl ve Ülke	Dönem ve Veriler	Yöntem	Sonuç
Halil Altıntaş, Hakan Çetintaş	Türkiye, 2010	1970-2007 Yıllık Veriler	Johansen, VAR ve VEC	Kısa Dönemde İhracattan Ekonomik Büyümeye Doğru Tek Yönlü Nedensellik
Halil Altıntaş, Yücel Ayriçay	Türkiye, 2010	1987 1.Çeyrek- 2007 4.Çeyrek Üç Aylık Veriler	Kısa ve Uzun Dönem ARDL	İthalat ve İhracat Toplamı ile Ekonomik Büyüme Arasında Anlamlı İlişki Yok
Ezgi Baday Yıldız, Metin Berber	Türkiye, 2011	1989 1.Çeyrek- 2007 3.Çeyrek Üç Aylık Veriler	Engle- Granger, Johansen ve VEC	Toplam İthalattan Ekonomik Büyümeye Doğru Tek Yönlü Nedensellik
Burcu Kıran, Burak Güriş	Türkiye, 2011	1992 1.Çeyrek- 2006 4.Çeyrek Üç Aylık Veriler	Toda- Yamamoto Nedensellik ve ARDL	İthalat ve İhracat Toplamı ile Ekonomik Büyüme Arasında Çift Yönlü Nedensellik

Maja Trost, Stefan Bojnec	Slovenya, 2015	2001 1.Çeyrek- 2014 2.Çeyrek Üç Aylık Veriler	Johansen, VEC, Etki Tepki Fonksiyon Analizi ve Varyans Ayrıştırması	İhracattan Ekonomik Büyümeye Doğru Nedensellik
Suna Korkmaz, Ahmet Aydın	Türkiye, 2015	2002 1.Çeyrek- 2014 2.Çeyrek Üç Aylık Veriler	VAR ve Granger Nedensellik	İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasında Çift Yönlü Nedensellik
Selma Kurtishi- Kastrati vd.	Makedonya 2016	1994 1.Çeyrek- 2008 4.Çeyrek Üç Aylık Veriler	Engle- Granger, Granger Nedensellik ve VEC	Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik Yok
Onur Sungur, Halil İbrahim Aydın, Mehmet Vahit Eren	Türkiye, 2016	1990-2013 Yıllık Veriler	Granger Eşbütünleşme ve Nedensellik	İhracat ile Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik Yok
Hakan Bakkal	Türkiye, 2016	1980-2013 Yıllık Veriler	FMOLS	Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasında Pozitif Yönlü Bir İlişki

Uğur Korkut Pata	Türkiye, 2017	1971-2014 Yıllık Veriler	Toda- Yamamoto, Nedensellik ve Varyans Ayrıştırması	İhracat ve İthalattan Ekonomik Büyümeye Doğru Tek Yönlü Pozitif Nedensellik
Şükran Kahveci, Harun Terzi	Türkiye, 2017	1984-2015 Yıllık Veriler	Johansen, Sims Nedensellik ve Varyans Ayrıştırması	Ekonomik Büyümeden Doğrudan Yabancı Yatırımlara Doğru Tek Yönlü Pozitif Nedensellik
Athanasia S. Kalaitzi, Emmanuelle Cleeve	BAE, 2017	1981-2012 Yıllık Veriler	Johansen, Granger Nedensellik ve VEC	Mamul İhracatı ile Ekonomik Büyüme Arasında Çift Yönlü İlişki
Athanasia S. Kalaitzi	BAE, 2018	1980-2016 Yıllık Veriler	Johansen, Toda Yamamoto Nedensellik ve VEC	Kısa Dönemde İthalat ile Ekonomik Büyüme Arasında Çift Yönlü Nedensellik
Hüseyin İçen	Türkiye, 2021	2006 1.Çeyrek- 2021 4.Çeyrek Üç Aylık Veriler	ARDL ve NARDL	Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasında Negatif Yönlü İlişki

3.3.3. Ekonometrik Uygulama

Ekonometrik uygulamanın başarılı olması açısından verilerin incelenmesinin etkinliği ve doğru analiz yöntemlerinin belirlenmesi oldukça önemlidir.

3.3.3.1. Değişkenlerin Formlarının Tespiti

Ekonometrik modellerin ve ekonometrik modellere dahil edilecek değişkenlerin formlarına değişkenlerin özet istatistikleri incelenerek karar verilecektir.

Tablo 3.8. Özet İstatistikler

Değişken	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum Değer	Maksimum Değer
Gdp	40	393177,3	321405	59990	957783
Gexp	40	52961,8	47706,2	5000	134270
Exp	40	61849,2	59657,86	2910	171465
İmp	40	93790,7	88324,74	7909	251661
Fdi	40	5805,7	7115,336	18	22047

Değişkenlerin özet istatistiklerini içeren tablodaki veriler incelendiğinde minimum ve maksimum değerler arasında bulunan büyük kat farkları nedeniyle değişkenlerin logaritmik bir formda ekonometrik modele dahil edilmelerine ve tam logaritmik bir ekonometrik model kurulmasına karar verilmektedir.

3.3.3.2. Durağanlık İncelemesi

Durağanlık, bir zaman serisinde peş peşe gelen iki değer arasındaki farkın zamanın kendisinden değil sadece zaman aralığından kaynaklanmasıdır. Durağan olmayan serilerde otokorelasyonlar, gecikme miktarı arttıkça sıfırdan uzaklaşmaktadır. Bu durum sahte regresyon sorununa yol açabilmektedir.³⁶

Durağanlığın sağlanması için örnek olarak ele alınacak bir Y_t zaman serisinde:

Ortalama: $E(Y_t) = \mu$

Varyans: $var(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2$

³⁶ Aziz Kutlar, **Uygulamalı Ekonometri**, 3.Baskı, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2009, s.262.

Ortak varyans: $\gamma_k = E[(Y_t - \mu)(Y_{t+k} - \mu)]$ olmak üzere;

ortalamanın, varyansın ve ardışık ortak varyansın zaman içerisinde değişmemesi, sabit kalması gereklidir. Bu tür bir zaman serisi kendi ortalamasına dönme özelliğine sahiptir. Bu ortalama çevresinde meydana gelebilecek dalgalanmalar sabit bir yüksekliktedir. Diğer bir ifadeyle durağan nitelikte bir seri, varyansının sonunun olması sebebiyle ortalamasından fazla uzaklaşmamaktadır. Bu duruma ek olarak durağan bir serinin ortalamasına dönüş hızı, ardışık ortalama varyanslarıyla ters orantılıdır.³⁷

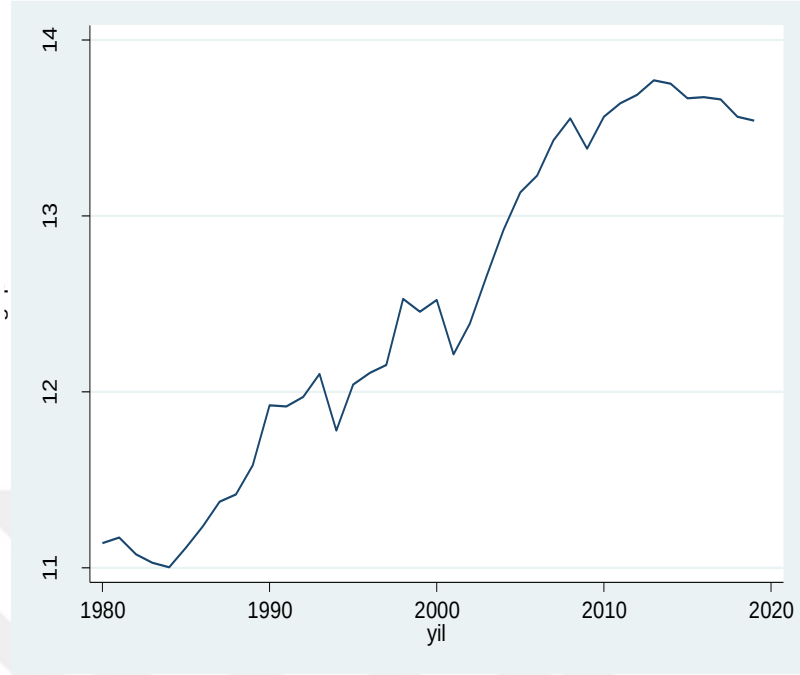
Durağanlığın tespit edilmesi aşamasında korelogram analizi, birim kök testleri uygulanmadan önce bir zaman serisinin durağanlığı ve beyaz gürültü serisi olup olmadığıyla ilgili fikir vermektedir. Eğer pür rassal bir zaman serisi beyaz gürültülü ise örnek otokorelasyon değeri normal dağılıma, $1/T$ (Gözlem Sayısı) kadar varyansa ve sıfır ortalama sahiptir. Öte yandan korelogram grafiği içerisinde güven aralığının dışında yer alan değerler için örnek otokorelasyon değeri sıfırdan farklı bir değer almaktadır.³⁸

Bir zaman serisinin grafiği incelendiğinde seride yer alan verilerin seyri ile ilgili olarak bir ön bilgi edinme olanağı bulunmaktadır. Eğer bir zaman serisi incelendiği dönemde belli bir yönde düzenli artışlar ya da azalışlar sergilemiyorsa bu serinin durağan olduğu sonucuna varılabilmektedir. Serinin zaman içerisinde düzenli bir biçimde artışlar ya da azalışlar sergilemesi ise o serinin durağan olmadığına işaret edebilmektedir. Bununla birlikte zaman serisi grafiği incelemelerinden elde edilen sonuçlar birim kök analizleriyle desteklenmelidir.³⁹

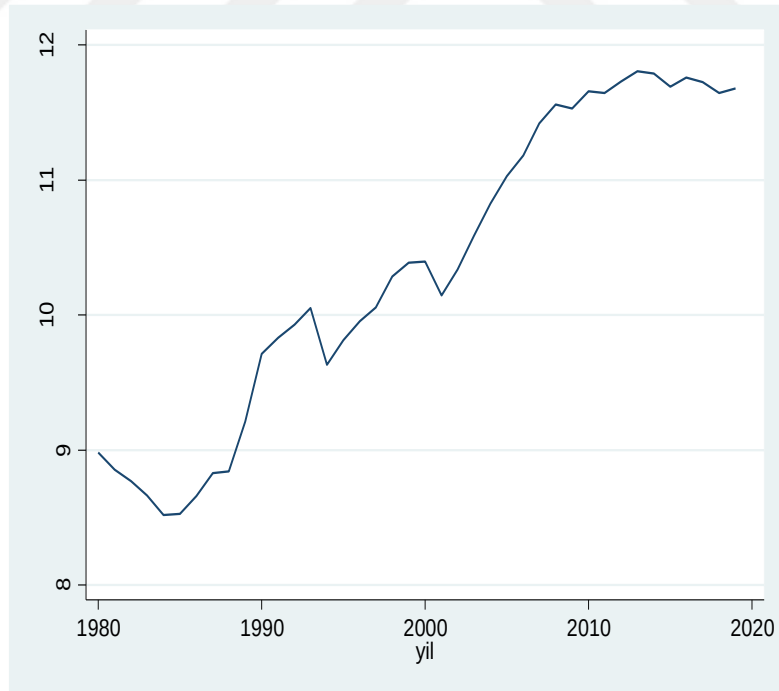
³⁷ Damodar N. Gujarati, Dawn C. Porter, **Temel Ekonometri**, Çev. Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen, İstanbul, Literatür Yayınları, 2012, s.740,741.

³⁸ Aziz Kutlar, **a.g.e.**, s.285.

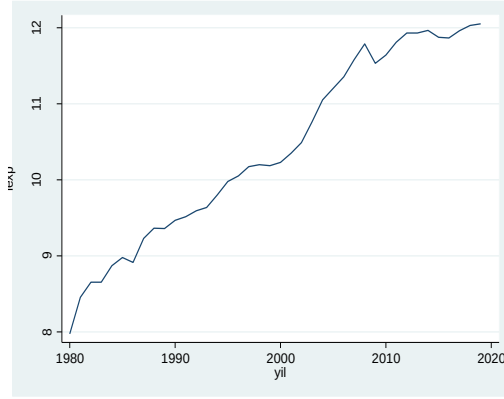
³⁹ Hilal Yıldız Bozkurt, **Zaman Serileri Analizi**, 2.Baskı, Bursa, Ekin Yayınevi, 2013, s.33,34.

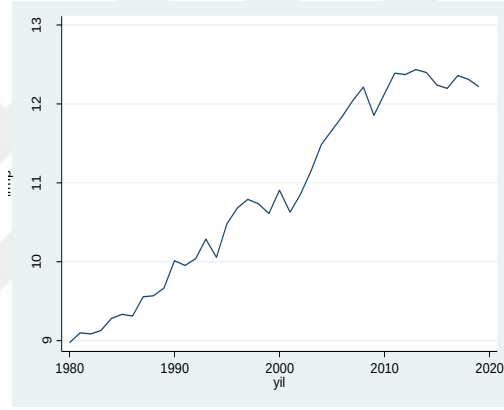
Şekil 3.1. Ekonomik Büyüme Verileri

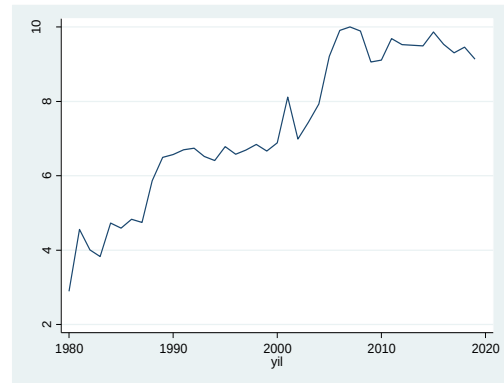
Şekil 3.2. Kamu Harcamaları Verileri

Şekil 3.3. İhracat Verileri

Şekil 3.4. İthalat Verileri

Şekil 3.5. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Verileri

Ekonometrik modelde yer verilmesi planlanan değişkenlerin verilerinin yıllara göre dağılımını gösteren grafikler analiz edildiğinde bütün serilerin incelendikleri dönemde bazı dalgalanmalar haricinde bir trend içerdikleri ve genel itibariyle bir artış eğilimi sergiledikleri görülmektedir. Bu durum serilerin durağan bir yapı içermedikleri ve birim köke sahip oldukları kanaatine ulaşılmasına sebep olmaktadır. Bu noktada serilerin durağanlıklarıyla ilgili daha net bir fikir edinilmesi için birim kök analizlerine başvurulması uygun görülmektedir.

Zivot-Andrews yaklaşımında kırılma zamanı model tarafından endojen(içsel) olarak tahmin edilmektedir. Zivot-Andrews yaklaşımının sıfır hipotezinin denklemi herhangi bir yapısal kırılma bulundurmayan bir rassal yürüyüş modelidir. Bu çerçevede Zivot-Andrews testinin modeli;

$$Y_t = \mu + Y_{t-1} + \epsilon_k$$

biçiminde belirtilmektedir.⁴⁰

Zivot-Andrews birim kök testi hipotezleri;

H_0 : Seri durağan değildir. Birim köklüdür.

H_1 : Seri durağandır. Birim köksüzdür.

biçimindedir. Hesaplanan T istatistik değeri, mutlak değerce Zivot-Andrews uygulamasında yer alan çeşitli anlamlılık düzeylerindeki kritik değerlerden küçük olursa yapısal kırılma olmaksızın birim kökün var olduğunu ifade eden temel hipotez kabul edilmektedir. T istatistiğinin mutlak değerce çeşitli anlamlılık seviyelerindeki Zivot-Andrews kritik değerlerinden büyük olması halinde ise trend fonksiyonunda oluşan tek yapısal kırılma ile serinin trend durağan olduğunu belirten alternatif hipotez kabul edilmektedir.⁴¹

Zivot-Andrews testleri kapsamında bütün seriler için trend fonksiyonu çerçevesinde yapısal kırılmalı birim kök analizi yapılacaktır.

⁴⁰ Mustafa Sevüktekin, Mehmet Çınar, **Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: EViews Uygulamalı**, 5.Baskı, Bursa, Dora Yayınları, 2017, s.445.

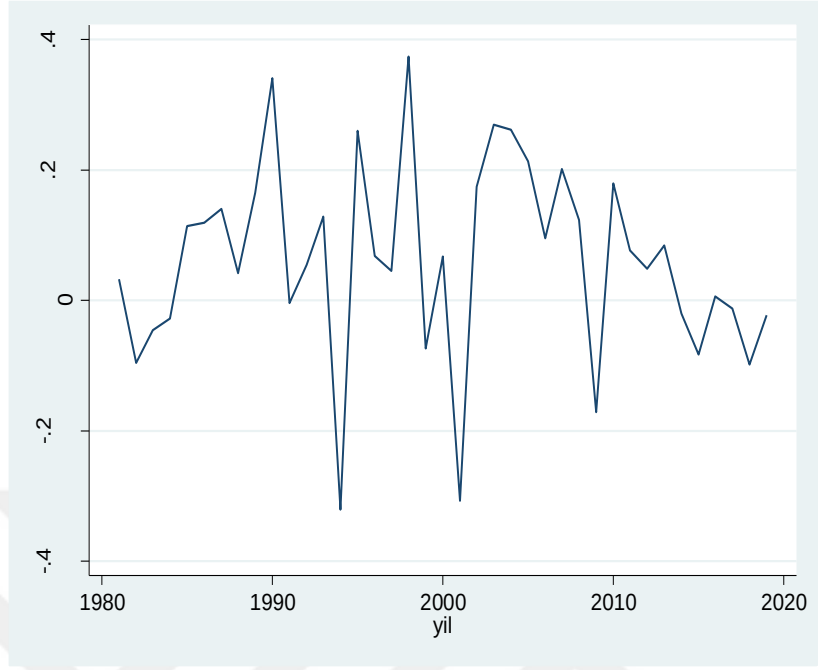
⁴¹ Tayfur Bayat, Burcu Özcan, Şebnem Taş, "Türkiye’de Döviz Kuru Geçiş Etkisinin Asimetrik Nedensellik Testleri ile Analizi", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, C.10, S.2, 2015, s.19.

Tablo 3.9. Zivot-Andrews Testleri Sonuçları

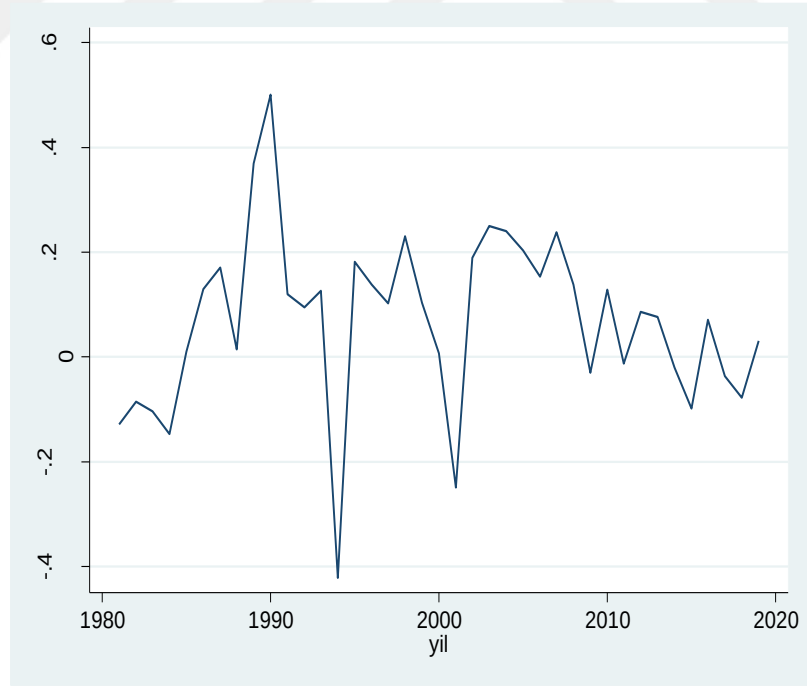
Seri	T- İstatistik	Kritik Değer			Kırılma Zamanı
		%1	%5	%10	
Ekonomik Büyüme	-3,479	-4,93	-4,42	-4,11	2013
Kamu Harcamaları	-3,781	-4,93	-4,42	-4,11	2013
İhracat	-3,358	-4,93	-4,42	-4,11	2013
İthalat	-3,833	-4,93	-4,42	-4,11	2013
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	-3,642	-4,93	-4,42	-4,11	2012

Zivot-Andrews testlerinin sonuçlarını belirten tablo incelendiğinde bütün serilerin Zivot-Andrews test istatistiklerinin mutlak değerce %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerindeki kritik değerlerden küçük oldukları görülmektedir. Bu nedenle H_0 hipotezi kabul edilmekte ve serilerin durağan olmadıkları sonucuna varılmaktadır. Ayrıca tüm serilerde birim kök sınaması için seçilen yapısal kırılma noktalarının anlamsız çıktığı tespit edilmiştir. Bu nedenle serilerde yapısal kırılma bulunmamaktadır.

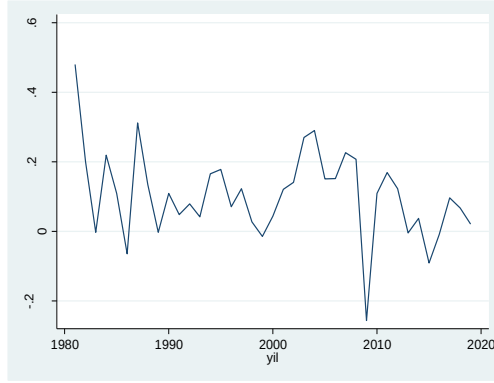
Zivot-Andrews birim kök testleri sonucunda tüm değişkenlerin düzeyde durağan olmadıkları ve birim kök içerdikleri sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla değişkenler arasındaki ekonometrik ilişkilerin güvenilir bir şekilde incelenebilmesi açısından serilerin durağanlıklarının sağlanması gerektiğinden serilerin birinci farkları alınarak seriler durağan hale getirilmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede değişkenlerin birinci farklarının verilerinin yıllara göre dağılımını gösteren grafikler incelenerek durağanlık durumuyla ilgili ön bilgi edinilmeye çalışılacaktır.

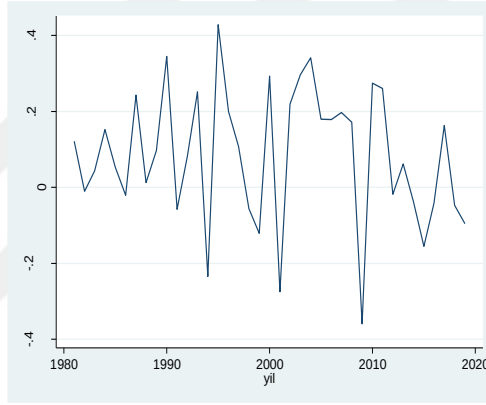
Şekil 3.6. Ekonomik Büyüme Verilerinin Birinci Farkları

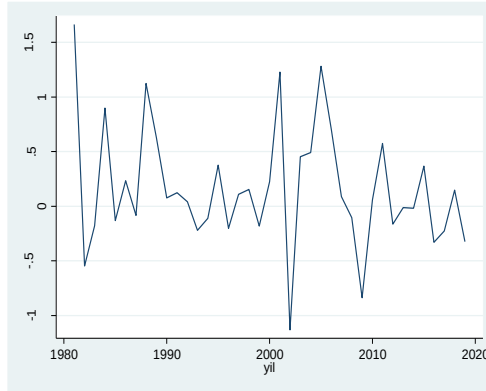
Şekil 3.7. Kamu Harcamaları Verilerinin Birinci Farkları

Şekil 3.8. İhracat Verilerinin Birinci Farkları

Şekil 3.9. İthalat Verilerinin Birinci Farkları

**Şekil 3.10. Doğrudan Yabancı Yatırımlar
Verilerinin Birinci Farkları**

Serilerin birinci farklarının verilerinin yıllara göre dağılımını gösteren şekiller incelendiğinde serilerin birinci farklarının tamamının analiz edildikleri dönemde bir trend içermedikleri ve zamana göre belli bir artış ya da azalış eğilimi taşımadıkları tespit edilmektedir.

Bu aşamada serilerin birinci farklarına yapısal kırılmalı birim kök incelemesi yapılmasına olanak sağlayan Zivot-Andrews testleri uygulanacaktır. Zivot-Andrews testleri kapsamında serilerin birinci farklarının tamamına trend fonksiyonu çerçevesinde yapısal kırılmalı birim kök incelemesi yapılacaktır.

Zivot-Andrews birim kök testi hipotezleri;

H_0 : Serinin birinci farkı durağan değildir. Birim kök içermektedir.

H_1 : Serinin birinci farkı durağandır. Birim kök içermemektedir.

şeklindedir. Hesaplanan test istatistik değeri, mutlak değerce çeşitli anlamlılık seviyelerindeki kritik değerlerden küçük olduğunda yapısal kırılma olmaksızın birim kökün var olduğunu belirten temel hipotez kabul edilmekte büyük olduğunda ise trend fonksiyonunda meydana gelen tek yapısal kırılma ile serinin trend durağan olduğunu ifade eden alternatif hipotez kabul edilmektedir.

Tablo 3.10. Serilerin Birinci Farklarının Zivot-Andrews Testleri Sonuçları

Seri	T- İstatistik	Kritik Değer			Kırılma Zamanı
		%1	%5	%10	
Ekonomik Büyüme	-6,881	-4,93	-4,42	-4,11	2006
Kamu Harcamaları	-5,296	-4,93	-4,42	-4,11	1990
İhracat	-6,427	-4,93	-4,42	-4,11	2006
İthalat	-7,904	-4,93	-4,42	-4,11	2006
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	-7,682	-4,93	-4,42	-4,11	2006

Serilerin birinci farklarına uygulanan Zivot-Andrews testlerinin sonuçlarını içeren tablo incelendiğinde serilerin birinci farklarının tamamının Zivot-Andrews test istatistiklerinin mutlak değerce %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerindeki kritik değerlerden büyük oldukları tespit edilmektedir. Bu nedenle serilerin birim kök içerdiklerini belirten H_0 hipotezi reddedilerek serilerin birinci farklarının durağan oldukları sonucuna varılmaktadır. Bunun yanında yapısal kırılma noktasının ekonomik büyüme, ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlar değişkenleri için 2006, kamu harcamaları değişkeni için ise 1990 yılı olduğu gözlemlenmektedir. Yapılan birim kök analizleri serilerin birinci farklarının durağan olduklarını ortaya koymaktadır.

Değişkenler düzeyde durağan olmayıp değişkenlerin aralarında eşbütünleşme sağlandığında VAR modeli yerine VEC modelinin kullanımı daha uygundur. Zira değişkenler düzeyde durağan değil ancak eşbütünleşiklerse VAR modelinin hata düzeltme teriminin dışlanması yoluyla değişkenlerin farkları çerçevesinde düzenlenmesi değişkenler arasındaki anlamlı uzun dönem ilişkinin göz ardı edilerek yapılan öngörülerin zayıflamasına neden olmaktadır.⁴²

Serilerin birinci farklarının durağan olması nedeniyle seriler arasındaki kısa dönemli ilişkiler yerine uzun dönemli ilişkilerin analizi daha uygun olmaktadır. Bu çerçevede öncelikle seriler arasında eşbütünleşme olup olmadığı incelenip eşbütünleşme sağlanması halinde VEC modelleri kurularak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerle ilgili tahminler yapılacaktır.

3.3.3.3. Eşbütünleşme Analizi

Eşbütünleşme yaklaşımına göre durağan olmayan zaman serilerinin durağan hale getirilmeleri durumunda değişkenleri etkileyebilecek dışsal şoklar yaşanmasına rağmen kısa dönemde eşbütünleşik olmayan seriler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi meydana gelebilmektedir. Durağan olmayan ancak aralarında trende bağlı bir ilişki bulunan iki zaman serisi aynı dereceden entegrelerse aralarında eşbütünleşme ilişkisi oluşabilmektedir. İki serinin aynı dereceden entegre olması sonucunda trend etkisinden arındırılmış bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu serilerin aralarındaki ilişkiyle ilgili olarak güvenilir ekonometrik analizler yapılabilmektedir. Örneğin;

⁴² Recep Tarı, **a.g.e.**, s.454.

$$Y_t = \alpha + \beta X_t + \mu_t$$

biçimindeki bir uzun dönem denge ilişkisi,

$$\mu_t = Y_t - \alpha - \beta X_t$$

şeklinde belirtildiğinde μ_t hata terimleri durağan ($I(0)$) ise iki zaman serisi arasında eşbütünleşme bulunmaktadır.⁴³

Eşbütünleşme parametresi olan β 'nin tahmini yapıldığında elde edilen kalıntılara ($\mu_t = Y_t - \alpha - \beta X_t$) Dickey-Fuller veya Genişletilmiş Dickey-Fuller testi uygulanarak kritik değerlerin bulunması işlemi Engle-Granger testi olarak ifade edilmektedir. Engle-Granger yöntemi kapsamında uygulanan temel test aşamasında $\Delta\mu_t$ 'nin μ_t üzerine regresyonu yapılmaktadır. Bu noktada serisel korelasyonun dikkate alınması amacıyla $\Delta\mu_t$ 'nin gecikmeleri de regresyona eklenebilmektedir. Kalıntılar için Dickey-Fuller testinin uygulandığı aşamada artık kareler toplamını minimize eden EKK yöntemi $I(0)$ sürecine benzeyen artıklar oluşturmaktadır. Eğer iki zaman serisi eşbütünleşik değilse aralarındaki regresyon sahte ve uzun dönemli ilişkiler anlamlı olmayacaktır. Bunun yanında serilerin birinci farkları alınarak kurulacak bir regresyon modeli, değişkenlerin düzeyleri açısından herhangi bir anlamlı ilişki belirtmeyecektir.⁴⁴

Engle-Granger eşbütünleşme testi hipotezleri;

H_0 : Seriler eşbütünleşik değildir.

H_1 : Seriler eşbütünleşiktir.

şeklindedir. Hesaplanan test istatistik değeri, mutlak değerce çeşitli anlamlılık düzeylerindeki kritik değerlerden küçük olduğunda serilerin eşbütünleşik olmadıklarını ifade eden temel hipotez kabul edilmektedir.

⁴³ Nedim Dikmen, **Ekonometri: Temel Kavramlar ve Uygulamalar**, 2.Baskı, İstanbul, Dora Yayınları, 2012, s.321,322.

⁴⁴ Jeffrey M. Wooldridge, **Ekonometriye Giriş 2: Modern Yaklaşım**, Çeviri Editörü Ebru Çağlayan, 4.Baskı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2013, s.639,640.

Tablo 3.11. Engle-Granger Testleri Sonuçları

İlişki	Gözlem Sayısı	T-İstatistik	Kritik Değer		
			%1	%5	%10
Ekonomik Büyüme-Kamu Harcamaları	39	-3,3	-4,2	-3,5	-3,2
Ekonomik Büyüme-İhracat	39	-4,6	-4,2	-3,5	-3,2
Ekonomik Büyüme-İthalat	39	-3,6	-4,2	-3,5	-3,2
Ekonomik Büyüme-Doğrudan Yabancı Yatırımlar	39	-4,8	-4,2	-3,5	-3,2

Test sonuçlarını içeren tablo analiz edildiğinde kamu harcamaları serisinin test istatistiğinin mutlak değerce %5 anlamlılık seviyesindeki kritik değerden küçük olduğu görülmektedir. Bu noktada H_0 hipotezi kabul edilerek kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme olmadığı sonucuna varılmaktadır. Bununla birlikte diğer serilerin test istatistiklerinin %5 anlamlılık seviyesindeki kritik değerlerden büyük oldukları görülmektedir. Dolayısıyla H_0 hipotezi reddedilerek ekonomik büyüme ile diğer seriler arasında eşbütünleşik bir ilişki olduğu sonucu elde edilmektedir. Aralarında eşbütünleşme olduğu tespit edilen serilerin uzun dönemli ilişkilerindeki eşbütünleşik vektör sayılarını bulmak için Johansen-Juselius testleri uygulanacaktır.

Johansen-Juselius yönteminin temeli p gecikmeli bir VAR denkleminde dayanmaktadır.

$$Y_t = \mu + A_1 Y_{t-1} + \dots + A_p Y_{t-p} + \varepsilon_t$$

şeklinde ifade edilen bir VAR modelinde Y_t ; birinci farkı durağan değişkenlerin oluşturduğu $n \times 1$ değişkenler vektörünü, ε_t ise $n \times 1$ şoklar vektörünü belirtmektedir. Johansen ve Juselius yöntemi çerçevesinde iz ve maksimum istatistikleri;

$$J_{iz} = -T \sum_{i=r+1}^n \ln(1 - \lambda_i) \text{ ve } J_{\max} = -T \ln(1 - \lambda_{r+1})$$

biçiminde hesaplanmaktadır.⁴⁵

Johansen-Juselius eşbütünleşme testi hipotezleri;

rank = 0 için,

H₀: Seriler arasında eşbütünleşme yoktur.

H₁: Seriler arasında eşbütünleşme vardır.

şeklinde olup rank ≤ 1 için ise test hipotezleri,

H₀: Seriler arasında en fazla bir tane eşbütünleşme vardır.

H₁: Seriler arasında birden fazla eşbütünleşme vardır.

biçimindedir. Hesaplanan iz ve maksimum test istatistikleri rank = 0 ve rank = 1 durumlarına göre mutlak değerce kritik değerlerden küçük olduklarında temel hipotez kabul edilmektedir.

Tablo 3.12. İlişkilerin Gecikme Uzunlukları

İlişki	Gözlem Sayısı	Gecikme Basamağı	AIC	HQIC	SBIC
Ekonomik Büyüme-İhracat	36	1	-2,7*	-2,6*	-2,4*
Ekonomik Büyüme-İthalat	36	2	-2,5	-2,3*	-2,01
Ekonomik Büyüme-Doğrudan Yabancı Yatırımlar	36	1	0,3*	0,4*	0,5*

Gecikme uzunluklarını içeren tablo incelendiğinde ideal gecikme basamağının ekonomik büyümenin ihracat ve doğrudan yabancı yatırımlarla olan ilişkileri için "1", ithalatla olan ilişkisi için ise "2" olduğu görülmektedir.

⁴⁵ Murat Çetin, "Sabit Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Ampirik Bir Analiz", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, C.7, S.1, 2012, s.222,223.

Tablo 3.13. Johansen-Juselius Testine Göre İlişkilerin Bilgi Kriterleri

İlişki	Model	Max. Rank	SBIC	HQIC	AIC
Ekonomik Büyüme-İhracat	Kısıtlı Trendli	1	-2,4*	-2,6*	-2,7
Ekonomik Büyüme-İthalat	Sabitli	1	-2,2*	-2,4*	-2,57
Ekonomik Büyüme-Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Sabitli	1	0,6*	0,4*	0,34

Bilgi kriterlerini belirten tablo analiz edildiğinde ekonomik büyümenin ihracatla olan ilişkisinin kısıtlı trendli, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlarla olan ilişkilerinin ise sabitli modeller çerçevesinde incelenmesi uygun bulunmaktadır.

Tablo 3.14. Johansen-Juselius Testleri Sonuçları

İlişki	Gözlem Sayısı	Model	Max. Rank	İz İst.	J _{iz} %5 Değer	Max. İst.	J _{max} %5 Değer
Ekonomik Büyüme-İhracat	39	Kısıtlı Trendli	0	27,9	25,3	23,9	18,9
			1	3,9	12,2	3,9	12,5
Ekonomik Büyüme-İthalat	38	Sabitli	0	24,4	15,4	23,1	14,1
			1	1,3	3,7	1,3	3,7
Ekonomik Büyüme-Doğrudan Yabancı Yatırımlar	39	Sabitli	0	25,3	15,4	23,4	14,1
			1	1,9	3,7	1,9	3,8

Johansen eşbütünleşme testleri sonuçlarını içeren tablo incelendiğinde bütün ilişkilerde rank = 0 için iz ve maksimum istatistiklerin mutlak değerce %5 iz ve maksimum kritik değerlerden büyük oldukları rank = 1 için ise mutlak değerce %5 iz ve maksimum kritik değerlerden küçük oldukları tespit edilmektedir. Bu noktada

seriler arasında eşbütünleşme olmadığını belirten temel hipotez reddedilmekte en fazla bir tane eşbütünleşme olduğunu ifade eden temel hipotez ise kabul edilmektedir. Dolayısıyla seriler arasında bir tane eşbütünleşme olduğu sonucuna varılmaktadır.

3.3.3.4. VEC Modeli Analizi

VEC modelinde aralarında eşbütünleşme olan değişkenlerin uzun dönemli nedensellik ilişkilerinin analizi için bir gecikme içeren hata düzeltme terimi ile genişletilmiş VAR modeli kullanılarak tahmin yapılmaktadır. Değişkenlerin farkları alınarak modele dahil edilmeleri değişkenler arasında meydana gelen nedensellik ilişkisinin durağan bir yapıya sahip olmasını sağlamaktadır.⁴⁶

İki değişkenle ilgili olarak VEC modeli kapsamında hata düzeltme modelleri (ECM) en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmektedir. Hata düzeltme denklemleri X ve Y bağımlı değişkenleri için;

$$\Delta X_t = \sum_{j=1}^m a_j \Delta X_{t-j} + \sum_{j=1}^m b_j \Delta Y_{t-j} + \alpha ECT_{1,t-1} + \varepsilon_t$$

$$\Delta Y_t = \sum_{j=1}^m c_j \Delta X_{t-j} + \sum_{j=1}^m d_j \Delta Y_{t-j} + \beta ECT_{2,t-1} + \mu_t$$

şeklinde. $ECT_{1,t-1}$ ve $ECT_{2,t-1}$ hata düzeltme terimleridir. Hata düzeltme teriminin katsayısı belirli bir anlamlılık seviyesine göre anlamlı ve işareti negatif ise bağımsız değişkenden bağımlı değişkene doğru uzun dönemde bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu sonucuna varılmaktadır. Bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin katsayılarının bir bütün olarak anlamlı olması ise kısa dönemde bağımsız değişkenden bağımlı değişkene doğru nedensellik ilişkisinin olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷

VEC modeli analizinde modelin anlamlılığının sınanması için kurulan hipotezler;

H_0 : Model anlamlı değildir.

H_1 : Model anlamlıdır.

biçimindedir. Parametrelerin anlamlılığının tespiti için ise kurulan hipotezler;

H_0 : Parametreler anlamlı değildir.

H_1 : Parametreler anlamlıdır.

⁴⁶ Suzan Ergün, Melike Atay Polat, "OECD Ülkelerinde CO₂ Emisyonu, Elektrik Tüketimi ve Büyüme İlişkisi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Detay Anatolia Akademik Yayıncılık, S.45, 2015, s.127,128.

⁴⁷ Savaş Demirci, "Türkiye’de Ölçek Bazında KOBİ Kredileri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi(2006-2016)", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, C.18, S.1, 2018, s.122,123.

şeklindedir. Hesaplanan Prob değerleri 0,05'ten büyük olduğunda temel hipotez kabul edilmekte küçük olduğunda ise temel hipotez reddedilmektedir. Bu noktada ekonomik büyüme ile diğer değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler VEC modeli analizi yapılarak incelenecektir. VEC modelleri incelenirken ilişkilerle ilgili daha önce belirlenen gecikme uzunlukları referans alınacaktır. Uygun modelin seçilmesi aşamasında ise bilgi kriterlerinden faydalanılacaktır.

Tablo 3.15. VEC Modeline Göre İlişkilerin Bilgi Kriterleri

İlişki	Model	SBIC	HQIC	AIC
Ekonomik Büyüme-İhracat	Kısıtlı Trendli	-2,23*	-2,51*	-2,66
Ekonomik Büyüme-İthalat	Sabitli	-2,18*	-2,43*	-2,57
Ekonomik Büyüme-Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Kısıtlı Trendli	0,88	0,6*	0,45*

VEC modeline göre ekonomik büyüme ile diğer seriler arasındaki ilişkilerin bilgi kriterlerini içeren tablo incelendiğinde “*” işaretinin bulunduğu minimum bilgi kriterlerine sahip modellerin ilişkilerin analiz edilmesi bakımından en uygun modeller oldukları tespit edilmektedir. Bu çerçevede ekonomik büyüme ile ithalat arasındaki ilişki sabitli, ekonomik büyüme ile ihracat ve ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiler ise kısıtlı trendli modeller çerçevesinde incelenecektir.

Bir sonraki aşamada bilgi kriterlerine göre uygun olan VEC modelleri çerçevesinde parametre ve modellerin anlamlılıkları sınanacak ve parametre tahminleri yapılarak ekonomik büyüme ile diğer değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli nedensellik ilişkileri incelenecektir.

Tablo 3.16. Ekonomik Büyüme ile İhracat İlişkisinin VEC Analizi
Sonuçları

Gözlem Aralığı				1982-2019		
Kısa Dönemli İlişki				Uzun Dönemli İlişki		
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler		Sabit	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Trend
$\Delta LGdp$	$\Delta LGdp_{t-1}$	$\Delta LExp_{t-1}$		$LGdp$	$LExp$	
Parametre	0,07	-0,17	0,009	Parametre	-1,19	0,04
Prob Değeri	0,64	0,38	0,75	Prob Değeri	0,00	0,039
Model	R^2		Chi2 Test İstatistiği		Prob Değeri	
	0,435		25,5		0,00	
Hata Düzeltme Terimi	Parametre			Prob Değeri		
	-0,59			0,00		

VEC modeli analizi sonuçlarını içeren tablo incelendiğinde 0,05 anlamlılık düzeyine göre modelin ve uzun dönem parametrelerinin anlamlı, kısa dönem parametrelerinin ise anlamsız oldukları tespit edilmektedir. İhracattan ekonomik büyümeye doğru uzun dönemli, pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır ve hata düzeltme parametresi negatif ve anlamlıdır. Her yıl sistemde oluşan dengesizliklerin %59'u düzeltilmektedir. Sistemde oluşan dengesizlikler;

$1 / 0,59 = 1,69$ yılda ortadan kalkmaktadır. Ekonomik büyüme ile ihracat arasındaki ilişkiyi analiz eden vektör hata düzeltme modeli ise,

$\Delta LGdp_t = \sum_{j=1}^m a_j \Delta LGdp_{t-j} + \sum_{j=1}^m b_j \Delta LExp_{t-j} + \alpha ECT_{1,t-1} + \varepsilon_t$ biçiminde ifade edilmektedir. Bu model ile kısa ve uzun dönemli ilişkilerin parametre tahminleri, $\Delta LGdp_t = 0,009 - 0,59(LGdp_t - 0,94 + 1,19\Delta LExp_t) + 0,07\Delta LGdp_{t-1} - 0,17\Delta LExp_{t-1}$ şeklinde yapılmaktadır.

Bu çerçevede 1982 ile 2019 yılları arasında uzun dönemde ihracattaki her %1’lik artışın ekonomik büyümeyi %1,19 oranında artırdığı görülmektedir.

Tablo 3.17. Ekonomik Büyüme ile İthalat İlişkisinin VEC Analizi Sonuçları

Gözlem Aralığı			1982-2019		
Kısa Dönemli İlişki			Uzun Dönemli İlişki		
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler		Sabit	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken
$\Delta LGdp$	$\Delta LGdp_{t-1}$	$\Delta Lİmp_{t-1}$		$LGdp$	$Lİmp$
Parametre	0,48	-0,55	-0,009	Parametre	-0,81
Prob Değeri	0,054	0,012	0,81	Prob Değeri	0,00
Model	R ²		Chi2 Test İstatistiği		Prob Değeri
	0,36		18,71		0,00
Hata Düzeltme Terimi	Parametre		Prob Değeri		
	-0,76		0,002		

VEC modeli incelemesi sonuçlarını ifade eden tablo analiz edildiğinde 0,05 anlamlılık seviyesine göre modelin ve uzun dönem parametrelerinin anlamlı, kısa dönemde ise ekonomik büyüme parametresinin anlamsız, ithalat parametresinin anlamlı oldukları görülmektedir. İthalattan ekonomik büyümeye doğru uzun dönemli, pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır ve hata düzeltme parametresi negatif ve anlamlıdır. Her yıl sistemde oluşan denge sorunlarının %76’sı ortadan kalkmaktadır. Sistemde oluşan dengesizlikler;

$1 / 0,76 = 1,32$ yılda düzeltilmektedir. Ekonomik büyüme ile ithalat arasındaki ilişkiyi inceleyen vektör hata düzeltme modeli ise,

$\Delta LGdp_t = \sum_{j=1}^m a_j \Delta LGdp_{t-j} + \sum_{j=1}^m b_j \Delta L\dot{I}mp_{t-j} + \alpha ECT_{1,t-1} + \varepsilon_t$ biçiminde belirtilmektedir. Bu model çerçevesinde kısa ve uzun dönemli ilişkilerin parametre tahminleri,

$\Delta LGdp_t = -0,008 - 0,76(LGdp_t - 3,79 + 0,81\Delta L\dot{I}mp_t) + 0,48\Delta LGdp_{t-1} - 0,55\Delta L\dot{I}mp_{t-1}$ biçiminde yapılmaktadır. Bu kapsamda 1982 ile 2019 yılları arasında uzun dönemde ithalattaki her %1'lik artışın ekonomik büyümeyi % 0,81 oranında artırdığı tespit edilmektedir.

Tablo 3.18. Ekonomik Büyüme ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar İlişkisinin VEC Analizi Sonuçları

Gözlem Aralığı				1982-2019		
Kısa Dönemli İlişki				Uzun Dönemli İlişki		
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler		Sabit	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Trend
$\Delta LGdp$	$\Delta LGdp_{t-1}$	$\Delta LFdi_{t-1}$		LGdp	LFdi	
Parametre	0,12	-0,04	0,08	Parametre	-0,35	-0,02
Prob Değeri	0,43	0,34	0,002	Prob Değeri	0,00	0,03
Model	R ²		Chi2 Test İstatistiği		Prob Değeri	
	0,37		19,25		0,00	
Hata Düzeltme Terimi	Parametre			Prob Değeri		
	-0,49			0,001		

VEC modeli analizi sonuçlarını belirten tablo incelendiğinde 0,05 anlamlılık düzeyine göre modelin ve uzun dönem parametrelerinin anlamlı, kısa dönem parametrelerinin ise anlamsız oldukları görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyümeye doğru uzun dönemli ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca hata düzeltme parametresi negatif ve anlamlıdır. Her yıl

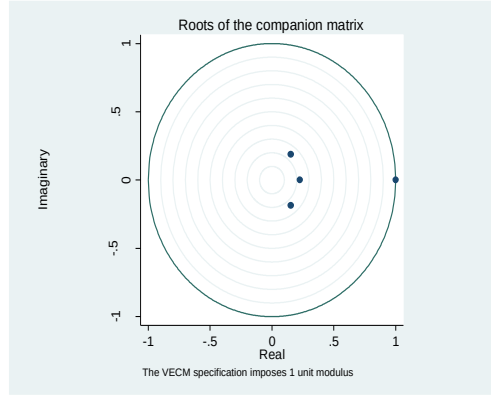
sistemde oluşan dengesizliklerin %49'u giderilmektedir. Sistemde oluşan denge sorunları;

$1/0,49 = 2,04$ yılda düzelmektedir. Ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi analiz eden vektör hata düzeltme modeli ise,

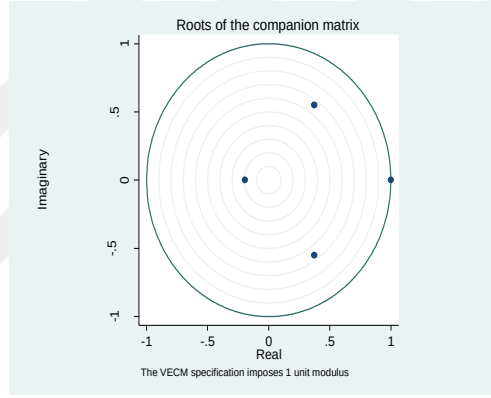
$\Delta LGdp_t = \sum_{j=1}^m a_j \Delta LGdp_{t-j} + \sum_{j=1}^m b_j \Delta LFdi_{t-j} + \alpha ECT_{1,t-1} + \varepsilon_t$ şeklinde ifade edilmektedir. Bu model kapsamında kısa ve uzun dönemli ilişkilerin parametre tahminleri,

$$\Delta LGdp_t = 0,082 - 0,49(LGdp_t - 9,37 + 0,35\Delta LFdi) + 0,12\Delta LGdp_{t-1} - 0,04\Delta LFdi_{t-1}$$

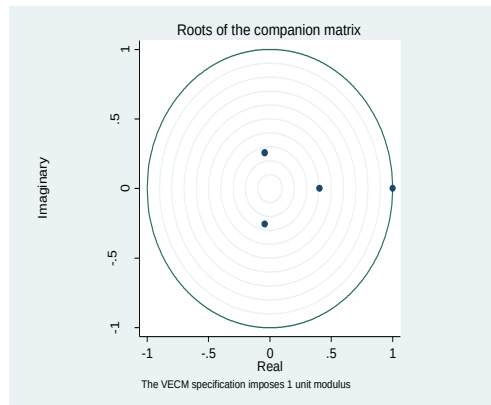
şeklinde yapılmaktadır. Bu çerçevede 1982 ile 2019 yılları arasında uzun dönemde doğrudan yabancı yatırımlardaki her %1'lik artışın ekonomik büyümeyi %0,35 oranında artırdığı görülmektedir. Bu noktada kurulan modellerle ilgili olarak varsayımdan sapma testleri uygulanacaktır.

Şekil 3.11. Ekonomik Büyüme ile İhracat İlişkisinin Kökleri

Şekil 3.12. Ekonomik Büyüme ile İthalat İlişkisinin Kökleri

Şekil 3.13. Ekonomik Büyüme ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar İlişkisinin Kökleri

Köklerin durağanlıklarını içeren şekiller incelendiğinde bütün köklerin birim çember içerisinde yer aldıkları dolayısıyla köklerin durağanlıkları açısından bir sorun olmadığı tespit edilmektedir. Bir sonraki aşamada modellerde otokorelasyon LM testleri uygulanarak otokorelasyonun varlığı analiz edilecektir. Yapılacak testlerde seriler arasındaki ilişkilerle ilgili daha önce belirlenen gecikme uzunlukları referans alınacaktır. Otokorelasyonun varlığının sınanması için kurulan hipotezler;

H_0 : Modelde otokorelasyon yoktur.

H_1 : Modelde otokorelasyon vardır.

şeklindedir. Hesaplanan Chi2 Prob değeri 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğunda temel hipotez kabul edilmekte küçük olduğunda ise reddedilmektedir.

Tablo 3.19. Otokorelasyon LM Testleri Sonuçları

İlişki	Model	Gecikme Basamağı	Chi2 Prob Değeri
Ekonomik Büyüme-İhracat	Kısıtlı Trendli	1	0,79
Ekonomik Büyüme-İthalat	Sabitli	1	0,58
		2	0,14
Ekonomik Büyüme-Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Kısıtlı Trendli	1	0,55

Otokorelasyon LM testi sonuçlarını belirten tablo analiz edildiğinde ilişkilerin tamamının Chi2 Prob değerlerinin 0,05 anlamlılık seviyesinden büyük oldukları tespit edilmektedir. Bu nedenle temel hipotez kabul edilmekte ve modellerde otokorelasyon olmadığı sonucuna varılmaktadır. Bu noktada Jarque-Bera, Çarpıklık ve Basıklık testleri uygulanarak modellerdeki hata terimlerinin dağılımı incelenecektir. Hata terimlerinin dağılımının sınanmasıyla ilgili kurulan hipotezler;

H_0 : Hata terimlerinin dağılımında sorun yoktur.

H_1 : Hata terimlerinin dağılımında sorun vardır.

H_0 : Hata terimlerinin dağılımı çarpık değildir.

H_1 : Hata terimlerinin dağılımı çarpıktır.

H_0 : Hata terimlerinin dağılımı basık değildir.

H_1 : Hata terimlerinin dağılımı basıktır.

biçimindedir. Hesaplanan Chi2 Prob değeri 0,05 anlamlılık düzeyinden büyükse temel hipotez kabul edilmekte küçükse reddedilmektedir.

Tablo 3.20. Hata Terimlerinin Dağılımıyla İlgili Testlerin Sonuçları

İlişki	Model	Chi2 Prob Değeri		
		Jarque-Bera	Çarpıklık	Basıklık
Ekonomik Büyüme-İhracat	Kısıtlı Trendli	0,77	0,48	0,93
Ekonomik Büyüme-İthalat	Sabitli	0,79	0,73	0,56
Ekonomik Büyüme-Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Kısıtlı Trendli	0,312	0,311	0,25

Hata terimlerinin dağılımıyla ilgili yapılan testlerin sonuçlarını içeren tablo incelendiğinde tüm testler için ilişkilerin tamamının Chi2 Prob değerlerinin 0,05 anlamlılık seviyesinden büyük oldukları görülmektedir. Dolayısıyla temel hipotezler kabul edilmekte ve modellerde hata terimlerinin normal dağıldığı, hata terimlerinin dağılımında çarpıklık ve basıklık olmadığı sonucuna varılmaktadır. Uygulanan varsayımdan sapma testlerinin sonucunda oluşturulan modellerin ekonometrik analiz yapılabilmesi açısından güvenilir oldukları belirlenmiştir.

SONUÇ

Uluslararası ekonomi politiğın tarihsel gelişim süreci incelendiğinde Keynesyen ekonomi politikalarının İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970’li yılların ortalarına kadar olan dönemde geçerliliğini koruduğu görölmektedir. Öte yandan Birinci Petrol Krizi sonucunda ülke ekonomilerinde görölen yüksek oranlarda işsizlik ve stagflasyon, devletin para ve maliye politikaları yoluyla ekonomiye müdahale etmesini öngören Keynesyen politikaların terk edilmesine yol açmıştır. Ekonomi literatüründe ortaya çıkan yeni paradigma arayışları sonucunda ise dünya ekonomisinde serbest piyasayı, dış ticaret ve döviz kuru esnekliğini ve iş gücü, mal ve sermaye piyasaları faktörlerinin ülkeler arasında serbestçe dolaşımını savunan neoliberal ekonomi politikaları ağırlık kazanmıştır.

Bölgesel kültürleri ve ekonomileri giderek birbirine daha entegre hale getiren küreselleşmenin 1980’li yıllarda ivme kazanmasıyla birlikte neoliberal politikaların uygulanma alanı genişlemiştir. Özellikle bilgisayar ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve internet kullanımının yaygınlaşması uluslararası ticaretin ve finansal işlemlerin bilgisayar ortamında daha pratik ve şeffaf bir biçimde yapılabilmesine olanak sağlamıştır. Bunun yanında küreselleşme sürecine paralel olarak sermayenin ve işgücünün uluslararasılaşması, coğrafi sınırların aşılmasını, ulusal ekonomiler üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasını ve yerel ekonomilerin uluslararası piyasa rekabetine dahil olmalarını kolaylaştırmıştır.

Ekonomik büyüme, ülke ekonomilerinin gelişmişlik düzeylerinin tespit edilmesi açısından iktisadi araştırmalarda en çok kullanılan değişkenlerden biri olmuştur. Bununla birlikte ekonomik büyüme ile ilgili olarak ekonomistlerin farklı yaklaşımları söz konusudur. Klasik ekonomik büyüme teorisini savunan Smith, Malthus ve Ricardo büyümenin sürdürülebilirliği için nüfus miktarındaki değişimin önemini vurgulamıştır. Diğer taraftan Schumpeter ekonomik büyüme için yenilik ve girişimleri ön plana çıkarırken Keynes, ekonomik büyümenin toplam talepte sağlanacak genişlemeye bağlı olduğuna değinmiştir. Ayrıca ekonomik konjoktüre ve tercihlere bağlı olarak ülkelerin tercih ettikleri ekonomik büyüme modelleri farklılık arz etmiştir.

Birinci Petrol Krizi'ne kadar olan dönemde AB'nin son derece içine kapalı ve üyelerinin Keynesyen ekonomi politikalarını benimsediği bir uluslararası organizasyon olduğu dikkat çekmektedir. 1973 yılında yaşanan Birinci Petrol Krizi'nden 1980 yılına kadar olan süreçte ise AB içerisinde doğrudan yabancı yatırımların ilgisini çekmeye yönelik yasal düzenlemeler yapılması ve İngiliz Muhafazakâr Parti öncülüğünde gerçekleştirilen özelleştirme girişimleri gibi liberalleşmeye yönelik adımlar atılmıştır. Bununla birlikte dünya ekonomileriyle yeterli seviyede entegrasyon sağlanamamıştır. 1980 yılı sonrasında 2000 yılına kadar olan süreçte ise AB çapında iletişim ve enerji sektörlerindeki kamu harcamaları azaltılmış ve dış ticaret serbestliğinin sağlanmasına yönelik daha somut girişimlerde bulunulmuştur.

1990'lı yıllarda doğrudan yabancı yatırım akışlarındaki artışlar, başta Fransa, İtalya ve Almanya gibi ülkeler olmak üzere üye ülkelerin ekonomik büyümelerini olumlu etkilemiştir. 2000 yılından sonraki dönemde ise AB'de yaşanan genişleme süreci üye ülkelerde uygulanan ekonomi politikalarındaki farklılıkların artmasına neden olmuştur. 2000'li yıllarda AB'ye üye olan Romanya, Çekya ve Macaristan gibi eski Doğu Bloğu'na mensup ülkeler AB ekonomisindeki liberalizasyon sürecinden faydalanarak GSMH'lerinde önemli artışlar sağlamışlardır. Bununla birlikte 2008 yılında yaşanan küresel kriz, AB piyasalarını da derinden etkilerken birlik içerisinde özellikle bankacılık sistemi üzerindeki denetim mekanizmasını güçlendirmeye yönelik adımlar atılmıştır.

Türkiye'de 1980 öncesi dönemde ithal ikameci sanayileşme stratejisi benimsenmiş, yerli sanayinin korunmasına yönelik girişimlerde bulunulmuş ve ekonomik büyüme kalkınma planları uygulanarak sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak 1970'li yılların sonunda görülen yüksek seviyede işsizlik, enflasyon oranları ve döviz, petrol darboğazları ülke ekonomisinde dışa açılma hamlesinin yapılmasına zemin hazırlamıştır. 24 Ocak kararları ile birlikte ihracata dönük sanayileşme stratejisi ön plana çıkarılmış ve serbest piyasa ekonomisine geçiş yapılmıştır. İlerleyen yıllarda ithalat ile ilgili yasaklar ve kısıtlamalar kaldırılmış ve ülkeye yüksek miktarda yabancı sermaye çekilmeye çalışılmıştır.

1990'lı yılların başında yaşanan Birinci Körfez Savaşı ve 1991 genel seçimleri gibi siyasi gelişmeler ülke ekonomisinde belirsizliğe neden olmuştur. İç ve dış ekonomik konjonktürde görülen bozulmalar, 1994 ekonomik krizinin yaşanmasına yol açarken ekonomide oluşan yüksek enflasyon, faiz ve döviz kuru gibi yapısal sorunların giderilmesi amacıyla 5 Nisan kararları yürürlüğe konmuştur. 1990'lı yılların ikinci yarısında yaşanan Güneydoğu Asya krizi ve Gölcük depremi gibi gelişmeler ise ekonomik büyüme oranlarını olumsuz etkilemiştir.

2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat aylarında yaşanan ekonomik krizler iç borç ve faiz yükünü artırarak mali dengenin bozulmasına sebep olmuştur. Kemal Derviş önderliğinde uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte sıkı maliye politikası tedbirleri alınmış ve bütçe disiplini sağlanmaya çalışılmıştır. 2000'li yılların ortalarında AB ile kurulan yakın ilişkiler ve olumlu dış siyasi konjonktürün etkisiyle önemli ekonomik büyüme oranları yakalanmıştır. Bununla birlikte 2008 küresel finansal krizi ülke ekonomisinde resesyona neden olurken Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden elde edilen deneyimler sayesinde küresel kriz süreci ekonomik açıdan daha az hasarla atlatılmıştır. 2020 yılında görülmeye başlanan pandemi süreci sonrasında ise toplam talebi artırmaya yönelik önlemler alınmış ve genişletici para politikaları uygulanmaya başlanmıştır.

Yapılan ekonometrik analiz çerçevesinde Türkiye'de 1980 ve 2019 arası dönemde neoliberal politikaları temsilen kamu harcamaları, ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlar değişkenleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki VEC modeli analizi ile incelenerek neoliberal politikalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin niteliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda Türkiye'de 1980 ve 2019 yılları arası dönemde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşik bir ilişki bulunamazken ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyümeye doğru uzun dönemli nedensellik ilişkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada söz konusu dönemde Türkiye'de neoliberal politikaların istikrarlı bir ekonomik büyümenin sağlanması için devletin olabildiğince ekonomik faaliyetlerin dışında tutulması gerektiğine yönelik yaklaşımının geçerli olduğu sonucuna varılmaktadır. Bunun yanında ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlardaki yükselişlerin toplam üretim kapasitesini genişleterek GSMH'yi

artırmasının belli bir zaman alması nedeniyle ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında anlamlı kısa dönem nedensellik ilişkilerinin bulunamadığı ifade edilebilir. Kısa dönemde sistemde oluşan sorunlar ise zaman içerisinde ortadan kalkmakta ve ilişkiler uzun dönemde anlamlı hale gelmektedir.

Sonuç olarak, neoliberal politikalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi değerlendirirken ülkelerin gelişmişlik seviyeleri, üretimde ne kadar dışa bağımlı oldukları ve ekonomilerinin yapısal durumu da göz önünde bulundurulmalıdır. Söz gelimi, gelişmiş AB ülkeleri ulusal sanayilerini ve teknolojilerini belli bir kapasiteye getirdikten sonra karşılaştıkları ekonomik darboğazları aşmak için neoliberal ekonomi politikalarına ağırlık vermişlerdir. Diğer taraftan Türkiye’de üretim girdilerinin büyük çoğunluğu ithal edilmekte olup ulusal sanayi, teknoloji ve üretim kapasitesi düşük düzeydedir. Ayrıca kronik enflasyon ve yüksek işsizlik oranları gibi yapısal ekonomik sorunlarla mücadele edilmektedir. Dolayısıyla Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde neoliberal politikaların sadece ülkeye daha çok kısa vadeli yabancı kaynak çekmek ve iç piyasayı ve dış ticareti serbestleştirmek yerine üretimi ve istihdamı artırmak amacıyla uygulanması ekonomik büyümeye uzun vadede daha kalıcı bir biçimde katkı yapacaktır.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin: **Bitmeyen Göç**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2002.
- Acar, Eray: Neoliberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı”, **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.18, S.1, Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2017, s.(248-263), <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/361178> ,(21.10.2021).
- Acar, Yalçın: **İktisadi Büyüme ve Büyüme Teorileri**, 5.Baskı, Bursa, Dora Yayıncılık, Ekim 2008.
- Afxentiou, Paros C., “Government Expenditures in the European Union: Do They Converge or Follow Wagner’s Law”, **International Economic Journal**, V.10, I.3, 1996, pp.(33-47), <https://www.researchgate.net/publication/24081694> ,(13.08.2022).
- Ağdemir, Zeynep: ”Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya’da Yükseköğretimin Gelişimi ve Finansmanı: Anarkoliberalizm ve Ordoliberalizm Çerçevesinde Bir Karşılaştırma”, **Mülkiye Dergisi**, C.44, S.3, 2020, s.(457-486).
- Akalın, Gülsüm, Uçak, Ayhan: ”Ekonomik Krizlerde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Rolü ve IMF’nin Kriz Yönetimi”, **Öneri**, C.7, S.28, Marmara Üniversitesi Yayınları, 2007, s.(255-262).
- Akçoraoğlu, Alpaslan: ”Avrupa Parasal Birliği’nin Krizi, Geleneksel Teoriler ve Avrupa Entegrasyonu’nun Post-Keynesyen Eleştirisi”, **Ekonomik Yaklaşım**, C.27, S.98, 2016, s.(51-85).

- Akdemir, Sevim, Sey, "Hindistan Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri: SVAR Analizi", **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.16, S.1, 2020, s.(41-62), <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1082896> ,(24.11.2021).
- Akgül Yılmaz, Gülay: **Sosyal Devlet ve Sosyal Harcamalar**, İstanbul, Arıkan Yayıncılık, 2006.
- Akın, H. Bahadır: **Yeni Ekonomi: Strateji, Rekabet, Teknoloji Yönetimi**, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, Aralık 2001.
- Aktan, Coşkun Can: **Yeni İktisat Okulları**, 2.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, Şubat 2008.
- Aktan, Coşkun Can, **Sosyal Refah Devleti**, İstanbul, Okutan Yayınları, Özkıvrak, Özlem: Nisan 2008.
- Alkin, Erdoğan: "Türkiye'de Dış Ticaret ve Kambiyo Rejiminin Kısa Bir Tarihçesi", **Gülten Kazgan'a Armağan: Türkiye Ekonomisi**, Editörler L. Hilal Akgül ve Fahri Aral, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Alkin, Erdoğan: **Uluslararası Ekonomik İlişkiler**, İstanbul, Filiz Kitabevi Yayınları, 1990.
- Altıntaş, Halil, Ayırcay, "Türkiye'de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Analizi: 1987-2007", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.10, S.2, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010, s.(71-98).
- Altıntaş, Halil, Çetintaş, "Türkiye'de Ekonomik Büyüme, Beşeri Sermaye ve İhracat Arasındaki İlişkilerin Ekonometrik Analizi: 1970-2007", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.36, Detay Anatolia Akademik Yayınları, 2010, s.(33-56).

- Altıok, Metin: "Keynes ve Keynesçi Kuramda Kriz ve İktisat Politikası Tartışmaları", **Toplum ve Demokrasi Dergisi**, C.3, S.6, 2009, s.(75-102), <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/210920> ,(09.11.2021).
- Alvarez Lopez, Elisa, "Specialization and Openness to Foreign Trade in the European Union", **Applied Economics Letters**, V.12, I.13, 2005, pp.(805-810), <https://www.researchgate.net/publication/24068169> ,(12.01.2022).
- Alvarez Martinez, Maria Teresa et.al.: "The Economic Consequences of Corporate Tax Rates Reductions in the EU: Evidence Using a Computable General Equilibrium Model", **The World Economy**, V.42, I.3, John Wiley&Sons Press, 2019, pp.(818-845), <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdfdirect/10.1111/twec.12703> ,(05.02.2022).
- Ardıç, Kaya, Aydın, Yılmaz: **İktisat Okulları ve Emek Piyasası**, 2.Baskı, İstanbul, Derin Yayınları, 2011.
- Aykol, Bilge, Kurt, Gülüzar: **Doğrudan Yabancı Yatırımlar: Gelişmeler ve Türkiye İçin Stratejik Planlama ve Konumlanma Yaklaşımı**, İzmir, Egiad Yayınları, 2005.
- Bacchiocchi, Emanuele, "Public Investment Under Fiscal Constraints", **Fiscal Studies**, V.32, I.1, 2011, pp.(11-42), https://ec.europa.eu/economy_finance/events/2017/20170124-ecfin-workshop/documents/missale_en.pdf ,(15.08.2022).

Baday Yıldız, Ezgi, “İthalata Dayalı Büyüme: 1989-2007 Türkiye Örneği”,
Berker, Metin: **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.25, Özel Sayı, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2011, s.(165-179).

Bajo-Rubio, Oscar, Diaz- ”Foreign Direct Investment and Regional Growth: An
Mora, Carmen and Diaz- Analysis of the Spanish Case”, **Regional Studies**, V.44,
Roldan, Carmen: I.3, 2007, pp.(1-32),
https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/23368/ssoar-2010-03-bajo-rubio_et_al-foreign_direct_investment_and_regional.pdf?sequence=1 ,(14.01.2022).

Bakkal, Hakan: “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi ve Yeni Kamu Mali Yönetiminin Rolü”, **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.6, S.10, Dicle Üniversitesi Yayınları, 2016, s.(125-138),
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/370716> ,(22.08.2022).

Bakkalcı, Ahmet Can, ”Türk Dış Ticareti ve Ekonomi Politikaları Arasındaki
Argın, Nilüfer: Nedensellik İlişkileri”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, C.11, S.21, 2013, s.(49-73).

Bal, Harun, Çuhadar, ”Gelişme İktisadi Üzerine Kuramsal Tartışmalar ve
Pınar: Yeni Kuramsal İktisadın Katkıları”, **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.14, S.2, Ömer Halisdemir Üniversitesi Yayınları, 2021, s.(578-597),
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1148711> ,(24.11.2021).

- Bal, Harun, Göz, Devlet: ”Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.19, S.2, Çukurova Üniversitesi Yayınları, 2010, s.(450-467), <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/50613>, (23.03.2022).
- Balseven, Hale ve Önder, İzzettin: ”Türkiye’de Kamu Kesiminde Neoliberal Dönüşüm”, **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, Editör Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Barry, Norman: **Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm**, Çev. Mustafa Erdoğan, Ankara, LDT Yayınları, Ekim 1997.
- Bartekova, Eva, Zieseever, Thomas H. W.: ”The İmpact of Electricity Prices on Foreign Direct Investment: Evidence from the European Union”, **Applied Economics**, V.51, I.11, 2019, pp.(1-19), <https://www.researchgate.net/publication/279514401>, (03.02.2022).
- Başoğlu, Ufuk, Ölmezoğulları, Nalan, Parasız, İlker: **İktisatta Devrimler Karşı Devrimler**, 2.Baskı, İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2004.
- Başol, Koray, Durman, Mustafa, Önder, Hüseyin: **Doğal Kaynakların ve Çevrenin Ekonomik Analizi**, İstanbul, Alfa Aktüel Yayınları, Şubat 2007.
- Batmaz, Türker: ”Türkiye’nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısındaki Gelişimin Seyri(2010-2019)”, **Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.3, Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Derneği Yayınları, 2021, s.(774-804), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2051709>, (22.03.2022).

- Bayat, Tayfur, Özcan, Burcu, Taş, Şebnem: "Türkiye’de Döviz Kuru Geçiş Etkisinin Asimetrik Nedensellik Testleri ile Analizi", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.10, S.2, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.(7-30).
- Berber, Metin: **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, 3.Baskı, Trabzon, Derya Kitabevi Yayınları, 2006.
- Boghean, Carmen, State, Mihaela: "The relation between foreign direct investments(FDI) and labour productivity in the European Union countries", **Procedia Economics and Finance**, V.32, 2015, pp.(278-285), <https://www.researchgate.net/publication/289996883> ,(17.08.2022).
- Boratav, Korkut: **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, 18.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2013.
- Bozkurt, Hilal Yıldız: **Zaman Serileri Analizi**, 2.Baskı, Bursa, Ekin Yayınevi, 2013.
- Brady, David, Lee, Hang Young: "The Rise and Fall of Government Spending in Affluent Democracies, 1971-2008", **Journal of European Social Policy**, V.24, I.1, 2014, pp.(56-79), https://www.econstor.eu/bitstream/10419/190840/1/f-18537-full-text-Brady-et_al-Rise-v3.pdf ,(07.12.2021).
- Bruno, Randolph Luca, Campos, Nauro Ferreira, Saul, Estrin: "The Effect on Foreign Direct Investment of Membership in the European Union", **Journal of Common Market Studies**, V.59, I.4, University Association for Contemporary European Studies and John Wiley & Sons Ltd. Press, 2021, pp.(802-821), <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/jcms.13131> ,(13.01.2022).

- Buchanan James M.: **Maliye Teorisi ve Politik İktisat**, Çev. Arif Nemli, S.Yenal Öncel, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Nisan 2008.
- Bulut, Cihan: **Ekonomik Yapı ve Politika Analizi: Türkiye Ekonomisi Performans Değerlendirmesi**, İstanbul, Der Yayınları, 2006.
- Cammeraat, Emile: “The relationship between different social expenditure schemes and poverty, inequality and economic growth”, **International Social Security Review**, V.73, I.2, John Wiley & Sons Press, 2020, pp.(101-123), <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdfdirect/10.1111/issr.12236> ,(15.08.2022).
- Candemir, Aykan: **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama Cilt-II**, İstanbul, Yased Yayınları, 2006.
- Cesur, Özden: **Avrupa Birliği’nde Tarıma Yönelik Mali Yardımlar ve Türkiye ile Bir Karşılaştırma**, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Cipolla: **Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi**, Çev. Mehmet Sırrı Gezgin, 2.Baskı, İstanbul, Ötüken Yayıncılık, Kasım 1999.

- Cox, Helmut: "Public Enterprises and Service Providers in Institutional Competition and Undergoing Structural Change: New Challenges to the Theory of Public Economics and Public Services in Germany", **Annals of Public and Cooperative Economics**, V.79, I.3/4, 2008, pp.(527-647),
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1467-8292.2008.00369.x> ,(28.12.2021).
- Çeken, Hüseyin: "Avrupa Birliği'nde Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketleri ve Türkiye", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.5, S.8, Balıkesir Üniversitesi Yayınları, 2002, s.(21-37),
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/864473> ,(19.08.2022).
- Çeştepe, Hamza, Mıstaçoğlu, Tuğba: "Gümrük Birliği'nin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisi: Avrupa Birliği'nin Yeni Üyeleri ve Türkiye Üzerine Bir Panel Veri Analizi", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.32, S.1, Marmara Üniversitesi Yayınları, 2012, s.(123-140),
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3868> ,(19.08.2022).
- Çetin, Murat: "Sabit Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Ampirik Bir Analiz", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.7, S.1, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2012, s.(211-230).

- Daldal, Şule: “Neoliberalizm, Finansallaşma ve Emek Piyasaları”, **Journal of Emerging Economies and Policy**, C.1, Aralık 2016, s.(85-104), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/430155>, (22.01.2022).
- Dauti, Bardhyl: “Determinants of Foreign Direct Investments in South East European Countries and New Member States of European Union Countries”, **Economic and Business Review**, V.17, I.1, 2015, pp.(93-115), <https://www.ebrjournal.net/cgi/viewcontent.cgi?article=1166&context=home>, (17.08.2022).
- Demirci, Savaş: ”Türkiye’de Ölçek Bazında KOBİ Kredileri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi(2006-2016)”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.18, S.1, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018, s.(113-128).
- Demirtepe, M. Turgut, Helvacı Ahmet N.: ”Hayek ve Friedman Özelinde Neo-Liberal Düşüncenin Muhafazakâr Siyasete Etkisi: Thatcher Dönemi”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, C.11, S.44, 2015, s.(181-199), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/985889>, (10.11.2021).
- Dikmen, Nedim: **Ekonometri: Temel Kavramlar ve Uygulamalar**, 2.Baskı, İstanbul, Dora Yayınları, 2012.
- Dilbaz Alacahan, Nur: **Enflasyon Hedeflemesi Uygulayan Ülkelerde Enflasyon-Döviz Kuru İlişkisi ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul, Türkmen Kitabevi Yayınları, 2011.
- Dinçer, Mithat Zeki: **Turizm Ekonomisi ve Türkiye Ekonomisinde Turizm**, İstanbul, Filiz Kitabevi Yayınları, 1993.

- Doğruel, Fatma, Doğruel, A. Suut: **Bıçak Sirtında Büyüme ve İstikrar: Arjantin, Brezilya, Meksika, İsrail, Türkiye**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Dotto, Stefano: **Avrupa Birliğı'nin Gümrük Birliğı, Malların Serbest Dolaşımı, Ortak Dış Ticaret Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu**, Editör Hürrem Cansevdi, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 2002.
- Dumitrescu, Halda Maria: "Impact of Privatization on Economic Growth", **European Journal of Social Law**, V.35, I.2, 2017, pp.(59-67), <http://revueeuropeenne-duedroitsocial.ro/reviste/nr35/nr35.pdf#page=59>, (22.01.2022).
- Dura, Cihan, Atik, Hayriye: **Avrupa Birliğı Gümrük Birliğı ve Türkiye**, 2.Baskı, Ankara, Nobel Yayınları, 2003.
- Dworak, Edyta, Grzelak Maria Magdalena, Rozsko-Wojtowicz Elzbieta: "Comparison of National Innovation Systems in the European Union Countries", **Risks**, V.10, I.1, MDPI AG Press, 2021, pp.(1-20), https://mdpi-res.com/risks/risks-10-00006/article_deploy/risks-10-00006-v2.pdf?version=1640833042, (12.08.2022).
- Ebbinghaus, Bernhard: "The Privatization and Marketization of Pensions in Europe: A Double Transformation Facing the Crisis", **European Policy Analysis**, V.1, I.1, 2015, pp.(56-73), <https://www.researchgate.net/publication/280158067>, (11.02.2022).
- Ebeling, Richard M.: "Ludwig Von Mises: Özgürlüğün Ekonomi Politikçisi", **Liberal Düşünce**, S.46, 2007, s.(115-132), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/791613>, (11.11.2021).

- Eğilmez, Mahfi: **Küresel Finansal Krizi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, Aralık 2008.
- Eğilmez, Mahfi, Kumcu, Ercan: **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması**, 16.Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi Yayınları, 2011.
- Emsen, Ö. Selçuk, Değer, M. Kemal: **Geçiş Ekonomileri ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermayenin Dinamikleri**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Erdoğan, Ali: **Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Örneği**, Ankara, Nobel Yayınları, 2012.
- Ergün, Suzan, Atay Polat, Melike: ”OECD Ülkelerinde CO₂ Emisyonu, Elektrik Tüketimi ve Büyüme İlişkisi”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.45, Detay Anatolia Akademik Yayıncılık, 2015, s.(115-141).
- Erman, Arif: **Küresel Ekonomik Kriz: Sermaye Birikiminin Analizi**, İstanbul, Truva Yayınları, Ocak 2010.
- Ertürk, Emin: **Uluslararası İktisadi Birleşmeler**, 4.Baskı, İstanbul, Alfa Aktüel Yayınları, 2006.
- Ferreiro Jesus, Garcia-Del-Valle M. Teresa, Gomez Carmen: ”Social Preferences and Fiscal Policies: An Analysis of the Composition of Public Expenditures in the European Union”, **Journal of Post Keynesian Economics**, V.32, I.3, 2010, pp.(347,370), <http://gesd.free.fr/49576.pdf> ,(05.01.2022).
- Friedman, Milton: **Kapitalizm ve Özgürlük**, Çev. Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu, İstanbul, Plato Film Yayınları, Nisan 2008.

- Genç, Murat Can, "Türkiye’de AR-GE’nin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Fourier Yaklaşımıyla Kalıntı Temelli Eşbütünleşme Testi", **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.18, S.2, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, 2020, s.(339-348),
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1165362> ,(24.11.2021).
- Göngen, Mehmet Ali: "Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.2013, S.29, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2013, s.(117-134),
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117785> ,(18.11.2021).
- Gözcü, Alev: **1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye**, İstanbul, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, Şubat 2013.
- Gujarati, Damodar N., **Temel Ekonometri**, Çev. Ümit Şenesen ve Gülay Porter, Dawn C.: Günlük Şenesen, İstanbul, Literatür Yayınları, 2012.
- Güngör, Kamil: "Avrupa Birliği Ülkelerinde Kamu Harcamaları ve Refah Devleti Bağlamında Küresel Krizin Analizi", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.19, S.2, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Aralık 2017, s.(267-285),
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/403945> ,(20.08.2022).
- Güvenç, Nazım: **Keynesizm**, İstanbul, BDS Yayınları, Kasım 1999.

- Halaskova, Martina, "Evaluation Structure of Local Public Expenditures in the European Union Countries", **Acta Universitatis Agriculturae Et Silviculturae Mendeliane Brunensis**, V.66, I.3, Mendel University Press, 2018, pp.(755-766),
<http://acta.mendelu.cz/pdfs/acu/2018/03/15.pdf>, (28.01.2022).
- Halaskova, Martina, "Evaluation of Efficiency in Selected Areas of Public Services in European Union Countries", **Sustainability**, V.10, I.12, 2018, pp.(1-17),
https://mdpi-res.com/sustainability/sustainability-10-04592/article_deploy/sustainability-10-04592.pdf, (28.01.2022).
- Halaskova, Renata, Prokop, Viktor: "Importance of public investment for economic growth in the European Union", **Public Sector Economics**, V.42, I.2, 2018, p.132, <https://hrcak.srce.hr/file/295917>, (15.08.2022).
- Hauptman, Manica: "Ekonomik Sistemler ve Rejimler", **Journal of Emerging Economies and Policy**, C.2, S.1, 2017, s.(124-136),
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/430176>, (20.11.2021).
- Hiç, Süreyya: **Türkiye Ekonomisi**, 2.Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi Yayınları, 1994.

Hobolt, Sara B., De Vries, Catherine E.: “Public Support for European Integration”, **Annual Review of Political Science**, V.19, I.1, 2016, pp.(413-432),
<https://www.researchgate.net/publication/291943482> ,
(13.08.2022).

Iwin-Garzynska, Jolanta: ”Corporate Tax in European Union and the Theory of Corporate Finance”, **Folia Oeconomica Steninsia**, V.15, I.2, 2015, pp.(66-80),
<https://sciendo.com/pdf/10.1515/fofi-2015-0036> ,
(05.02.2022).

İçen, Hüseyin: “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Asimetrik İlişkinin Analizi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, C.22, S.2, Doğuş Üniversitesi Yayınları, 2021, s.(1-18),
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1886571> ,
(22.08.2022).

Janicki, Hubert P., Wunnava, Phanindra V.: “Determinants of foreign direct investment: empirical evidence from EU accession candidates”, **Applied Economics**, V.36, I.5, 2004, pp.(505-509),
<https://www.researchgate.net/publication/24075430> ,
(17.08.2022).

Jones, Jonathan, Serwicka, Iiona, Wren, Colin: “Motives for Foreign Direct Investment Location in Europe and EU Enlargement”, V.52, I.8, 2020, pp.(1681-1699),
<https://www.researchgate.net/publication/340505745> ,
(04.02.2022).

- Joumard, Isabelle: “Tax Systems in European Union Countries”, **OECD Economic Countries**, I.34, 2002, pp.(91-151), <https://www.researchgate.net/publication/5204982>, (12.08.2022).
- Jovicevic, Mladen, “Position of the European Union in the Global Trade System”, **Economics**, V.5, I.2, 2017, pp.(19-32), <https://www.researchgate.net/publication/322589237>, (17.08.2022).
- Janjetovic, Zeljko: “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Nedensellik Analizleri ile Testi”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.49, Detay Anatolia Yayıncılık, 2017, s.(135-154).
- Kahveci, Şükran, Terzi, Harun: ”The Casual Effects of Trade and Technology Transfer on Human Capital and Economic Growth in the United Arab Emirates”, **Sustainability**, V.10, I.5, MDPI AG Press, 2018, pp.(1-15), <https://www.researchgate.net/publication/325122248>, (05.05.2022).
- Kalaitzi, Athanasia S., “Export-Led Growth in the UAE: Multivariate Causality Between Primary Exports, Manufactured Exports and Economic Growth”, **Eurasian Business Review**, V.8, I.3, Springer International Publishing, 2017, pp.(341-365), <https://www.researchgate.net/publication/319890595>, (27.04.2022).

- Kanca, Osman Cenk, "Türkiye’de Kamu Harcamalarının Gelişimi(Dönemsel Bir Analiz 1980-2011)", **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.3, S.2, Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları, 2015, s.(9-24), <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/20455>, (17.03.2022).
- Karaçay, Hatice: "Bretton Woods Kuruluşları New York Uzlaşısı ve Yoksullukla Mücadele Politikaları", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.34, S.1, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2016, s.(93-114), <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/838018>, (18.11.2021).
- Karaçor, Zeynep: **Ekonomi Politikası ve Türkiye**, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2012.
- Kardos, Mihaela: "The relevance of foreign direct invetment for sustainable development. Empirical evidence from European Union.", **Procedia Economics and Finance**, V.15, 2014, pp.(1349-1354), https://www.researchgate.net/publication/275541064_, (17.08.2022).
- Karluk, S. Rıdvan: **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1983.
- Kaya, M. Veysel: **2008 Küresel Krizi ve Ekonomik Çöküş**, Ankara, Adalet Yayınevi, Ocak 2013.
- Kazgan, Gülten: **Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2000.

- Kazgan, Gülten: **Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, 4.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Kazgan, Gülten: **Tarım ve Gelişme**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Aralık 2003.
- Kazgan, Gülten: **Türkiye Ekonomisinde Krizler(1929-2009)**, 3.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ocak 2012.
- Kepenek, Yakup: **Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, 5.Baskı, Ankara, Verso Yayınları, 1990.
- Kıran, Burcu, Güriş, Burak: "Türkiye'de Ticari ve Finansal Dışa Açıklığın Büyümeye Etkisi: 1992-2006 Dönemi Üzerine Bir İnceleme", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.11, S.2, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011, s.(69-80).
- Kleinknecht, Alfred, Vengel, Jan ter: "The Myth of Economic Globalization", **Cambridge Journal of Economics**, V.22, I.5, Oxford University Press, 1998, pp.(2-14), <https://www.researchgate.net/publication/254823207>, (08.12.2021).
- Koç, Aylin, Kazar, Altuğ, Demirel Kazar, Görkemli: "Avrupa Birliği'nde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Birliğe Üyeliğin Etkileri: Ampirik Bir Çalışma", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.18, S.1, Çukurova Üniversitesi Yayınları, 2009, s.(261-278), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/50510>, (19.08.2022).

Koçtürk, O. Murat, Eker, Meral: “Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi”, **Tarım Ekonomisi**, C.8, S.1, 2012, s.(35-42), <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/253459> ,(14.12.2021).

Korkmaz, Suna, Aydın, Ahmet: “Türkiye’de Dış Ticaret Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.10, S.3, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.(47-76).

Korkmaz, Turhan, Çevik, Emrah İsmail, Birkan, Elif: “Finansal Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme ve Finansal Krizler Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, **Yaşar Üniversitesi E-Dergisi**, C.5, S.17, Yaşar Üniversitesi Yayınları, 2010, s.(2821-2831), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/179258> ,(19.11.2021).

Kozanoğlu, Hayri, Gür, Nurullah, Özden, Barış: **Neoliberalizmin Gerçek 100’ü**, 2.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

Kökocak, A. Kadir: **Ekonomik Güç: Bilim ve Teknoloji**, Ankara, Odak Yayıncılık, 2005.

Köse, Zeynep: “Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.12, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2020, s.(245-263), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1369648> ,(25.03.2022).

- Krajisnik, Milenko, "Impact of the Enlargement of the European Union on the Foreign Trade and Development of the New Members", **Economics**, V.5, I.1, 2017, pp.(36-51), <https://sciendo.com/pdf/10.1515/eoik-2017-0010>, (01.02.2022).
- Kurmuş, Orhan: "Türkiye'de Neoliberalizm", **Mülkiye Dergisi**, C.34, S.268, 2010, s.(9-41), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/525>, (31.10.2021).
- Kurtishi-Kastrati, Selma et. al.: "Do Foreign Direct Investments Accelerate Economic Growth? The Case of the Republic of Macedonia", **International Journal of Competitiveness**, V.1, I.1, Inderscience Publishers, 2016, pp.(71-98), <https://www.researchgate.net/publication/299624496>, (15.05.2022).
- Kurtoğlu, Ramazan: **Türkiye Ekonomisi(1838-2010)**, Ankara, Sinemis Yayınları, 2012.
- Kutlar, Aziz: **Uygulamalı Ekonometri**, 3.Baskı, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2009.
- Kuyucuklu, Nazif: **Doğal Kaynaklar ve Çevre Ekonomisi**, İstanbul, Filiz Kitabevi Yayınları, 1998.
- Kyrkilis, Dimitrios, "Macroeconomic Determinants of Outward Foreign Direct Investment", **International Journal of Social Economics**, V.30, I.7, 2003, pp.(827-836), <https://www.researchgate.net/publication/27383008>, (13.01.2022).

- Lane, Philip R.: "The Real Effects of European Monetary Union", **Journal of Economic Perspectives**, V.20, I.4, 2016, pp.(47-66),
<https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.20.4.47> ,(01.02.2022).
- Ma, Yuan, Overbeek, Henk: "Chinese Foreign Direct Investment in the European Union: Explaining Changing Patterns", **Global Affairs**, V.1, I.4-5, 2015, pp.(441-454),
<https://www.researchgate.net/publication/293013451> ,(02.02.2022).
- Maral, Muammer, Yıldız, Furkan, Alpaydın, Yusuf: "Türkiye’de Yükseköğretim Harcamaları ve Genç İşsizliği İlişkisi Üzerine Bir Analiz", **İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi**, C.8, S.2 İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2021, s.(173-197),
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1678264> ,(22.11.2021).
- Marinescu, Ada-Christina et. al.: "Determinants of Public Investment in European Union Countries", **Economic Computation and Economic Cybernetic Studies and Research**, V.53, I.4, 2019, pp.(23-40),
http://www.ecocyb.ase.ro/nr2019_4/2.%20%20Marinescu%20Ada,%20Craiu%20Maria.pdf ,(15.08.2022).
- Martin, Brendan: **Özelleştirme Kimin Çıkarına?**, Çev. Osman Ç. Deniztekin, İstanbul, Cep Kitapları Yayınevi, Eylül 1995.

Martinez-San Roman, “Foreign direct investment, trade integration and the home bias: evidence from the European Union”, **Empirical Economics**, V.50, I.1, 2016, pp.(197-229),
 Valeriano, Bengoa, Marta, Sanchez-Robles, Biancha: <https://www.researchgate.net/publication/271645178>,
 ,(17.08.2022).

Maruthappu, Mahiben et.al.: “Unemployment, public-sector healthcare expenditure and colorectal cancer mortality in the European Union: 1990-2009”, **International Journal of Public Health**, V.61, I.1, 2016, pp.(119-130),
<https://www.researchgate.net/publication/281261014>,
 ,(13.08.2022).

Matei, Gheorghe, Parvu, Daniela: ”The Prospects of the Corporate Taxation Agreement in the European Union”, **Theoretical and Applied Economics**, I.1, 2009, pp.(79-88),
<http://store.ectap.ro/articole/364.pdf> ,(21.01.2022).

Migliorati, Marta, Vignoli, Valeria: ”When Politicization Meets Ideology: The European Parliament and Free Trade Agreements”, **Italian Political Science Review**, V.51, I.3, Cambridge University Press, 2021, (1-16),
<https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/411E516ABE8955AD982AD0F349C18730/S0048840221000502a.pdf> ,(01.02.2022).

- Moravcsik, Andrew: "Despotism in Brussels? Misreading the European Union", **Foreign Affairs**, V.80, I.3, 2001, pp.(114-122),
<http://www.princeton.edu/~amoravcs/library/despotism.pdf> ,(12.01.2022).
- Moravcsik, Andrew: "In Defence of the "Democratic Deficit": Reassessing Legitimacy in the European Union", **Journal of Common Market Studies**, V.40, I.4, 2002, pp.(603-624),
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/1468-5965.00390> ,(28.12.2021).
- Moudatsou, Argira: "Foreign Direct Investment and Economic Growth in the European Union", **Journal of Economic Integration**, V.18, I.4, 2003, pp.(689-707),
<https://www.e-jei.org/upload/F3WB07GGVT3YNQR3.pdf> ,(17.08.2022).
- Mounier, Sophie, Nicolaidis, Kalypso: "The European Union as a Conflicted Trade Power", **Journal of European Public Policy**, V.13, I.6, 2006, pp.(906-925),
<https://www.researchgate.net/publication/29993481> ,(09.12.2021).
- Mucuk, Mehmet: **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Teori ve Türkiye Uygulaması**, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2011.

- Mutascu, Mihai, Milos, "Optimal Size of Government Spending: The Case of Marius: European Union Member States", **Anales Universitatis Apulensis Series Oeconomia**, V.1, I.11, 2009, pp.(447-456), <http://www.oeconomica.uab.ro/upload/lucrari/1120091/45.pdf> ,(07.12.2021).
- Organ, İbrahim, "Bazı Avrupa Birliği Üyesi Ülkeler ile Türkiye’de Bozdoğan, Doğan: Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Vergisel Teşvikler ve Türkiye’de Vergilendirmede Yaşanan Sistemsel Sorunlar", **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C.8, S.2, 2013, s.(60-84), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/802305> ,(19.08.2022).
- Örs, H. Birsen: **19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, 4.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2010.
- Özdemir, Süleyman: "Refah Devletinin Gelişme ve Bunalım Dönemlerinde İş Piyasaları", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.55, S.1, 2006, s.(695-733).
- Öztopçu, Aslı: "İktisadi Düşüncede Yenilikçilik ve Ekonomik Kalkınmadaki Yeri", **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi**, S.58, 2016, s.(367-379), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/383610> ,(23.11.2021).
- Öztürk, Nazım, **IMF’nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Bayraktar, Yüksel: Ekonomilerine Etkileri**, Ankara, Palme Yayıncılık, Nisan 2010.

- Öztürk, Salih, Saygın, "1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu", **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, C.6, S.12, 2017, s.(1-12), <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/336964> ,(09.11.2021).
- Parasız, İlker: **Ekonomik Büyüme Teorileri**, 3.Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, Ocak 2008.
- Pata, Uğur Korkut: "Türkiye’de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi(1971-2014)", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.31, S.1, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2017, s.(119-134).
- Peker, Hasan Sencer: "Avrupa’da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi ile Bir Karşılaştırma", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.5, S.1, Çankırı Karatekin Üniversitesi Yayınları, 2015, s.(1-12).
- Pilbeam, Keith, "Does Foreign Direct Investment Crowd in or Crowd out Domestic Investment? Evidence from the European Union", **The Journal of Economic Asymmetries**, V.9, I.1, City University of London Press, 2012, pp.(89-104), <https://openaccess.city.ac.uk/id/eprint/8480/1/> ,(17.08.2022).
- Oboleviciute, Neninga:

Piroska, Dona Podvrsic, "New European Banking Governance and Crisis of Democracy: Bank Restructuring and Privatization in Slovenia", **New Political Economy**, Informa UK Limited Press, V.25, I.6, 2020, pp.(1-15), <https://www.researchgate.net/publication/336195391>, (12.02.2022).

Poczoski, Andrej, Adebe, Solomon: "Debt and Deficit Growth Rate Reporting for Post-Communist European Union Member States", **Social Sciences**, V.8, I.6, MDPI AG Press, 2019, pp.(1-17), <https://www.researchgate.net/publication/333633198>, (12.08.2022).

Purnhagen, Kai P., "Public and Private Enforcement in European Union Food Law", **European Journal of Risk Regulation**, Cambridge University Press, V.12, I.4, 2022, pp.(1-14), <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/50CAA52F88CE124192CCDC07B848366E/S1867299X21000593a.pdf>, (11.02.2022).

Reurink, Arjan, Garcia-Bernardo, Javier: "Competing for Capitals: The Great Fragmentation of the Firm and Varieties of FDI Attraction Profiles in the European Union", **Review of International Political Economy**, V.28, I.5, 2021, pp.(1-34), <https://www.researchgate.net/publication/340035843>, (03.02.2022).

- Saad-Filho, Alfredo: "Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi Kalkınmaya Dair Neoliberal Gündemler", **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, Editör Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel, İstanbul, Yordam Yayıncılık, 2007.
- Sallan Gül, Songül: **Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa!**, 2.Baskı, Ankara, Ebabil Yayıncılık, 2006.
- Sampson, Thomas: "Brexit: The Economics of International Disintegration", **Journal of Economic Perspectives**, V.31, I.4, 2017, pp.(163-184), <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.31.4.163> ,(01.02.2022).
- Sanchez, Angeles, .Perez-Corral, Antonio L.: "Government Social Expenditure and Income Inequalities in the European Union", **Review of Public Economics**, V.227, I.4, 2018, pp.(133-156), https://www.ief.es/docs/destacados/publicaciones/revisitas/hpe/227_Art5.pdf ,(29.01.2022).
- Sevüktekin, Mustafa, Çınar, Mehmet: **Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: EViews Uygulamalı**, 5.Baskı, Bursa, Dora Yayınları, 2017.
- Sezgin, Şennur: "Piyasa Ekonomisinin Şartları ve Özelleştirme", **Akademik İncelemeler Dergisi**, C.5, S.2, 2010, s.(154-171).
- Simionescu, Mihaela: "The Relation Between Economic Growth and Foreign Direct Investment During the Economic Crisis in the European Union", **Proceedings of Rijeka School of Economics**, V.34, I.1, 2016, pp.(187-213), <https://hrcak.srce.hr/file/237360> ,(10.12.2021).

- Somel, Ali: "Bir Kamu Politikası Olarak Post-Neoliberalizm", **Mülkiye Dergisi**, C.40, S.1, 2016, s.(209-236).
- Sorensen, Peter Birch: "Tax Coordination in the European Union: What are the Issues?", **Swedish Economic Policy Review**, V.8, 2001, pp.(143-195), <https://web2.econ.ku.dk/pbs/Dokumentfiler/Tax%20policy%20models/EU%20tax%20coordination%20Swedish%20Economic%20Policy%20Review.pdf>, (20.01.2022).
- Soros, George: **Finansal Piyasalar İçin Yeni Paradigma**, Çev. Coşkun Üçüncü, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2009.
- Sönmez, Attila: **Doğu Asya "Mucizesi" ve Bunalımı**, 2.Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ocak 2003.
- Sungur, Onur, Aydın, Halil İbrahim, Eren, Mehmet Vahit: "Türkiye'de AR-GE, İnovasyon, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Asimetrik Nedensellik Analizi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.21, S.1, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2016, s.(173-192).
- Swadzba, Stanislaw: "Globalization Vs. Economic Growth in New Countries of the European Union", **Ekonomicko-Manazerske Spektrum**, V.13, I.1, 2019, pp.(1-11), https://ems.uniza.sk/wp-content/uploads/2019/06/EMS_1_2019_01_Swadzba.pdf, (12.01.2022).
- Şahin, Hüseyin: **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu**, 7.Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2002.

- Şiriner, İsmail, Doğru, Yılmaz: "Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, C.3, S.2, 2005, s.(162-182), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/46411>, (20.11.2021).
- Taban, Sami: **İktisadi Büyüme**, Ankara, Nobel Yayıncılık, Ekim 2008.
- Tang, Donny: "Has the Foreign Direct Investment Boosted Economic Growth in the European Union Countries?", **Journal of International and Global Economic Studies**, V.8, I.2, 2015, pp.(21-50), http://www2.southeastern.edu/orgs/econjournal/index_files/JIGES%20JUNE%202015%20Donny%20Tang%207-12-2015.pdf, (13.01.2022).
- Tang, Donny: "The Determinants of European Union(EU) Foreign Direct Investments in the EU Countries from Central and Eastern Europe During 1994-2012", **Comperative Economic Research**, V.20, I.1, 2017, pp.(75-99), <https://dspace.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/20862/cer-2017-0005.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (17.08.2022).
- Tiruneh, Cirella, Giuseppe T.: "Public and Private Enforcement in European Union Food Law", **European Journal of Risk Regulation**, Cambridge University Press, V.12, I.4, 2022, pp.(1-14), <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/50CAA52F88CE124192CCDC07B848366E/S1867299X21000593a.pdf>, (11.02.2022).

- Tomanbay, Mehmet: **Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı**, 3.Baskı, Ankara, Hatiboğlu Yayınları, 2001.
- Torkkeli, Anu, "The Role of BEPS as an Accelerator for Corporate Capital Gains Taxation Reforms in the European Union", **Nordic Tax Journal**, V.2020, I.1, 2021, pp.(15-28), <https://sciendo.com/pdf/10.2478/ntaxj-2020-0002> ,(05.02.2022).
- Kukkonen, Matti:
- Trost, Maja, Bojnec, Stefan: "Causality Between Public Wage Bill, Exports and Economic Growth in Slovenia", **Economic Research**, V.28, I.1, Taylor & Francis Press, 2015, pp.(119-131), <https://www.researchgate.net/publication/277656251> ,(26.04.2022).
- Tsouhlou, Angeliki, Mylonakis, John: "Public Expenditure, Public Sector Size and Growth: The European Union Marked Structural Differences", **Review of European Studies**, V.3, I.2, Canadian Center of Science and Education Press, December 2011, pp.(33-52), <https://www.researchgate.net/publication/268385587> ,(12.08.2022).
- Tunca, Zafer, Tunalı, Çiğdem Börke: "Ödemeler Dengesine Parasal Yaklaşım", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.56, S.1, 2006, s.(1-12), <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/7947> ,(11.11.2021).
- Türel, Oktar: "Türkiye’de 1978-79 Bunalımı ve Merkezi İktisadi Planlama", **Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980**", Editör Ergun Türkcan, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

- Türkay, Mehmet: **Sermaye Birikimi, Kalkınma, Az Gelişmişlik: Türkiye ve Dünya Üzerine Notlar**, İstanbul, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, Mayıs 2009.
- Türker, Munise Tuba: "İçsel Büyüme Teorilerinde İçsel Büyümenin Kaynağı ve Uluslararası Ticaret Olgusuyla İlişkisi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.25, Dumlupınar Üniversitesi Yayınları, 2009, s.(87-94), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55568> ,(25.11.2021).
- Ulaş, Dilber: "AB'ye Yönelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu İşletmelerin Üretim Yeri Seçim Kararları", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C.8, S.2, Ankara Üniversitesi Yayınları, 2008, s.(77-95), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/847804> ,(22.08.2022).
- Wasserfallen, Fabio: "Political and Economic Integraton in the EU: The Case of Failed Tax Harmonization", **Journal of Common Market Studies**, V.52, I.2, 2013, pp.(1-16), https://datascience.iq.harvard.edu/files/wcfia/files/fwaserfallen_political_and_economic_integration.pdf ,(20.01.2022).
- Wooldridge, Jeffrey M.: **Ekonometriye Giriş 2: Modern Yaklaşım**, Çeviri Editörü Ebru Çağlayan, 4.Baskı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.

- Yardımcı, Pınar: "İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri", **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C.2006, S.1, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Yayınları, 2006, s.(96-115), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/107531>, (25.11.2021).
- Yavuz, Ali, Çiçek, Serdar: "Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Vergi İlişkisi: Bazı Avrupa Birliği Üyeleri ve Türkiye", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.9, S.1, Gaziantep Üniversitesi Yayınları, 2010, s.(69-85), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223534>, (19.08.2022).
- Yavuz, Arif, Akgeyik, Tekin: "Bankacılık Sektöründe Global Sermaye Hareketleri: Yönü ve Yansımaları", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.57, 2009, s.(1-54).
- Yeldan, Erinç: **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- Yıldıran, Mustafa: **İşletme Finansının Küreselleşmesi**, İstanbul, Hiperlink Yayınları, Kasım 2010.
- Yıldırım, Cengizhan: "Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980'den Sonraki Evrimi", **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.7, S.2, Güz 2011, s.(1-23), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/69197>, (25.10.2021).

- Yıldırım, İrfan: “Neoliberal Küreselleşme ve Ailenin Dönüşümü”, **Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.9, S.1, Siirt Üniversitesi Yayınları, 2021, s.(98-120), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1648587> ,(16.11.2021).
- Yıldırım, Uğur: ”COVID-19 Pandemisinin Dış Ticaret Üzerine Etkisi: İstatistiksel Bir Yaklaşım”, **Fiscaoeconomia**, C.5, S.1, 2021, s.(280-295), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1405756> ,(22.03.2022).
- Yolal, Merve: ”Friedrich August Von Hayek Perspektifinden İktidarın Gücü ve Sınırları”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.13, S.2, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2018, s.(119-132), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/516488> ,(10.11.2021).
- Yu, Bingxin, Fan, Shenggen, Magalhaes, Eduardo: “Trends and Composition of Public Expenditures: A Global and Regional Perspective”, **European Journal of Development Research**, V.27, I.3, European Association of Development Reserach and Training Institutes Press, 2015, pp.(353-370), <https://www.researchgate.net/publication/282801996> ,(15.08.2022).
- Yükseler, Zafer, Türkan, Ercan: **Türkiye’nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar**, İstanbul, Lebib Yalkın Yayınları, 2006.

Zafir, Ceran Zeynep: "Neoliberalizmin Minimal Devlet Yaklaşımına Bir Eleştiri", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, C.7, S.2, s.(65-82), 2009, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/46339>, (22.10.2021).

EKLER

EK 1: Ekonomik Büyüme ile Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkinin Eşbütünleşme Analizi Sonuçları

Engle-Granger test for cointegration	N (1st step)	=	40
	N (test)	=	39

	Test Statistic	1% Critical Value	5% Critical Value	10% Critical Value
Z (t)	-3.328	-4.192	-3.497	-3.155

Critical values from MacKinnon (1990, 2010)

Engle-Granger 1st-step regression

lgdp	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
lgexp	.8398277	.0131551	63.84	0.000	.8131966	.8664588
_cons	3.792811	.1368452	27.72	0.000	3.515782	4.069839

Engle-Granger test regression

D._egresid	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
_egresid L1.	-.3897631	.1171157	-3.33	0.002	-.6268514	-.1526748

EK 2: Ekonomik Büyüme ile İhracat Arasındaki İlişkinin VEC Modeli Analizi

Sonuçları

Vector error-correction model

Sample: 1982 - 2019
 Number of obs = 38
 AIC = -2.661724
 Log likelihood = 60.57276
 HQIC = -2.508398
 Det(Sigma_ml) = .0001414
 SBIC = -2.23078

Equation	Parms	RMSE	R-sq	chi2	P>chi2
D_lgdp	4	.130226	0.4359	25.50084	0.0000
D_lexp	4	.114868	0.4406	25.98663	0.0000

	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
D_lgdp						
_cel						
L1.	-.5934692	.1449013	-4.10	0.000	-.8774706	-.3094678
lgdp						
LD.	.0704969	.1498042	0.47	0.638	-.2231139	.3641077
lexp						
LD.	-.1652646	.1863773	-0.89	0.375	-.5305574	.2000282
_cons	.0097179	.0307922	0.32	0.752	-.0506337	.0700695
D_lexp						
_cel						
L1.	.0667401	.1278129	0.52	0.602	-.1837686	.3172487
lgdp						
LD.	.0227521	.1321375	0.17	0.863	-.2362327	.2817369
lexp						
LD.	.1327966	.1643975	0.81	0.419	-.1894166	.4550098
_cons	.0864139	.0271608	3.18	0.001	.0331796	.1396481

Cointegrating equations

Equation	Parms	chi2	P>chi2
_cel	1	39.88616	0.0000

Identification: beta is exactly identified

Johansen normalization restriction imposed

beta	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
_cel						
lgdp	1	.	.	.	.	.
lexp	-1.191046	.1885894	-6.32	0.000	-1.560674	-.8214172
_trend	.0414903	.0200597	2.07	0.039	.0021739	.0808067
_cons	-.9352563	.	.	.	.	.

EK 3: Ekonomik Büyüme ile İthalat Arasındaki İlişkinin VEC Modeli Analizi

Sonuçları

Vector error-correction model

Sample: 1982 - 2019
 Number of obs = 38
 AIC = -2.565786
 Log likelihood = 57.74994
 HQIC = -2.427793
 Det(Sigma_ml) = .0001641
 SBIC = -2.177937

Equation	Parms	RMSE	R-sq	chi2	P>chi2
D_lgdp	4	.139254	0.3550	18.71189	0.0009
D_limp	4	.186752	0.2027	8.645853	0.0706

	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
D_lgdp						
_cel						
L1.	-.756184	.2427911	-3.11	0.002	-1.232046	-.2803222
lgdp						
LD.	.4796077	.2488414	1.93	0.054	-.0081125	.9673279
limp						
LD.	-.5499596	.2198007	-2.50	0.012	-.9807611	-.1191581
_cons	-.008563	.036072	-0.24	0.812	-.0792628	.0621368
D_limp						
_cel						
L1.	-.0710171	.3256045	-0.22	0.827	-.7091903	.5671561
lgdp						
LD.	.0477925	.3337186	0.14	0.886	-.6062839	.7018689
limp						
LD.	-.2321336	.2947724	-0.79	0.431	-.809877	.3456097
_cons	.0911779	.0483758	1.88	0.059	-.0036369	.1859926

Cointegrating equations

Equation	Parms	chi2	P>chi2
_cel	1	2840.641	0.0000

Identification: beta is exactly identified

Johansen normalization restriction imposed

beta	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
_cel						
lgdp	1	.	.	.	.	.
limp	-.8100096	.0151978	-53.30	0.000	-.8397968	-.7802223
_cons	-3.794143	.	.	.	.	.

EK 4: Ekonomik Büyüme ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin VEC Modeli Analizi Sonuçları

Vector error-correction model

Sample: 1982 - 2019
 Number of obs = 38
 AIC = .4493284
 Log likelihood = 1.462761
 HQIC = .6026548
 Det(Sigma_ml) = .0031741
 SBIC = .8802721

Equation	Parms	RMSE	R-sq	chi2	P>chi2
D_lgdp	4	.137797	0.3684	19.24899	0.0007
D_lfdi	4	.483648	0.2151	9.042	0.0601

	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
D_lgdp						
_cel						
L1.	-.4911866	.1469334	-3.34	0.001	-.7791707	-.2032025
lgdp						
LD.	.124346	.1584172	0.78	0.432	-.1861459	.434838
lfdi						
LD.	-.04381	.0462765	-0.95	0.344	-.1345102	.0468902
_cons	.081545	.026257	3.11	0.002	.0300822	.1330078
D_lfdi						
_cel						
L1.	.8665914	.5157158	1.68	0.093	-.1441931	1.877376
lgdp						
LD.	.6545552	.5560224	1.18	0.239	-.4352287	1.744339
lfdi						
LD.	-.010967	.162424	-0.07	0.946	-.3293121	.3073781
_cons	.04622	.0921585	0.50	0.616	-.1344073	.2268472

Cointegrating equations

Equation	Parms	chi2	P>chi2
_cel	1	31.82702	0.0000

Identification: beta is exactly identified

Johansen normalization restriction imposed

beta	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
_cel						
lgdp	1	.	.	.	.	.
lfdi	-.3536194	.0626813	-5.64	0.000	-.4764724	-.2307663
_trend	-.0247699	.0110397	-2.24	0.025	-.0464072	-.0031325
_cons	-9.370689	.	.	.	.	.

.

EK 5: Ekonometrik Analizde Kullanılan Verilerin Tablosu

YIL	GSMH	İHRACAT	İTHALAT	DYY	KH
1980	68789	2910	7909	18	7950
1981	71040	4703	8933	95	6990
1982	64546	5746	8843	55	6420
1983	61678	5728	9235	46	5790
1984	59990	7134	10757	113	5000
1985	67235	7958	11343	99	5050
1986	75728	7457	11105	125	5750
1987	87173	10190	14158	115	6820
1988	90853	11662	14335	354	6920
1989	107143	11625	15792	663	10010
1990	150676	12959	22302	715	16520
1991	150028	13593	21047	810	18630
1992	158459	14715	22871	844	20480
1993	180170	15345	29428	678	23230
1994	130690	18106	23270	608	15240
1995	169486	21637	35709	885	18280
1996	181476	23224	43627	722	21000
1997	189835	26261	48559	805	23270
1998	275967	26974	45921	940	29290
1999	256386	26587	40671	783	32480
2000	274303	27775	54503	982	32720
2001	201751	31334	41399	3352	25510
2002	240253	36059	51554	1082	30840
2003	314592	47253	69340	1702	39610
2004	408876	63167	97540	2785	50350
2005	506308	73476	116774	10031	61700
2006	557058	85535	139576	20185	71900
2007	681337	107272	170063	22047	91230

2008	770462	132027	201964	19851	104750
2009	649273	102143	140928	8585	101660
2010	776993	113883	185544	9099	115570
2011	838763	134907	240842	16182	114070
2012	880556	152462	236545	13744	124390
2013	957783	151803	251661	13563	134270
2014	938953	157610	242177	13337	131640
2015	864317	143839	207234	19263	119320
2016	869693	142530	198618	13835	128130
2017	858996	156993	233800	11042	123530
2018	778472	167921	223047	12822	114320
2019	761004	171465	202704	9266	117840